

ב"ה

מזכרת נצח

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בשעה טובה ומוצלחת בנישואי ילדינו היקרים שיחיו, הרה"ת משה עב"ג מרת חיה גרוזמן.

כפי הנהוג בין אנ"ש, מיוסד על הנהגת כ"ק אדמו"ר הריי"ץ בנישואי הרבי והרבנית, שמחים אנו להגיש לכל ידידינו ומכירינו תשורה למזכרת נצח משמחת הנישואין, ובה הלכות שמיטה הלכה למעשה - לקראת שנת השמיטה הבעל"ט.

ההלכות נכתבו ונערכו ע"י אב הכלה הרב מאיר שי' אשכנזי רב אב"ד ומד"א דכפר חב"ד.

בהזדמנות זו נודה לכל ידידינו ומכירנו המשתתפים בשמחתנו. ימלא השי"ת משאלות לבב כולנו לטובה בתוך שאר אחב"י, בברכות מאלופות מנפש ועד בשר מתוך מנוחה והרחבה, ואי"ה בשמחתכם נשמח גם אנו.

יום חמישי, שבעה ימים לחדש תמוז ה'תשפ"א

כפר חב"ד

מוקיריכם ומכבדיכם

הורי הכלה

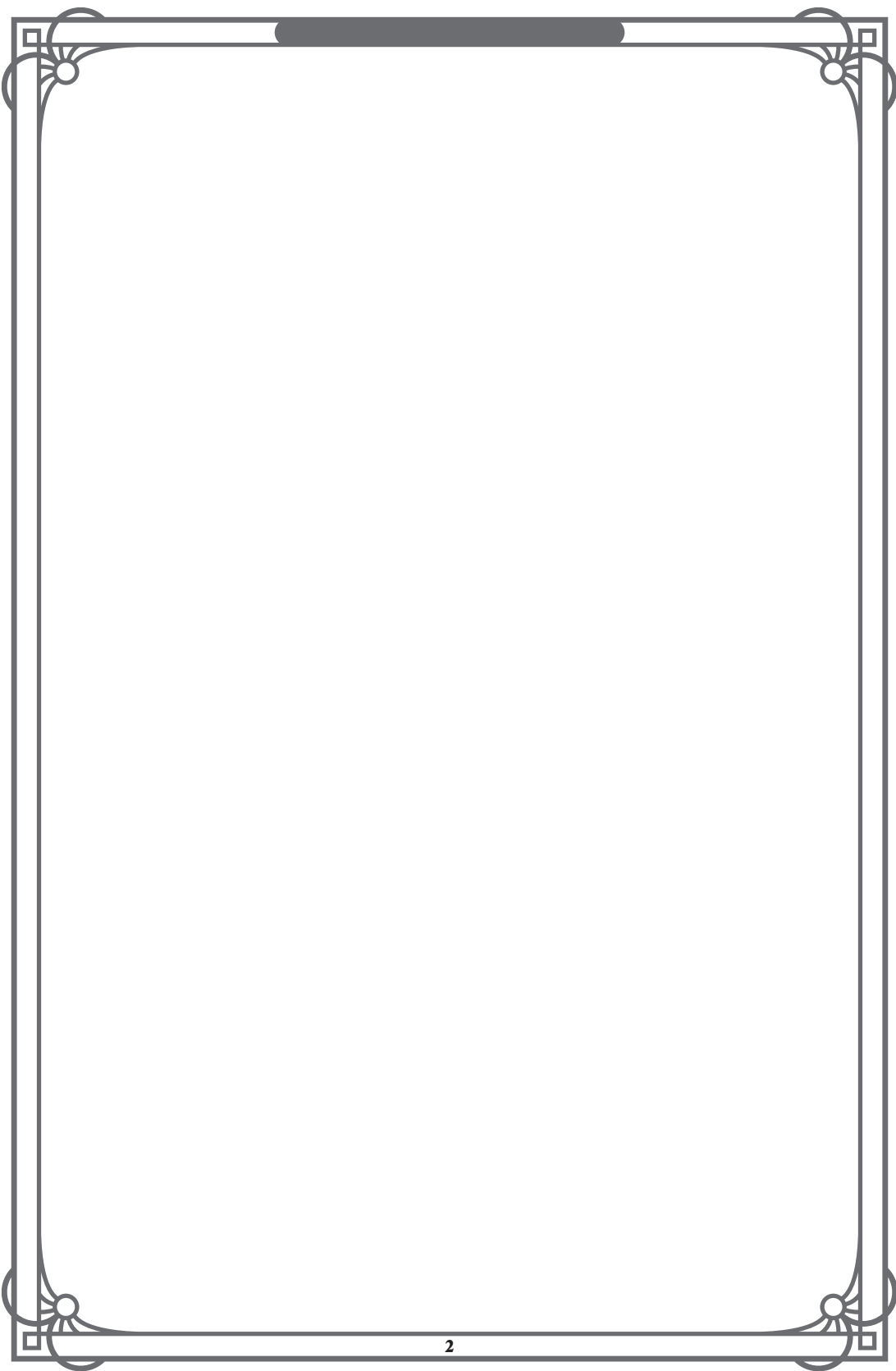
הרב מאיר ופיה אשכנזי

כפר חב"ד

הורי החתן

הרב שמואל ובת שבע גרוזמן

מגדל

ב"ה. ראש חודש תמוז ה'תשפ"א

פתח דבר

שנת ה'תשפ"ב הבעל"ט תהיה שנת השמיטה.

בשנה זו ישנן הלכות רבות ומיוחדות, הנוגעות לכל אדם. הן לגבי העבודות בגינה והטיפול בעציצים בבית, הן לגבי קניית פירות וירקות ושמירת קדושת שביעית בהם, והן לגבי שמיטת הכספים ועריכת הפרוזבול.

הלכות אלה כרוכות לעיתים באיסורים חמורים, ועל כל אדם להיות בקי בהן, ובפרט במקום כמו כפר חב"ד בו יש למשפחות רבות עצי פרי, צמחים ופרחי נוי בגינה או בעציצים.

ההיערכות לשנת השמיטה צריכה להיות כבר בחודשים שלפניה, על מנת להימנע ככל האפשר ממצב בו יצטרכו לעשות מלאכה בשמיטה עצמה¹.

יש גם הגבלת זמן לשתילת עצים וצמחים, ולהנחת מרבדי דשא, תקופה מסוימת לפני ראש השנה של שמיטה כפי שיפורט.

מטרת חוברת זו הינה לרכז ולהנגיש את ההלכות המצויות, הנוגעות לכל אחד ואחת, על מנת להקל ככל האפשר את לימודן². כך נוכל לשמור ולקיים את מצוות השמיטה כהלכתה בעז"ה.

העדר שמירת השמיטה כהלכתה הייתה אחת הסיבות לגלות בבל³. שמירת הלכות השמיטה כראוי היא סגולה לגאולה.

ויה"ר שנזכה תיכף ומיד ל"ושבתה הארץ שבת לה" בגאולה האמיתית והשלמה בקרוב ממש, והרבי בראשינו.

הרב מאיר אשכנזי

רב אב"ד ומד"א כפר חב"ד

1. אפילו מלאכה שתהיה מותרת במצב מסוים כמו שיתבאר בפנים.

2. מפני מיעוט הזמן וקוצר היריעה הובאו רק חלק קטן ממראי המקומות. בעת עריכת ההלכות היו למראה עיניי ספרים שונים המרכזים את שיטות הפוסקים האחרונים בהלכות אלו. זכינו, ובדין שמיטת כספים יש הלכות מקיפות בשו"ע אדה"ז, ויובאו בפנים עם ציון מראי המקומות.

3. ראה לקמן במבוא.

תוכן ענינים

1	מזכרת נצח
3	פתח דבר

9 מבוא להלכות שמיעה

10	מבוא
10	עשה ולא תעשה בשמיטת קרקעות
10	שמיטת קרקע ושמיטת כספים
10	עשה ולא תעשה בשמיטת כספים
10	בארץ ישראל ובחוץ לארץ
11	שמיטה בזמן הזה
12	השמיטה הראשונה
12	סימן לקביעות שנת השמיטה
12	מטרת מצוות השמיטה
12	א. לזכור שהכל שייך לקב"ה
13	ב. להתרגל לתת לזולת ללא תמורה
13	ג. לחוש את מצוקת העניים
13	ד. לחזק את הביטחון בה'
14	העונש לעוברים על מצוות השמיטה
14	א. גלות
14	ב. עוני
15	ג. חולי
15	שכר שומרי השמיטה

17 הכנות לשנת השמיטה

	פרק א
18	נטיעה וזריעה ערב שנת השמיטה
18	נטיעת עצי מאכל
19	נטיעת עצי סרק ושיחים
19	זריעת תבואה וקטניות
20	זריעת ירקות, צמחי תבלין ותה
20	זריעתם בקרקע
20	החלכה למעשה בזה
21	שתילת ירקות, צמחי תבלין ותה - בעציץ
21	שתילת פרחים
21	שתילת מרבדי דשא
21	הכנת הגינה לשמיטה

23 עבודות הקרקע והאילן בשמיטה

	פרק ב
24	עבודת הקרקע בשנת השמיטה - כללי יסוד
24	א. מלאכות האסורות מן התורה ומחייבות מלקות
24	בגידולי שדה
24	באילנות
25	הבדלים יסודיים בין המלאכות
25	מצוות עשה
26	ב. מלאכות האסורות מן התורה, אך אינן מחייבות מלקות
26	חרישה

- 26 נטיעה
27 ג. מלאכות האסורות מדרבנן
27 תולדות זריעה וזמירה
27 תולדות חרישה
28 שדה ואילן שנעבדו בשביעית
28 מכירת הקרקע לגוי - "היתר מכירה"

פרק ג

- 29 הטיפול בגינה בשנת השמיטה
29 הקדמה
29 'לאוקמיה'
30 'לאברוי'
30 כללים נוספים
30 הטיפול בגינה הלכה למעשה
30 השקיה
30 כללי ההשקיה
31 השקיה בטמטפות או בממטרות
32 השקיה כדי להוציא פירות או פרחים
33 השקיית הדשא
33 השקיה במי שטיפת הרצפה
33 מים של מזגן הנוטפים לגינה, ותליית כביסה מעל הגינה
34 פירוק גרגרי דשן בעת ההשקיה
34 ניקוש וכיסוח עשבי בר בגינה ובצידי הדרכים
34 ניקוש הגינה בשמיטה
35 ניקוש עשבי בר בשטחים ריקים בחצר או בצידי הדרכים
35 סיקול אבנים ופסולת
36 ריסוס ושימוש בחומרי הדברה
36 זיבול ודישון
36 גזום עצים וצמחים
36 קטיפת פרחי גוי בשמיטה, וטיפול בוורדים
37 קטיפת ענפים מצמח של בשמים
37 גזום 'גדר חי'
38 כיסוח דשא
39 עידור ועשיית 'צלחות' בגינה
39 תמיכת עץ או צמח
39 עיטוף הפרי
39 טיפול בגינה בבניין משותף

פרק ד

- 14 סיקול אבנים או פסולת לצורך זריעה, בניה, או ניקיון
41 הקדמה
41 יישור שטח וסיקול אבנים לצורך בניה
42 פינוי פסולת בניה
42 סיקול לצורך שימוש באבנים או בעצים
42 ניקוי הגינה בשמיטה מאבנים ופסולת
43 סתימת בור או תעלה בגינה
43 הפירה לצורך בניית גדר

פרק ה

- 44 טיפול בעציצים, בגינה ובבית
44 הקדמה
44 עציץ נקוב
44 עציץ שאינו נקוב

45	עציץ של חרס
45	עציץ נקוב שהניחו ע"ג כלי
45	עציץ שאינו נקוב, שנקבו
45	עציצים הנמצאים תחת כיפת השמים
46	עציצים הנמצאים בבית
46	אדניות הקבועות בבניין
47	שינוי מצב העציץ
47	העברת עציץ ממקום למקום - בגינה ובחצר
48	העברת עציץ ממקום למקום - בבית
49	הוצאת עציץ מהבית או פתיחת חלון כנגד העציץ
49	הכנסת פרחים לאגרטל עם מים
49	קניית צמחים בשמיטה, וקבלת צמחים במתנה

51 קדושת שביעית והמסתעף ממנה

פרק ו

52	המצוות והאיסורים בפירות שביעית
52	מדאורייתא
52	מדרבנן

פרק ז

53	קדושת שביעית
53	זמן חלות קדושת השביעית
53	פירות העץ
53	ירקות
54	הערה: ירקות הקדושים בקדושת שביעית - ואינם ספיחים
55	זיתים, ענבים, תבואה וקטניות
55	אתרוג
55	על מה חלה קדושת השביעית
56	מיץ, קליפות וגרעינים
57	קדושה על "טעם" של שביעית
57	דבר הקדוש בקדושת שביעית שהתערב בחולין
58	לתת לגוי פרי שיש בו קדושת שביעית
58	הוצאת דבר הקדוש בקדושת שביעית לחו"ל
58	שדה של גוי בארץ ישראל

פרק ח

59	הפקרת גידולי שביעית
59	'אפקעתא דמלכא' או חיוב על הגברא
59	זמן החנטה או זמן הלקיטה
60	האיסור לנעול את הצירן
61	גוי או בהמה
61	החושש מקלקול העצים בעת הקטיפה
61	זהירות בעת הקטיפה

פרק ט

62	קטיפת פירות שביעית
62	כללי יסוד

פרק י

64	אופן השימוש בפירות שביעית והאיסור להפסיד אותם
64	כללי יסוד
64	שימוש בדרך הרגילה
66	"לאכלה - ולא להפסד"
68	הפסד בעניין של מצווה
68	ריסוק וסחיטה של פירות שביעית
70	שאירות של אוכל הקדוש בקדושת שביעית
71	רחיצת כלי אוכל של שביעית
71	הדלקה, סיכה וצביעה
72	כיבוס, ניקיון ורפואה

פרק יא

73	סחורה בפירות שביעית
73	איסור סחורה
74	דמי שביעית
74	סיכום
75	בגדים או כלים תמורת פירות שביעית
75	חילול דמי שביעית
75	מכירה בהקפה או בהבלעה
76	פירעון חוב, ומשלוח מנות
76	סחורה בפרחי נוי
77	אוצר בית דין

פרק יב

79	ביעור פירות שביעית
79	כללי יסוד
79	מה חייב בביעור
80	אופן הביעור
80	זמן הביעור
82	השיעור החייב בביעור
82	עבר זמן הביעור ולא הפקיר את הפירות

פרק יג

84	איסור ספיחים
84	כללי יסוד
84	הזמן הקובע לאיסור ספיחים
86	בשדה של גוי או של הפקר
86	בשדה קשה לזריעה ובגידולים שאינם חשובים
86	בפירות ובננות
87	בעציץ
87	בעבר הירדן
87	עקירת הספיחים

פרק יד

88	קניית פירות, ירקות ופרחים, בשנת השמיטה
88	הזהירות הנדרשת
89	כללים נוספים
90	מכירת פירות שביעית לאדם שאינו שומר שמיטה
90	מכירת כלי עבודה לאדם שאינו שומר שמיטה

פרק טו

91	המקומות שנהגים בהם דיני השמיטה
91	בשדה של יהודי בארץ ישראל
91	בשדה של גוי בארץ ישראל
91	בעבר הירדן

פרק טז

92	תרומות, מעשרות, ערלה, והפרשת חלה, בשמיטה
92	תרומות ומעשרות
93	ערלה ונטע רבעי
93	הפרשת חלה

פרק יז

94	ארבעת המינים בשמיטה
94	אתרוג
94	קניית אתרוג לחג הסוכות של השנה השמינית
94	אוצר בית דין באתרוג
95	כניסה לחצר חברו לצורך קטיפת אתרוג למצווה
95	שליחת אתרוגים לחו"ל
95	תרומות ומעשרות
96	לולב, הדס וערבה

97 שמיטת כספים

פרק יח

98	שמיטת כספים
98	מהות המצווה
98	פרטי המצווה
99	החזרת הכסף בתור מתנה
100	זמן שמיטת החובות
100	הלוואות שאין בהם מצוות שמיטת כספים
100	א. הלוואה לתקופה ארוכה
101	ב. קניות במכולת בהקפה
101	ג. שכר עבודה
101	ד. משכון
101	ה. גבייה ע"י בית דין
102	ו. הלוואה קיבל על עצמו לשלם
102	ז. חוב לצדקה
102	פרחובל
103	דיני פרחובל
104	זמן עשיית הפרחובל
104	המלווה בחו"ל והלווה בא"י
105	אמירת הנוסח בעל פה
105	המנהג למעשה
105	אדם שלא נתן הלוואות
105	מנהל קופת גמ"ח
106	יש ללווה קרקע
106	אדם שלא עשה פרחובל
106	פרחובל לנשים

מבוא להלכות שמיטה

מבוא

עשה ולא תעשה בשמיטת קרקעות

< מצוות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר:⁴ "ושבתה הארץ שבת לה", ועוד נאמר:⁵ "בחריש ובקציר תשבות".

וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילן בשנה זו, מלבד זה שביטל מצוות עשה (הנ"ל), עבר אף על מצוות לא תעשה, שנאמר:⁶ "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור".⁷

שמיטת קרקע ושמיטת כספים

< נאמר בתורה:⁸ "וזוה דבר השמיטה שמוט", ודרשו חז"ל:⁹ בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע, ואחת שמיטת כספים.

מצוות שמיטת קרקע כוללת בתוכה את האיסור לעבוד באדמה ובאילן, ואת דיני קדושת השביעית בפירות ובגידולי הקרקע, והמסתעף מכך.

מצוות שמיטת כספים אוסרת לגבות את החובות הכספיים.

עשה ולא תעשה בשמיטת כספים

< מצוות עשה שהמלווה ישמיט את כל החובות שחייבים לו, שנאמר:¹⁰ "שמוט כל בעל משה ידו".

והתובע חוב שעברה עליו שביעית עובר על מצוות לא תעשה, שנאמר:¹¹ "לא יגוש את רעהו ואת אחיו".

בארץ ישראל ובחוץ לארץ

< חילוק גדול בין מצוות שמיטת קרקעות לבין מצוות שמיטת כספים:

4. ויקרא כה.ב.

5. שמות לד.כא.

6. ויקרא שם.ד.

7. רמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"א ה"א.

8. דברים טו.ב.

9. גיטין לו.א.

10. דברים שם.

11. שם.

מצוות שמיטת קרקעות נוהגת בארץ ישראל בלבד ולא בחו"ל¹², כמו שנאמר: "כי תבוא אל הארץ אשר אני נותן לכם ושביתה הארץ שבת לה". שש שנים תזרע שדך וגו', ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה, שדך לא תזרע וגו'".

אך מצוות שמיטת כספים נוהגת גם בחוץ לארץ¹⁴, מפני שתורה לא ייחסה מצווה זו לארץ כי אם לאדם - המלווה, כמו שנאמר¹⁵: "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה, שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו וגו'", הרי ששמיטת כספים היא 'חובת הגוף' שאינה תלויה במקום המגורים של האדם, ואינה 'חובת קרקע' כשמיטת הקרקעות שהיא בארץ ישראל בלבד.

שמיטה בזמן הזה

< לאחר מנין שבע שמיטות שהם ארבעים ותשע שנים, על בית דין לקדש את שנת החמישים שתהיה שנת היובל¹⁶.

מצוות היובל נוהגת מן התורה רק בזמן שכל ישראל גרים בארץ ישראל, אך בזמן הזה לא נוהגת מצוות היובל (אפילו בזמן בית המקדש השני לא נהגה מצוות היובל, מפני שלא כל עם ישראל חזר לגור בארצו).

רוב הראשונים פסקו כדעת רבי¹⁷ שמצוות השמיטה תלויה במצוות היובל, ובזמן שמצוות היובל אינה נוהגת, גם מצוות השמיטה אינה נוהגת מן התורה.

לפי זה¹⁸, מצוות השמיטה בזמן הזה - בין שמיטת קרקעות ובין שמיטת כספים - היא מדרבנן בלבד ולא מן התורה.

אך כתבו הפוסקים, שכיון שיש דעות¹⁹ שמצוות השמיטה בזמן הזה היא מן התורה, יש לנהוג לחומרא בכל ספק בדיני שמיטה כפי שמחמירים בספק דאורייתא.

12. רמב"ם שם פ"ד הכ"ה.

13. ויקרא שם, ב-ד.

14. שו"ע חו"מ סזא.

15. דברים שם, א-ב.

16. ויקרא כה, ח.

17. מועד קטן ב, ב.

18. רמב"ם שם פ"ט הל' ב-ג. ופ"י ה"ט. ב"י יו"ד סי' שלא. שו"ע הב"י חו"מ סזא, ורמ"א שם, ושו"ע אדה"ז הל' הלוואה סעי' לד - לגבי שמיטת כספים.

19. ראה אגרות הרמב"ם מהדור' תרצד סי' קלו. רדב"ז שמיטה פ"ד הכ"ט ועוד.

השמיטה הראשונה

< מנין שבע השנים כדי לקבוע שמיטה לא החל מיד כאשר בני נכנסו לארץ ישראל, כי אם רק לאחר ארבע עשרה שנה בהם יהודים כבשו את הארץ וחילקו אותה ביניהם וכל אחד התיישב בחלקו.

- זאת מפני שבתורה נאמר "שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמור", זאת אומרת שהיה על כל יהודי לדעת קודם היכן היא שדהו, ואז ניתן היה להתחיל לספור שבע שנים לשמיטה.

נמצא, שהשמיטה הראשונה הייתה בשנה העשרים ואחת לכניסת בני לארץ ישראל²⁰.

סימן לקביעת שנת השמיטה

< הרוצה לדעת מתי היא שנת השמיטה, יחלק את מספר השנים מבריאת העולם²¹ עד היום - לשבע. אם ייצא מספר שלם יידע שהשנה שהוא עומד בה היא שנת שמיטה. ואם תהיה שארית, מספר השנים בשארית מראה את מספר השנה שהוא עומד בה במחזור זה²².

לדוגמא: ה'תשפ"ב לחלק ל-7 יוצא מספר שלם (826) ללא שארית, מפני שהיא שנת שמיטה. ה'תשפ"ג לחלק ל-7 יוצא מספר עם שארית של 1, מפני שהיא תהיה השנה הראשונה למחזור החדש.

מטרת מצוות השמיטה

כמה טעמים ומטרות למצוות השמיטה:

א. לזכור שהכל שייך לקב"ה

< "אמר הקב"ה לישראל, זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא"²³.

הרבי מחדד את הדברים²⁴: באופן כללי שנת השמיטה היא ה"שבת" של שבע השנים, והיא דומה במהותה ל"שבת" של ימי השבוע בכך שבשתייהן על האדם לנח מעבודתו (ורק, שבשבת כל המלאכות אסורות, אך בשמיטה נאסרו רק עבודות האדמה).

20. רמב"ם הל' שמיטה פ"ה ה"ב.

21. החישוב מבריאת העולם הוא סימן בלבד, שהרי מניין השמיטות לא החל בבריאת העולם כי אם לאחר שכבשו את הארץ וחילקוה כנ"ל.

22. כפתור ופרח פנ"א. וראה בב"י יו"ד סי' שלא ד"ה "ושמיטה".

23. סנהדרין לט"א.

24. במכתב כללי מיום ו' תשרי ה'תשל"ג.

אך באופן פרטי, השבת והשמיטה מבטאות תוכן שונה לגמרי:

השבת באה לבטא ולהזכיר שהקב"ה ברא את העולם, כמו שנאמר²⁵ "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו". אך השמיטה באה לבטא ולהזכיר שהקב"ה הינו (גם) כעת אדון ובעל הבית על העולם והכל שייך לו. הדבר מתבטא בזה שבשנת השמיטה בעל הקרקע אינו נוהג בה כמנהג בעל הבית. הוא שובת מעבודת האדמה, ואין לו זכות בפירותיה יותר מאנשים אחרים, כדברי המדרש²⁶: "רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מופרצים ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר", וזאת מפני שהוא מכיר בכך שהכל שייך לקב"ה וניתנה לו רק רשות לעבוד את האדמה וליהנות מעולמו של הקב"ה, ובשנת השמיטה לא ניתנה לו הרשות לעבוד את האדמה של הקב"ה בארץ ישראל.

הנחה זו שהעולם וכל אשר בו שייכים לקב"ה, פועלת באדם שיעשה בכספו דברים טובים ומועילים לתיקון העולם ולסיוע לזולתו, מפני שהכסף נמצא בידו כפיקדון בלבד מאת ה', לצורך זה.

ב. להתרגל לתת לזולת ללא תמורה

< אדם שמפקיר את שדהו בשמיטה ומאפשר לאחרים לבא לקחת ממנה פירות ללא תמורה, מתרגל לתת לזולת מהונו בלי לצפות לתמורה²⁷.

ג. לחוש את מצוקת העניים

< אדם שכל פרנסתו מעבודת האדמה והוא אינו עובד בשמיטה, דואג מהיכן יתפרנס ומהיכן ימצא את לחמו - כדברי התורה²⁸ "וכי תאמר מה נאכל, הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו"?

אדם זה יחוש טוב יותר את צערו של העני שחי כל ימיו בעוני ומחסור ודואג מהיכן ימצא את פרנסתו, ויסייע לו בכל המצטרך לו²⁹.

ד. לחזק את הביטחון בה'

< אדם שכל פרנסתו מעבודת האדמה והוא אינו עובד בשנת השמיטה, מתרגל לבטוח בה' שיפרנס אותו. ביטחון זה ילווה את האדם גם במשך ששת השנים

25. שמות כ"א.

26. תנחומא ר"פ ויקרא.

27. חינוך מצוה פד.

28. ויקרא כה, כ.

29. ילקוט מעם לועז ויקרא כה, ו-ז.

שיבואו לאחר השמיטה בהם הוא ישוב לעבוד את האדמה, שידע שפרנסתו באה מהקב"ה.³⁰

לכן מצווה זו ניתנה רק לעם ישראל ולא לאומות העולם, מפני שהפרנסה של אומות העולם באה על ידי שהם עושים פעולות בדרכי הטבע ולא ע"י עצם הביטחון בכוח האלוף שלמעלה מדרכי הטבע.

העונש לעוברים על מצוות השמיטה

א. גלות

< שבעים שנה של גלות בבל, היו עונש על שבעים שנות שמיטה ויובל שעם ישראל לא שמר בעת היותו בארץ ישראל.³¹

- אמר הקב"ה: אני אמרתי להם שיהיו זורעים שש וישמיטו אחת, בשביל שידעו שהארץ שלי. והם לא עשו כן. יעמדו ויגלו ממנה, והיא תשמיט מאליה כל השמיטין שהיא חייבת ל³². הדבר נכתב בתורה בפירוש³³: "אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם, אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה. כל ימי השמה תשובות, את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה".

< המשנה משווה את העונש הניתן לעובר על מצוות השמיטה, לעונש הניתן לאדם העובר על ג' העבירות החמורות שבתורה, שעל עבירות אלו באה גלות: "גלות בא לעולם, על עבודה זרה, ועל גילוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל שמיטת הארץ"³⁴.

ב. עוני

< בתחילת פרשת בהר מזהירה התורה על קיום מצוות השמיטה, ולאחמ"כ מובאים פסוקים שונים המבטאים עוני ומצוקה כלכלית: "וכי תמכרו ממכר", ו"כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו", ו"כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו", ו"כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך", ו"מך אחיך עמו ונמכר לגר תושב", ועוד.

- מסביר רש"י³⁵, ש"הפרשיות הללו נאמרו על הסדר: בתחילה הזהיר על השביעית. אם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו, לכך סמך לה 'וכי תמכרו ממכר'. לא חזר בו, סוף מוכר אחוזתו. לא חזר בו, סוף מוכר את

30. ראה חינוך שם.

31. רש"י ויקרא כו, לה.

32. ספרא.

33. ויקרא כו, לד-לה.

34. אבות פ"ה מ"ט.

35. ויקרא כו, א.

ביתו. לא חזר בו, סוף לווה בריבית וכו'. לא חזר בו, סוף מוכר את עצמו. לא חזר בו, לא דיו לישראל אלא אפילו (מוכר עצמו) לעובד כוכבים".

< "תגרי שמיטה אינם רואים סימן ברכה לעולם"³⁶.

מארה נכנסת בממונם ומוכרים את כל מה שיש להם עד שמחזרים על הפתחים לבקש אוכל מאחרים³⁷.

ג. חולי

< "דבר בא לעולם על פירות שביעית"³⁸.

שכר שומרי השמיטה

< תורה חתמה את פרשת שביעית בתיבות "אני ה"³⁹, לומר: אני הוא שעתיד ליתן שכר טוב לשומרי השביעית⁴⁰.

< "גיבורי כח עושי דברו"⁴¹ אלו שומרי השביעית⁴².

36. תוספתא ביכורים פ"ב ה"י.

37. ראה תנחומא בהר א.

38. אבות פ"ה מ"ח.

39. ויקרא כה,גה.

40. תנחומא שם.

41. תהילים קג,כ.

42. ויקרא רבה א, א.

הכנות לשנת השמיטה

פרק א

נטיעה וזריעה ערב שנת השמיטה

< בזמן שבית המקדש היה קיים, נאסרו כל עבודות האדמה שלושים יום לפני השמיטה, מדין "תוספת שביעית"⁴³. איסור זה הוא הלכה למשה מסיני⁴⁴.

אך בזמן הזה מותר לעבוד באדמה עד ראש השנה של שמיטה⁴⁵ - מלבד פעולות של זריעה ונטיעה שחלק מהן נאסרו זמן מסוים לפני ראש השנה, כפי שיפורט להלן:

נטיעת עצי מאכל

א. שתיל הגדל בגוש עפר הנמצא בכלי או בשקית ניילון, ניתן לשתלו בקרקע יחד עם גוש העפר שהוא גדל בו עד השקיעה של יום כ"ט באב היינו שלושים יום לפני השמיטה. ויש להקפיד שגוש העפר יהיה שלם לגמרי, ולא תתרופף אחיזת השורשים בגוש העפר בעת השתילה.

הטעם:

< מפני מראית עין, שלא יחשדו בבעל הבית שהוא שתל את העץ בשמיטה עצמה - חשש שיווצר אם שנת השמיטה תיחשב כשנה הראשונה למניין שנות הערלה של העץ⁴⁶. לכן על העץ להיות נטוע וקלוט בקרקע שלושים יום לפני השמיטה⁴⁷, ואז עפ"י דין חודש זה ייחשב כשנה למניין ג' שנות הערלה ושנת השמיטה תיחשב כבר השנה השנייה לערלה, בזה יהיה ברור ששתילת העץ בקרקע הייתה בשנה שלפני השמיטה ולא בשמיטה עצמה, שהרי שנת השמיטה היא כבר השנה השנייה לערלה.

ב. אך שתיל או עץ שהשורש שלו חשוף ואינו נמצא בתוך גוש אדמה, או שהשורש נמצא בתוך גוש אדמה אך הגוש החל להתפרק והתרופפה אחיזת השורשים בו כך שהשתיל אינו יכול להתקיים לאורך זמן במצב כזה, ניתן לשתלו בקרקע רק עד השקיעה של יום ט"ו באב היינו ארבעים וארבע ימים לפני השמיטה.

הטעם:

43. תוספת זמן נוסף לפני השמיטה שיהיו בו איסורי שביעית.

44. רמב"ם שם פ"ג ה"א.

45. רמב"ם שם ה"ט.

46. רמב"ם שם ה"א.

47. מל' אב עד כט אלול.

< במקרה זה שהעץ אינו קלוט בתוך אדמה בזמן השתילה, נדרש קודם שיעברו ארבע עשרה יום של קליטת העץ בתוך אדמה⁴⁸, ורק לאחר שהעץ נקלט בתוך אדמה יוכל החודש הבא לאחמ"כ להיחשב כשנה למניין שנות הערלה⁴⁹. לכן במקרה זה ניתן לשתול את העץ רק עד 44 ימים לפני ראש השנה של שמיטה, ולא עד 30 ימים כמו במקרה הא'.

נטיעת עצי סרק ושיחים

א. שתילים של עצי סרק (עצים שאינם מוציאים פירות), שיחי נוי, או שיחים המפיצים ריח, הגדלים בגוש אדמה הנמצא בתוך כלי או שקית ניילון, וגוש האדמה שלם ולא התרופפה אחיזת השורשים בו, ניתן לשתלם בקרקע יחד עם גוש העפר שהם גדלים בו עד כניסת היו"ט של ראש השנה.

הטעם:

< כיון שאין בהם דין ערלה אין בהם את החשש הנ"ל, על כן מותר לשתלם גם פחות משלושים יום לפני השמיטה. נדרש לשים לב רק לזה שקליטתם באדמה לא תהיה בשנת השמיטה עצמה בה האדם מצווה על שביתת שדהו. לכן כאשר גוש העפר שהם גדלו בו שלם ולא התרופפה אחיזת השורשים בו, לא נדרשים גם ימי קליטה שהרי השתיל כבר קלוט בגוש האדמה עצמו, ממילא ניתן לשתלם בקרקע עד כניסת היו"ט של ראש השנה.

ב. אך אם גוש האדמה שהשתיל גדל בו אינו שלם או שהתרופפה אחיזת השורשים בו, או שמדובר בשתיל שהשורש שלו חשוף ואינו בתוך אדמה כלל, ניתן לשתלו בקרקע רק עד יום ט"ו באלול, זאת כדי שהשתיל ייקלט באדמה במהלך הארבע עשרה יום שלפני ראש השנה ולא ייקלט בקרקע בשנת השמיטה עצמה.

< אדם ששתל בזמן שכבר היה אסור לשתול, חייב לעקור את השתיל⁵⁰.

אך אם לא עקר אין זה אוסר את הפירות באכילה⁵¹.

זריעת תבואה וקטניות

< נדרש שיגיעו לשליש משיעור גידולם לפני ראש השנה של שמיטה.

< אם לא הספיקו להגיע לשיעור זה עד ראש השנה של שמיטה, חל עליהם איסור ספיחים ויש לעקור אותם.

48. יום ט"ו באב שהוא יום השתילה אינו נכלל ב-14 יום.

49. רמב"ם שם.

50. שם.

51. שם. כאשר הנטיעה הייתה לפני השמיטה.

זריעת ירקות, צמחי תבלין ותה⁵²

זריעתם בקרקע

< הדין בזה תלוי במחלוקת ראשונים מרכזית לגבי איסור ספיחים⁵³:

א. לדעת הרמב"ם⁵⁴ הסובר שירקות וצמחים שנלקטו מן השדה בשמיטה, יש עליהם איסור ספיחים ואסורים באכילה אפילו אם נזרעו ונקלטו בקרקע לפני השמיטה - אין לשתול ירקות וצמחים אלו בקרקע לפני השמיטה כאשר לקיטתם תהיה בשמיטה, שהרי הם ייאסרו באיסור ספיחים ויהיה חייב לעוקרם.

ב. אך לדעת הר"ש⁵⁵ והרמב"ן⁵⁶ הסוברים שירק שנזרע בגרעינים בשנה הששית והצמח יצא מעל פני האדמה לפני השמיטה, אין בו איסור ספיחים אפילו אם לקיטתו תהיה בשמיטה - יהיה מותר לזרוע לפני השמיטה גרגירי ירקות וצמחי תבלין ותה, במידה והצמחים יספיקו לצאת מעל פני האדמה לפני השמיטה.

- ולגבי שתילי ירקות שכבר בזמן השתילה הם יוצאים מעל פני האדמה, לדעת הר"ש והרמב"ן עליהם להיות קלוטים באדמה לפני השמיטה ואז לא יהיה בהם איסור ספיחים.

ההלכה למעשה בזה

< הרבה נוהגים היום להקל כדעת הר"ש והרמב"ן, וכך נהגו בכפר חב"ד⁵⁷.

לפי זה: מותר לזרוע לפני השמיטה גרגירי ירקות וצמחי תבלין ותה, במידה והצמחים יספיקו לצאת מעל פני האדמה לפני השמיטה.

< לגבי שתילים של ירק או תבלין: אם גוש העפר שהם גדלו בו שלם, ולא התרופפה אחיזת השורשים בו, מותר לשותלם עד כניסת היו"ט של ראש השנה, כיון שהשתיל כבר קלוט בגוש האדמה שהוא גדל בו.

ואם התרופפה אחיזת השורשים בגוש העפר, יש לשתול את הצמח עד שלושה ימים לפני ראש השנה⁵⁸, ויש להרטיב את הקרקע היטב, על מנת שהצמח יספיק להיקלט בקרקע לפני השמיטה.

52. היינו, ירק או צמחים העומדים לאכילה.

53. וראה לקמן פרטי איסור ספיחים.

54. שם פ"ד ה"ב.

55. שביעית פ"ט מ"א.

56. ויקרא כה,ה.

57. עפ"י פסק המד"א הרב גרליק ע"ה במכתבו לתושבי כפר חב"ד מחודש אלול ה'תשל"ב, ובו הוראות לשנת ה'תשל"ג שהייתה שנת השמיטה.

58. קליטת ירק וצמחי תבלין בקרקע מהירה יותר מקליטת עץ בקרקע, על כן אין צורך ב-14 ימי קליטה כמו בעץ.

זריעת ירקות, צמחי תבלין ותה - בעציץ

< בעציץ אין איסור ספחים, בין אם העציץ נקוב ובין אם אינו נקוב, בין אם הוא עומד בבית ובין אם הוא עומד בחצר.

לכן, אם השתילה בעציץ נעשית יחד עם גוש האדמה שהצמח גדל בו וגוש האדמה שלם ולא התפרק, ניתן לשתול צמחים אלו עד כניסת היו"ט של ראש השנה, מפני שהצמח כבר נקלט בגוש האדמה שהוא גדל בו עוד לפני שנכנסה השמיטה.

< אך אם התרופפה אחיזת השורשים בגוש העפר, יש לשתול את הצמח עד שלושה ימים לפני ראש השנה, ויש להשקות את העציץ היטב כדי שהצמח יספיק להיקלט באדמה לפני השמיטה.

שתילת פרחים

< בפרחי נוי שאין להם ריח אין איסור ספחים, ונדרש רק שייקלטו באדמה לפני השמיטה כדי שלא יעבור על מצוות שביתת שדהו.

לכן, אם מעבירים יחד עם גוש האדמה שהם גדלים בו⁵⁹ והגוש שלם ולא התפרק, ניתן לשתלם בעציץ או בקרקע עד כניסת היו"ט של ראש השנה.

אך אם גוש האדמה התפרק והתרופפה אחיזת השורשים בו, יש לשתול את הפרחים עד שלושה ימים לפני ראש השנה, ולהשקותם היטב כדי שייקלטו באדמה לפני השמיטה.

שתילת מרבדי דשא

< רצוי להקדים את שתילת מרבדי הדשא מספר חודשים לפני השמיטה, ולכל המאוחר עד כחודש לפני ראש השנה של שמיטה, על מנת שהדשא יספיק להשתרש באדמה כראוי לפני השמיטה ואדם לא יבוא לעשות בשמיטה מלאכות אסורות כמו כיסוח, השקיה מוגברת ועוד כדי לחזק את הדשא ולמנוע קרחות.

הכנת הגינה לשמיטה

< מלבד הלכות הנ"ל המגבילות את זמן השתילה והזריעה של עצים, צמחים, או פרחים לפני השמיטה - על כל אדם לבדוק את גינתו לפני השמיטה (תוך התייעצות עם אדם המומחה לזה), ולעשות בה את כל הפעולות הנדרשות על

59. בכוס שנזרעו בו במשתלה.

מנת למנוע ככל האפשר את הצורך לעשות מלאכות בשמיטה עצמה - אפילו מלאכות שלעיתים מותר לעשותן בשמיטה⁶⁰.

לכן: יש לנכש עשבי בר, לרסס חומר המונע עשבייה, ולהניח יריעה שחורה (ומעליה אבני טוף וכדו') כדי למנוע את צמיחת העשבייה בשנת השמיטה העלולה להזיק לצמחים ותאלץ את האדם לנכש אותה בשמיטה עצמה⁶¹.

כמו"כ יש לגזום את העצים שבגינה, ולתמוך בעצים או צמחים שיזדקקו לכך בשנת השמיטה.

< יש לזבל את הקרקע - בהתאם לצורך - לפני השמיטה.

ניתן להניח בקרקע לפני השמיטה חומר דישון המתפרק מעצמו במשך הזמן, והוא יתפרק בעת השקיית השדה במהלך שנת השמיטה.

< כדאי להימנע מלשתול גדר חי סמוך לשנת השמיטה, מפני שבגדר חי צעיר יידרשו בוודאי פעולות של גיזום שלא יהיה ניתן לעשותם בשמיטה.

< עצה טובה: במקום פרחים עונתיים שנהוג לשתול בשנה רגילה על מנת לתת צבע בגינה, ניתן לשתול לפני השמיטה פרחים רב שנתיים שיצמחו ויפרחו בשנת השמיטה.

60. כמו מלאכות דרבנן שמטרתן לצורך עצם הקיום של הצמחים כדלקמן.

61. באופן המותר כדלקמן.

עבודות הקרקע והאילן בשמיטה

פרק ב

עבודת הקרקע בשנת השמיטה

כללי יסוד

< עבודות האדמה בשנת השמיטה מתחלקות לשלוש:

- א. מלאכות האסורות מן התורה והעושה אותן בשמיטה חייב מלקות.
 - ב. מלאכות האסורות מן התורה והעושה אותן בשמיטה פטור ממלקות⁶².
 - ג. מלאכות האסורות מדרבנן.
- כדלהלן:

א. מלאכות האסורות מן התורה ומחייבות מלקות

< לשון התורה הוא⁶³: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור, שנת שבתון יהיה לארץ". נמצאנו למדים, שארבע מלאכות בלבד נאסרו בתורה בלאו מפורש: שטים מהן בגידולי שדה, ושטים מהן באילנות.

בגידולי שדה

1. "שדך לא תזרע": איסור זריעה של תבואה, ירקות, קטניות, או גידולים אחרים - כולל צמחי סרק - בשדה.
2. "את ספיח קצירך לא תקצור": איסור קצירה של תבואה, קטניות ושאר גידולי שדה, או לקיטה של ירקות.

באילנות

1. "כרמך לא תזמור": איסור זמירה (גיזום ענפים) של גפן, או של שאר אילנות⁶⁴ לתועלת האילן, בין עצי מאכל ובין עצי סרק.
2. "ענבי נזירך לא תבצור": איסור בצירה של ענבים, או קטיפה של פירות משאר אילנות⁶⁵.

62. ומכין אותו 'מכת מרדות'.

63. ויקרא כה, ד-ה.

64. תוס' יו"ט שביעית פ"ד מ"ד, ואגלי טל מלאכת זורע סק"ד, בדעת הרמב"ם הל' שמיטה פ"א ה"ב.

65. רמב"ם שם.

העושה עבודות אלו (זריעה וקצירה, זמירה ובצירה) בשמיטה, עובר על איסור דאורייתא, וחייב על כך מלקות⁶⁶ כיון שעבר על לאו.

הבדלים יסודיים בין המלאכות

< ישנם שני הבדלים יסודיים בין קצירה ובצירה, לבין זריעה וזמירה:

1. זריעה וזמירה בשמיטה אסורות לחלוטין. אך קצירה ובצירה נאסרו רק כאשר הן נעשות בכמות גדולה, אך כמות קטנה מותר לקצור ולבצור בשמיטה, שהרי תורה התירה בפירוש לאכול פירות שביעית כמ"ש "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה"⁶⁷.

2. זריעה וזמירה נאסרו בתאריכים מוגדרים - בשנת השמיטה עצמה - מראש השנה של שמיטה עד כט אלול של סוף שנת השמיטה. אך קצירה ובצירה נאסרו רק בפירות וירקות שיש בהם קדושת שביעית, והזמן הקובע לקדושת שביעית שונה בין פירות לירקות:

בפירות, הזמן הקובע לקדושת שביעית הוא זמן החנטה, שאם חנטת הפירות הייתה בשמיטה יש עליהם קדושת שביעית. אך בירקות הזמן הקובע לקדושת שביעית הוא זמן הלקיטה, שאם לקיטת הירקות הייתה בשמיטה יש עליהם קדושת שביעית. ולגבי תבואה וקטניות הקובע לקדושת שביעית הוא שהגיעו לשליש גידולם בשמיטה עצמה.

- לפי זה, בפירות שחנטו בשנה הששית אין איסור "לא תבצור" ומותר לקטוף אותם בשמיטה כרגיל. אך בפירות שחנטו בשנה השביעית יש איסור "לא תבצור", ואסור ללקטם בדרך הרגילה אפילו בשנה השמינית.

לעומת זה בירקות, האיסור "לא תקצור" הוא רק על ירקות שקליטתם בקרקע ולקיטתם נעשו בשנת השמיטה עצמה⁶⁸.

מצוות עשה

< נוסף לאיסורי הלאו (הנ"ל) שיש במלאכות אלו (זריעה, זמירה, קצירה ובצירה), העושה מלאכות אלו בשמיטה גם ביטל מצוות עשה "לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית"⁶⁹, כמו שכתוב⁷⁰: "ושבתה הארץ שבת לה" ו"בחריש ובקציר תשבות"⁷¹.

66. בזמן שכל עם ישראל גר בארץ ישראל שאז מצוות השמיטה היא מן התורה כנ"ל.

67. ראה לקמן הפרטים בזה.

68. ראה לקמן הפרטים בזה.

69. רמב"ם שם פ"א ה"א.

70. ויקרא כה.ב.

71. שמות לד, כא.

< לדעת כמה ראשונים ופוסקים, המ"ע של "ושבתה הארץ" אוסרת על הבעלים לעשות מלאכה בשדהו לא רק בעצמו, אלא גם אם יהודי אחר או אפילו גוי עשה את המלאכה בשדהו, עובר בעל השדה עצמו על המ"ע (זאת בנוסף לפועל היהודי שעבד בשדה, שגם הוא עובר על המ"ע).

ב. מלאכות האסורות מן התורה⁷², אך אינן מחייבות מלקות

חרישה

יש הסוברים⁷³ שחרישה אסורה מן התורה⁷⁴ ממצוות עשה של "בחריש ובקציר תשבות", או מהלכה למשה מסיני.

האיסור מן התורה הוא בין על חרישה הנעשית סביב אילנות או צמחים, ובין על חרישה הנעשית לשיפור הקרקע בשדה שעדיין אין בה צמחים.

אך עידור במעדר אסור מדרבנן בלבד.

נטיעה

יש הסוברים⁷⁵ שנטיעת עצים או צמחים אסורה מן התורה - מקל וחומר: אם תורה אסרה את הזמירה מפני שהיא נועדה להצמיח, כל שכן שנטיעה חדשה תהיה אסורה.

< איסור נטיעה הוא בין בצמחי מאכל ובין בצמחי סרק⁷⁶.

< איסור נטיעה כולל את העברת השתיל יחד עם גוש העפר שהוא גדל בו - בין אם מעבירו לקרקע, ובין אם מעבירו לעציץ אחר⁷⁷.

< גם הברכה והרכבה אסורות מדין נטיעה.

< העושה מלאכות אלו (חרישה ונטיעה) אינו לוקה מן התורה מפני שלא נאסרו בלאו. אך מכין אותו 'מכת מרדות'⁷⁸.

< נמצא אם כך: מן התורה אסור לעשות בשמיטה (לכל היותר) שש מלאכות: זריעה וקצירה. זמירה ובצירה (כולל קטיפה). חרישה ונטיעה.

72. לפי חלק מהשיטות.

73. ראה רמב"ם שם פ"ג ה"ה ואכמ"ל.

74. בין במחרשת יד ובין במחרשת מכונה.

75. הר"ש שביעית פ"א מ"א, ופ"ב מ"ו.

76. רמב"ם שם פ"א ה"ה.

77. ראה לקמן פרטי דין שתילה בעציץ בשמיטה.

78. רמב"ם שם פ"א הל' ג-ד.

< בפוסקים מבואר שמלאכות אלו אסורות מן התורה גם אם יעשה אותם בשינוי ו'כלאחר יד', מפני שתורה ציוותה על שביתת הארץ⁷⁹.

ג. מלאכות האסורות מדרבנן

< חכמים אסרו לעשות בשנת השמיטה את כל העבודות שהחקלאים נוהגים לעשות בשדה ובאילן. מלאכות אלו מתחלקות בכללותן לשתיים:

תולדות זריעה וזמירה

תולדות זריעה וזמירה, הם פעולות המועילות לגידול העץ, הצמח, או הפירות⁸⁰, ובלשון חז"ל: "לאברויי". כגון⁸¹:

השקיה⁸² / סיקול אבנים או הוצאת פסולת הנמצאים סביב הצמח או שורשיו / ניכוש עשבים הגדלים סביב הצמח / תמיכה או כיוון צימוח של גזע העץ או של ענפיו / דילול צמחים, פירות או פרחים / ריסוס / כיסוי צמחים מפני חום, קור או רוח / הסרת כיסוי מן הצמח כדי שיכנס אויר או אור / הסרת אבק מהעלים / הנחת עציץ נקוב על הארץ⁸³ / וכל כיו"ב מן הפעולות הבאות כדי לפעול, להגביר ולעודד את הצמיחה.

תולדות חרישה

תולדות חרישה, הם פעולות שנועדו להכשיר או להשביח את הקרקע לצורך זריעה או נטיעה. כגון:

יישור הקרקע ע"י מעדר, מגריפה וכיו"ב / מילוי או פיזור עפר במקום המיועד לזריעה / עשיית חורים או בורות בקרקע לצורך זריעה או שתילה בתוכם / סיקול אבנים ממקום המיועד לזריעה / ניכוש עשבים או איסופם, וכן איסוף שאריות מהגידול הקודם שצמח במקום, לצורך זריעה או שתילה חדשה / דישון וזיבול הקרקע / השקיית שדה שאין בה צמחים לצורך הכנתה לזריעה / וכל כיו"ב מן הפעולות שנועדו להכשיר את הקרקע לזריעה או נטיעה.

79. לכאור הדבר קשור לחקירה (ראה לקו"ש ח"ז ע' 286 ואילך) אם המצווה היא שהארץ תשבות או שהגברא ישבות ואכמ"ל.

80. ואינם פעולות של קציצת ענפים - זמירה, שהיא אסורה מן התורה לדעת הרמב"ם כנ"ל.

81. ראה רמב"ם שם פ"א ה"ה.

82. לצמח שכבר קיים. אך השקיה שנועדה להנביט גרעין אסורה מן התורה משום זריעה ואכ"מ.

83. הדבר מגביר את יניקת הצמח מן הקרקע, ראה לקמן בהרחבה.

שדה ואילן שנעבדו בשביעית

< אדם שזרע או נטע או הבריך או הרכיב בשמיטה, בין במזיד ובין בשוגג חייב לעקור את מה שנטע או זרע וכו'⁸⁴.

< עצים או צמחים שעשו בהם מלאכות האסורות בשמיטה, יש דעות שהגידולים אסורים באכילה (בלשון חז"ל: "נעבד").

גם לדעות שהגידולים לא נאסרו באכילה (אם הם אינם ספחים), אסרו חכמים לקנות גידולים אלו, כדי לקנוס את הבעלים שעבד בשדה בשמיטה.

מכירת הקרקע לגוי - "היתר מכירה"

< לסיום פרק זה העוסק בכללי היסוד של איסור עבודת הקרקע בשנת השמיטה, נזכיר את התנגדות הרבי⁸⁵ למכירת קרקעות ארץ ישראל לגוי - על מנת שהחקלאי היהודי יוכל להמשיך לעבוד בהם בשנת השמיטה, ואכמ"ל.

84. ראה רמב"ם שם פ"א הי"ב.

85. ראה שלחן מנחם ח"ז ע' קסד-ו.

פרק ג

הטיפול בגינה בשנת השמיטה

הקדמה

'לאוקמיה'

< מלאכות האסורות בשמיטה מן התורה (והם: זריעה, זמירה, קצירה, ובצירה, נטיעה וחרישה⁸⁶), אסור לעשותן אפילו לצורך קיום העצים או הצמחים, כדי להצילם מהתייבשות וכליון מוחלט, ובלשון חז"ל: 'לאוקמי'.

< מלאכות האסורות בשמיטה רק מדרבנן, יש שהתירו⁸⁷ לעשותן כדי להציל את העצים או הצמחים מהתייבשות וכליון מוחלט, או אפילו כדי להציל את העץ, הצמח או השדה מפגיעה משמעותית שתידרש הוצאה כספית גדולה לאחר השמיטה כדי לתקן את הפגיעה ולהשיבם לקדמותם שימלאו את ייעודם.

הטעם:

< ההיתר 'לאוקמי' במלאכות האסורות מדרבנן, הוא מפני שחכמים לא גזרו את גזירתם במקום שייגרם לאדם הפסד כספי גדול⁸⁸.

< לעומת זה, אם הפגיעה בצמח או ביופיו החיצוני היא זמנית בלבד - לשנת השמיטה, ולאחר השמיטה ניתן יהיה לתקן את הנזק בלי הוצאה כספית גדולה, אסור לעשות בשמיטה אפילו מלאכות 'לאוקמי' האסורות רק מדרבנן.

< חובה להתייעץ עם מומחה לחקלאות שהוא נאמן וירא שמים, אם אכן עלול להיגרם נזק כספי גדול לשדה, לאילן או לצמח באם המלאכה לא תיעשה בשמיטה.

< דין זה הוא בין בעצי פרי, ובין בעצי סרק או צמחי נוי.

86. כמבואר בפרק הקודם.

87. פוסקי דורנו התיירו זאת. אך יש לציין, שההיתר הברור בדברי הראשונים בעניין זה הוא רק לגבי השקיה, כמבואר במשנה מ"ק פ"א מ"א, וברמב"ם הל' שמיטה פ"א הל' ח"י. אך לגבי שאר מלאכות האסורות מדרבנן נחלקו הראשונים אם מותר לעשותן לצורך קיום העץ והצמח וכדי למנוע נזק ניכר, או שרק השקיה מותרת במצב זה כיון שאין בה טרחה ואינה מלאכה חשובה ונעשית באופן דליר - ראה ריטב"א מ"ק ג"א, ונימוקי מ"ק א"א. ומדברי הרמב"ם שם הל' ח"י וה"י יש שלמדו שהותרו כל מלאכות דרבנן לצורך קיום או במקום הניזק ניכר ולא רק השקיה, אך הדבר אינו מפורש ברמב"ם. לפי זה עדיף להימנע מעשיית שאר מלאכות דרבנן לצורך קיום העץ והצמח או למנוע הפסד ניכר. מלבד השקיה שהיא מותרת בוודאי לצורך קיום העץ והצמח או למנוע הפסד ניכר.

88. ראה רמב"ם שם פ"א ה"י שכ' וז"ל: 'ומפני מה התיירו כל אלה? שאם לא ישקה תיעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה'.

'לאברויי'

< אם מטרת המלאכה היא כדי להשביח את העץ או הצמח ולעודד את צמיחתו, ובלשון חז"ל: "לאברויי", אסור בוודאי לעשות בשמיטה אפילו מלאכות האסורות רק מדרבנן.

כללים נוספים

< היתר הנ"ל לעשות מלאכות דרבנן לצורך קיום הצמח, הוא רק בגידולים שאין בהם איסור ספחים.

< אדם שלא טיפל בגינתו בשנים שלפני השמיטה, לא יתחיל לטפל בה בשנת השמיטה, ולא יעשה אפילו מלאכות דרבנן כדי למנוע הפסד ('לאוקמיה'), שהרי אדם זה לא חשש להפסד כזה בשנים שלפני השמיטה.

< הדין שפעולות האסורות בשמיטה מן התורה אסור לעשותן אפילו לצורך קיום העץ או הצמח, הוא גם לפי הדעות⁸⁹ הסוברות שכל מצוות השמיטה בזמן הזה היא מדרבנן בלבד.

הטעם:

< מכך שתורה אסרה לעשות מלאכות אלו גם במקרה שהצמח ימות, נמצא שסוג מלאכות אלו חמור יותר עד שיש לאוסרם גם במקרה של הפסד ניכר. לכן גם אם עצם האיסור בזמן הזה הוא מדרבנן בלבד, אסרו חכמים לעשות פעולות אלו אפילו במקרה של הפסד ניכר.

הטיפול בגינה הלכה למעשה

השקיה

כללי ההשקיה

< היות שאיסור ההשקיה בשמיטה הוא מדרבנן בלבד⁹⁰, מותר להשקות את הצמחים לצורך קיומם שלא ימותו ('לאוקמיה')⁹¹.

89. הנ"ל במבוא.

90. כמבואר בפרק הקודם.

91. רמב"ם שם פ"א הל' ח-י.

יש לדעת, שכמות המים הנדרשת לקיום הצמחים, קטנה יותר מכמות המים שמשקים בשנה רגילה. לכן יש לצמצם את כמות המים בהשקיה, ולהגדיל את הפרשי הזמן בין השקיה להשקיה, ביחס לשנה רגילה.

עוד יש לזכור, שכמות ההשקיה הנצרכת תלויה בסוג ובגיל הצמח, וכן בסוג הקרקע ועומקה.

< אין להשקות את הצמחים בצינור, מפני שקשה לשלוט בהשקיה באופן זה על כמות המים, שתהיה רק בשיעור שימנע את מיתת הצמח.

< צמח או עץ שלא ימות גם ללא השקיה, אסור להשקותו בשמיטה.

ויש לדעת, שבתקופת החורף עצים וצמחים רבים אינם זקוקים להשקיה. כמו"כ ברוב המקרים אין הכרח להשקות עצים וצמחים רבים אפילו בקיץ, מפני שלא ייגרם בזה נזק לצמח.

< ישנם סוגי צמחים שניתן להמתין עם השקייתם עד שיופיעו עליהם סימני כמישה. אך ישנם סוגי צמחים שסימני ההתייבשות בעלים של הצמח מהווים סימן לנזק ניכר וממשי שכבר נגרם לו, ואין להמתין בצמחים אלו להופעת סימני הכמישה.

ויש לברר לפני השמיטה אצל מומחה, אלו עצים וצמחים מוכרחים השקיה ואלו לא, ולא יזו כמות מים ותדירות השקיה זקוק כל צמח.

< באופן כללי עדיף שההשקיה תתבצע על ידי טפטפות או ממטרות המופעלות באמצעות שעון דיגיטלי, ולא על ידי מעשה בידיים של האדם. אלא שהדבר מותנה בזה שכמות ההשקיה תהיה מוגבלת לצורך קיום הצמחים בלבד ולא יותר, וכדלקמן.

השקיה בטפטפות או בממטרות

< אם יש בגינה צמח הזקוק להשקיה רבה יותר כדי שלא ימות, וצמח שמספיקה לו השקיה מעטה כדי שלא ימות, יש להשקות כל צמח בהתאם לצורכו ואין להשקות את שניהם יחד (האחד אגב זולתו) גם אם הדבר יגרום לאדם טרחה בהשקיית הגינה.

לכן, אין להשקות את הגינה בשנת השמיטה על ידי קו אחד של טפטפות, או על ידי ממטרה וכדו' שתשפירץ מים על כל הצמחים בשווה, אלא יש להשקות כל צמח וצמח בנפרד עם משפך וכדו', בהתאם לצורך המיוחד של כל צמח וצמח.

רק אם השקיית כל צמח בנפרד בהתאם לצורכו תגרום לאדם הוצאות כספיות, ורוב צמחי הגינה זקוקים להשקיה שווה, מותר לאדם להשקות את כל הצמחים שבגינה בשווה ובאותו זמן.

< במקרה ששני הצמחים סמוכים זה לזה, והצמח הזקוק לפחות מים נהנה מההשקיית הצמח הזקוק ליותר מים עקב זה שהקרקע נרטבת ומים מחלחלים ומגיעים גם אליו - אין איסור להשקות את הצמח הזקוק ליותר מים בכמות שהוא זקוק לה, כיון שהנאת הצמח הזקוק לפחות מים אינה נעשית על ידי פעולת השקיה ישירה, ואין אפשרות למנוע את הגעת הרטיבות לצמח זה.

< לדעת חלק מהאחרונים, איסור הנ"ל להשקות את הגינה כולה על ידי מערכת טפטפות, הוא גם אם כיוון המחשב שמפעיל את המערכת נעשה לפני השמיטה שא"כ נמצא שהאדם אינו עושה כל מלאכה בשמיטה עצמה.

הטעם:

< אדם מוזהר בשנת השמיטה לא רק שלא לעשות מלאכה בעצמו, כי אם גם ששדהו תשבות, ושדהו אינה שובתת כראוי במצב כזה⁹².

השקיה כדי להוציא פירות או פרחים

< אין להשקות את העצים כדי שיצמיחו פירות, או כדי שיצמיחו כמות גדולה יותר של פירות מהכמות שהיו מצמיחים ללא השקיה.

הטעם:

< פירות שביעית הם הפקר ואינם שייכים לבעלים, וממילא לא נחשב שייגרם לבעלים הפסד אם לא יצמחו פירות על העץ.

< מותר להשקות את העצים כדי שהפירות שבין כך יגדלו יהיו טובים לאכילה (כגון שלא יהיו חמוצים), או כדי שהפירות שבין כך יגדלו לא ינשרו מן העץ לפני שיבשילו. שהרי מותר לעשות מלאכה דרבנן (כמו השקיה) כדי שלא ייגרם נזק משמעותי לצמח או לפירות שעתידים לגדול והם לא ילכו לאיבוד כמבואר לעיל⁹³.

< על דרך זה, אסור להשקות את הצמחים שבגינה כדי שיוציאו פרחים, או כדי שיוציאו כמות גדולה יותר של פרחים מכמות הפרחים שהיו מוציאים ללא

92. הדבר קשור לחקירה (ראה לקו"ש ח"ז ע' 286 ואילך) אם המצווה היא שהארץ תשבות או שהגברא ישבות ואכמ"ל.

93. עניין זה שנוי במחלוקת הפוסקים מן הקצה אל הקצה, וכאן נקטנו כמו הדעה האמצעית.

ההשקיה, או כדי שהפרחים שיוציאו יהיו יפים יותר מן הפרחים שהיו צומחים ללא השקיה זו. אך מותר להשקות את הפרחים לצורך קיומם בלבד.

השקיית הדשא

< השקיית הדשא מותרת רק על מנת שהדשא לא ימות.

יש להתייעץ עם איש מקצוע אודות כמות המים ותדירות ההשקיה הנצרכת לכל סוג של דשא, על מנת שלא יתייבש וימות.

< אסור להשקות את הדשא כדי שישמור על צבעו הירוק, מפני שנזק זה ניתן לתיקון אחרי השמיטה ללא הוצאה כספית גדולה ואין זה נחשב נזק משמעותי.

השקיה במי שטיפת הרצפה

< בעת שטיפת הרצפה בבית או במרפסת מעל הגינה, יש להיזהר שהמים לא יישפכו לגינה, כדי לא לגרום להשקיה מיותרת לצמחים או לדשא, ובפרט שהאדם נהנה מהשקיה זו.

אך אם מעורבים במים חומרי ניקוי בכמות הגורמת נזק לצמחים, ויש במים קצה ועי"ז ניכר שאין כוונתו להשקות את הגינה במים אלו שהרי חומר הניקוי מקלקל את הצמחים - מותר לשפוך מים אלו אל הגינה דרך המרזב.

< יש להיזהר שלא ליטול ידיים בשמיטה על גבי מקום שגדלים בו צמחים או דשא וכדו', מפני שיש בזה השקיה שלא לצורך.

מים של מזגן הנוטפים לגינה, ותליית כביסה מעל הגינה

< אם המים נוטפים על גבי קוצים או עשביית בר, הדבר מותר מפני שאין לאדם כל עניין בצמיחתם ואינו מתכוון להשקיה כלל.

< אם המים נוטפים על פרחים וצמחים השייכים לבעל המזגן והכביסה: אם כוונתו להשקות את הצמחים והפרחים במי המזגן והכביסה, אסור לו להפעיל את המזגן ולתלות את הכביסה אם השקיה זו אינה נצרכת לקיום הצמח⁹⁴.

ויש דעות, שגם אם אינו מתכוון להשקיה אסור לו לפתוח את המזגן ולתלות את הכביסה עד שיתקין צינור או גג כדי שהמים לא יטפטפו על הצמחים.

< אם המים נוטפים על גינה של אדם אחר, הדבר מותר מפני שאין לבעל המזגן והכביסה כל עניין בהשקיית צמחי חברו ואינו מתכוון להשקיה.

94. למרות שאינו משקה בידים.

פירוק גרגרי דשן בעת ההשקיה

< במקרים הנ"ל בהם מותר להשקות בשמיטה, אין מניעה להשקות גם אם יש בגינה גרגירי דשן שפוזרו במקום לפני השמיטה והגרגירים יתפרקו על ידי ההשקיה בשמיטה (ונמצא מדשן בשמיטה). זאת משום שאינו מתכוון לכך, ואין זה פסיק רישא שיתפרקו הגרגירים.

ניכוש וכיסוח עשבי בר בגינה ובצידי הדרכים

ניכוש הגינה בשמיטה

< ניכוש וכיסוח עשבייה בשמיטה היא דבר מורכב מאד מבחינה הלכתית. ולמעשה:

כאשר מטרת הניכוש היא לתועלת הצמחים, כדי שיקבלו יותר אור ואוויר והעשבייה לא תסתיר להם את האור והאוויר כלל, ולא תגזול מהם חלק ממי ההשקיה - אסור לנכש, מפני שניכוש זה בא לתועלת והשבחת הצמח ואינו נצרך לעצם קיומו.

< גם אם מטרת הניכוש היא כדי שהצמח יוציא יותר פרחים וכדומה מכמות הפרחים שהיה מוציא ללא הניכוש - אסור לנכש.

< כאשר מטרת הניכוש היא כדי ליפות את הגינה, או כדי למנוע שריפה או הימצאות נחשים ועקרבים בה, ואין מטרת הניכוש לתועלת הצמחים כלל (ועל בעל הגינה לבחון את עצמו היטב בזה), מותר לכסח-לחתוך את העשבייה גבוה מעט מן הקרקע. ואין לכסחה עד הקרקע ממש, ובוודאי שאין לעוקרה עם השורש שלה.

כמו"כ יש להשאיר את העשבים הסמוכים ממש לצמחים ואין לכסחם.

הטעם:

הניכוש בהגבלות אלו גורם שיהיה ניכר שעושה זאת כדי למנוע שריפה או נחשים ועקרבים וכדו' ולא לתועלת הצמחים, שהרי אם היה עושה זאת לתועלת הצמחים היה מנכש את העשבייה עד לארץ, והיה עוקר גם את השורש שלה.

< אם מטרת הטיפול בעשבייה היא כדי שלא תחנוק את הצמח על ידי שתמנע ממנו אור ושמש לגמרי, או כדי שהעשבייה לא תגזול ממנו את מי ההשקיה והוא ימות או יתקלקל ללא תקנה, מותר לחתוך-לכסח את העשבייה מעט גבוה מן הקרקע, ואין לכסחה עד הקרקע ממש, ובוודאי שאין לעוקרה עם השורש שלה.

(רק אם שורשי העשבייה עצמם גורמים את הנזק לצמחים, וברור שכיסוח העשבייה היוצאת מעל פני האדמה לבד לא תמנע את מיתת הצמחים, ניתן לעקור את העשבייה ביד עם השורש שלה).

< במקום שאפשר, עדיף להשמיד את העשבייה על ידי ריסוס ולא על ידי כיסוח.

רק אם אי אפשר לרסס (כגון שהריסוס עצמו עלול להזיק לצמח, או שהריסוס לא יספיק כדי למנוע את הנזק שגורמת העשבייה לצמח), ניתן לחתוך-לכסח כפי המפורט לעיל.

ניכוש עשבי בר בשטחים ריקים בחצר או בצידי הדרכים

< שטחים ריקים, שאין בהם עצי נוי או צמחים, שעלו בהם עשבי בר, והדרך היא לנכש כל שנה את עשבי הבר העולים בשטחים אלו כדי שלא יהיו בהם נחשים, או למנוע שרפות, או ליופי, או שהם מפריעים לגישה או למעבר במקום, ואין כוונת האדם לעשות גינה במקומות אלו לאחר השמיטה, מותר לנכש עשבים אלו גם בשמיטה.

- אך כדי שיהיה ניכר שאין כוונתו להכין את המקום לזריעה או שתילה, אין לעקור את העשבים עם שורשיהם, אלא יש לחתוך רק את העשבים העולים מעל פני הקרקע - ומותר במקרה זה לכסח את העשבייה עד גובה הקרקע ממש.

< כיסוח עשבי בר בצידי הדרכים והמדרכות וכדו' במקומות שאינם עומדים לזריעה, מותר עד גובה הקרקע ממש, ואין לעקור את העשבים עם שורשיהם. כמו כן, מותר לרסס מקומות אלו במהלך החורף של שנת השמיטה כדי למנוע את צמיחת העשבייה.

סיקול אבנים ופסולת

< אסור לסקל אבנים, עצים או פסולת הנמצאים בין הצמחים בגינה, מפני שהדבר משפר את הצמיחה⁹⁵.

⁹⁵ לגבי סיקול כדי להכין מקום לזריעה, התבאר לעיל שהדבר אסור בשמיטה משום תולדת חרישה. וראה בפרק הבא לגבי סיקול לצורך בניה במקום, או מפני שזקוק לאבנים שמסקל.

ריסוס ושימוש בחומרי הדברה

< צמחים שקיבלו מחלה או שיש עליהם מזיקים, ויש חשש שימותו או שייגרם להם נזק משמעותי שתידרש הוצאה כספית גדולה לאחר השמיטה כדי להחזירם לקדמותם, ניתן לרסס אותם בחומרי הדברה.

< אופן הריסוס: לכתחילה עדיף לרסס על הקרקע וחומר הריסוס ייקלט בצמח דרך השורשים שלו.

אך אם ריסוס באופן זה לא יימנע את הנזק, ניתן לרסס ישירות על הצמח עצמו.

זיבול ודישון

< אסור לזבל ולדשן את הקרקע בשמיטה על מנת להשביח את הצמח.

< ויש לדעת: בגינת נוי לא נצרך דישון או זיבול כדי למנוע את מיתת הצמחים או למנוע נזק משמעותי. לכן אין לדשן או לזבל את הגינה בשמיטה כלל.

< ניתן לדשן את הקרקע לפני השמיטה בגרגרי דשן המתפרקים לאורך זמן, והדישון יועיל לשנת השמיטה.

גיזום עצים וצמחים

< אסור לגזום ענפים של עץ או של צמח, אפילו אם ללא הגיזום עלולים העץ או הצמח למות או שייגרם להם נזק משמעותי. זאת מפני שגיזום בשמיטה הוא איסור דאורייתא⁹⁶, ואסור לעשות בשמיטה מלאכה האסורה מן התורה אפילו לצורך קיום הצמח או העץ כנ"ל.

< כמו"כ, אסור לגזום ענפים של עץ או של צמח כדי לייפות את העץ או הצמח, מפני שהגיזום יעודד וישפר את הצמיחה.

< אם ענפים מסוימים קיבלו מחלה או מזיקים, ויש חשש שהדבר יתפשט לשאר חלקי העץ ויגרום למותו או שייגרם לו נזק משמעותי, יש שהתירו להסיר ענפים אלו על ידי שבירתם ביד, או על ידי מעיכתם בצבת, או על ידי חיתוכם בחוט ברזל, מפני שעשיית המלאכה בשינוי כזה אסורה מדרבנן בלבד, ומותר לעשות מלאכה דרבנן כדי להציל את הצמח, כנ"ל.

< מותר לגזום ענפים המפריעים למעבר, או כאלו שעלולים לגרום נזק לחוטי חשמל או טלפון וכדו', וכן מותר לגזום ענפים לצורך סיכוך הסוכה, ובלבד שלא יתכוון לעודד או לשפר את צמיחת העץ כלל.

96. עכ"פ לדעת הרמב"ם כנ"ל.

- אך על הגיזום להיעשות בשינוי, כדי שיהיה ניכר שאינו מתכוון לתועלת העץ, כגון שיגזום רק בצד אחד של העץ ולא בב' צדדיו, או שישאיר חלק מהענף בולט ולא יגזום את כולו כדרך הגיזום הרגילה.

< בכל גיזום בשביעית יש לשים לב, שאסור בשום מקרה לגזום ענפים של עצי פרי לאחר שהחלו לצאת עליהם פירות - כאשר יש על הפירות קדושת שביעית, מפני שהוא מפסיד בזה פירות שביעית⁹⁷.

קטיפת פרחי נוי בשמיטה, וטיפול בוורדים

< אסור לגזום ורדים ושושנים בשמיטה, וכן אין להסיר מהם פרחים שנבלו, מפני שגיזום זה מעודד צמיחה של פרחים חדשים.

אך מותר לקטוף את פרחי הוורדים והשושנים לצורך שימוש בהם, ובלבד שלא יתכוון בזה לעודד צמיחה חדשה כלל.

- ויש להקפיד לקטוף בשינוי מדרך הקטיפה המקובלת, כדי שיהיה ניכר שאינו עושה זאת לתועלת הצמח: יש לקטוף בשליש התחתון או בשליש העליון של הענף, ולא באמצע הענף כדרכו.

< דין זה הוא גם לגבי קטיפת שאר סוגי פרחים וצמחים לצורך שימוש בהם, שאם אין לו כוונה לעודד צמיחה חדשה כלל מותר לקטפם - ובשינוי.

קטיפת ענפים מצמח של בשמים

< מותר לקטוף ענפים הגדלים על שיח של בשמים לצורך שימוש בהם לריח, ובלבד שלא יעשה זאת גם כדי לחזק את הצמח או לעודד צמיחת ענפים חדשים.

וראה לקמן⁹⁸ אם יש קדושת שביעית על שיח של בשמים.

גיזום 'גדר חי'

< גיזום 'גדר חי' נעשה בדרך כלל לשתי מטרות: א. כדי להשביח את הצמח, מפני שעל ידי הגיזום גדלים ענפים חדשים והגדר נעשית צפופה ומסיבית יותר. ב. לנוי, כדי שתהיה לגדר צורה אחידה ונאה.

אסור לגזום 'גדר חי' בשמיטה - אפילו אם הגדר כבר גדלה פרא - גם אם מטרת הגיזום היא לנוי, לעצב את צורתו, ואין כוונתו לעודד צמיחת ענפים חדשים, מפני שבפועל גיזום זה יביא לצמיחת ענפים חדשים ולהשבחת וחזוק הצמח,

97. רמב"ם שם פ"ה ה"ז.

98. בפרק 'קדושת שביעית'.

וזוהי צורת הטיפול ב'גדר חי' בשנה רגילה והרי זו מלאכת שדה האסורה בשמיטה.

איסור זה אינו רק ב'גדר חי' צעיר ודליל שהגזום בוודאי מרבה בו ענפים ועלים, אלא גם ב'גדר חי' צפוף ועבה יש איסור זה, מפני שגם ב'גדר חי' כזה פועל הגזום התחדשות של ענפים חדשים.

< יתר על כן: גם אם ה'גדר חי' עלול למות או להינזק באופן משמעותי אין לגזום אותו בשמיטה, שהרי⁹⁹ זמירה אסורה מן התורה גם בשאר אילנות וצמחים כנ"ל.

< מותר לחתוך ענפים של 'גדר חי' המפריעים למעבר, ובלבד שלא יתכוון לתועלת הצמח. ויש להקפיד לחתוך רק את הענפים המפריעים למעבר. חיתוך רק של ענפים המפריעים למעבר ולא של כל הגדר נחשב בעצמו לשינוי, כך יהיה ניכר שאין כוונתו לתועלת הצמח.

< מחמת המורכבות בגזום 'גדר חי' בשמיטה, ראוי להימנע מלשתול 'גדר חי' סמוך לשנת השמיטה, מפני שב'גדר חי' צעיר יידרשו בוודאי פעולות של גזום שלא יהיה ניתן לעשותם בשמיטה וכן"ל.

כיסוח דשא

< כיסוח הדשא נעשה בד"כ לשתי מטרות: א. כדי להשביחו ולעודד את צמיחתו והתפשטותו. ב. לנוי.

כיסוח דשא כדי לעודד את צמיחתו, בוודאי אסור בשמיטה.

גם כיסוח הדשא כדי לייפותו אסור בשמיטה, מפני שהכיסוח מעודד את צמיחת הדשא ומחזק אותו.

איסור זה אינו רק בדשא צעיר ודליל שעדיין לא נקלט כראוי באדמה או שלא התפשט מספיק, אלא גם בדשא מלא וצפוף, מפני שגם בדשא כזה הכיסוח מעודד את הצמיחה ומחזק את הדשא.

< במקרה שהימנעות מכיסוח הדשא תגרום קלקול חמור שלו, ותידרש הוצאה כספית רבה לאחר השמיטה כדי לתקן את הקלקול, ולא יוכל להחזירו לאיתנו תוך מספר חודשים לאחר שמיטה בלי להוציא הוצאה כספית גדולה, יש שהתירו לכסח את הדשא¹⁰⁰.

99. לדעת הרמב"ם כנ"ל.

100. אך יש שאסרו לכסח את הדשא אפילו במצב כזה, מפני שלדעתם (ראה אור שמח הל' שמיטה פ"א הט"ו) כיסוח דשא הינו בכלל זמירה האסורה מן התורה, וממילא היא תהיה אסורה אפילו לצורך קיום הצמח כנ"ל.

עידור ועשיית 'צלחות' בגינה

- < אין לעדור בגינה בשמיטה על מנת לאוורר את האדמה או לשפר את ספיגת מי ההשקיה, מפני שגם בלעדי פעולה זו העץ או הצמח לא ימותו.
- < מותר בשמיטה לעשות 'צלחות' סביב העצים או הצמחים על מנת שמי ההשקיה יישארו במקומם ולא יתפזרו למקומות אחרים בגינה¹⁰¹.

תמיכת עץ או צמח

- < תמיכת עץ או צמח צעיר ורך - במקל או בקשירה וכדו' - על מנת שיגדל ישר, או על מנת שלא ישבר, אסורה בשמיטה¹⁰².
- < ענף שנסדק, אסור לחבר אותו חזרה למקומו על מנת שיתאחה מחדש.

עיטוף הפרי

- < מותר לעטוף את הפירות בשקיות נייר כדי למנוע מזיקים או מכת שמש - כאשר יש חשש שהפירות יינזקו באופן משמעותי שימנע אנשים מלאוכלם.
- אך אין לעטוף את הפירות כדי למנוע נזק בצורה ובמראה החיצוני שלהם בלבד.

טיפול בגינה בבניין משותף

- < אדם שגר בבניין שיש בו גינה משותפת לדיירי הבניין, ויש דיירים המעוניינים להמשיך לעשות בגינה מלאכות האסורות בשמיטה, אסור לו להשתתף בתשלום עבור הוצאות הטיפול בגינה בשנת השמיטה, מפני שאסור לסייע בידי עוברי עבירה.

במידה והשכנים עלולים לתבוע משפטית את הדייר השומר תומ"צ אם לא ישלם את חלקו, יכול דייר זה לשלם את חלקו, אך עליו להדגיש בפני השכנים שהוא משלם את הכסף למטרת ניקיון ועבודות המותרות בשמיטה בלבד, והוא מתנגד שיעשו בגינה מלאכות האסורות בשמיטה.

- < יש אחרונים המוסיפים עוד, שאם השכנים עושים בגינה המשותפת מלאכות האסורות בשמיטה מן התורה, על הדייר השומר תומ"צ להפקיר את חלקו בגינה בפני שלושה אנשים.

101. רמב"ם שם פ"א ה"ט.

102. רמב"ם שם פ"א ה"ה ובכסף משנה שם. ואף שהם זקוקים לתמיכה כדי שלא ישברו שהתמיכה היא לקיום העץ או הצמח, בכל זאת הדבר אסור, מפני שנראה כמלאכה להשבות העץ, לכן מלאכה זו לא הותרה גם לקיום העץ.

אם הדירה רשומה גם על שם אשתו, גם היא צריכה להפקיר את חלקה בפני שלושה אנשים.

שלושת האנשים שמפקירים בפניהם, יכולים להיות מבני משפחתם. אחרי שנת השמיטה יחזרו ויזכו בחלקם בגינה על ידי שישתמשו בה.

פרק ד

סיקול אבנים או פסולת לצורך זריעה, בניה, או ניקיון

הקדמה

< אסור לבצע בשמיטה פעולות שנועדו להכשיר מקום לגינה או להכין מקום לזריעה או שתילה, בין פעולות ניקיון כמו איסוף פסולת וסיקול אבנים, ואפילו אם מוציא רק את האבנים העליונות ומשאיר במקומן את האבנים התחתונות הסמוכות לקרקע, בין פעולות של עקירת עצים או צמחים או ניכוש עשבים, ובין פעולות ליישור השטח ומילוי אדמה - וזאת גם אם השתילה או הזריעה עצמן יתבצעו רק לאחר שנת השמיטה - מפני שפעולות אלו הן תולדת מלאכת חרישה האסורה בשמיטה.

יישור שטח וסיקול אבנים לצורך בניה

< יישור שטח, מילוי עפר, או סיקול אבנים, למטרת בניה או עשיית כביש או מגרש משחקים וכדו' - כאשר אין כוונתו כלל להכשרת הקרקע לזריעה - מותרים, ובלבד שיהיה ניכר שכוונתו למטרת בניה ולא תהיה מראית עין שעושה את הפעולות לצורך זריעה.

- ניתן להניח במקום חומרי בנייה לפני תחילת העבודות, או לסמן את המקום כדרך שמסמנים שטח לבניה, כך יהיה ניכר שהפעולות נועדו לצורך בנייה במקום ולא לצורך זריעה.

כמו"כ אם לוקח רק את האבנים העליונות ומשאיר במקומן את התחתונות הסמוכות לקרקע¹⁰³, ניכר שאין כוונתו להכשיר את המקום לזריעה ומותר לקחת אבנים אלו.

< מותר ליישר את הקרקע לצורך הנחת דשא סינטטי, ובלבד שיהיה ניכר היטב שעושה זאת לצורך הנחת דשא זה ולא לצורך זריעה כלל. ועליו להביא את הדשא למקום לפני תחילת העבודות.

< מותר לחפור באדמה על מנת להניח צינורות מים או ביוב, וכן כבלי חשמל או טלפון וכדו', כאשר ניכר שאינו עושה את החפירה לצורך זריעה. ועליו להביא למקום את הצינורות לפני תחילת החפירה.

103. והאבנים התחתונות מונחות גם הם ע"ג הקרקע ואינן מחוברות וטמונות בה.

< מותר לחפור יסודות לבניין, או בור לצורך מקווה וכדו', כאשר ניכר שהחפירה נעשית לצורך בניה.

פינוי פסולת בניה

< פסולת בנין שנותרה סביב בנין חדש, אסור לפנותה, מפני שהמקום מיועד בדרך כלל לעשות בו גינה.

אם כוונת האדם רק לשיפור המראה במקום, או לסלק מכשולים, ואין כוונתו להכין את המקום לעשיית גינה, מותר לפנות רק את שכבת הפסולת העליונה ולהשאיר את השכבה הסמוכה לקרקע, כך יהיה ניכר שאינו עושה זאת לצורך הכנת המקום לזריעה.

- לאחר שפינה את שכבת הפסולת העליונה, ניתן לפזר על המקום חול או חצץ שאינם ראויים לזריעה, ובזה יסתיר את שכבת הפסולת התחתונה.

< אם פינוי הפסולת נועד כדי לעשות במקום שביל, וניכר שכוונתו לכך, מותר לפנות גם את האבנים התחתונות.

סיקול לצורך שימוש באבנים או בעצים

< סיקול אבנים או עצים לצורך שימוש באבנים או בעצים, כאשר אין לאדם כל עניין בהשבחת הקרקע - מותר, ובלבד שיהיה ניכר שאינו מסקל כדי להשביח את הקרקע, כגון על ידי שייקח רק את האבנים העליונות וישאיר במקומן את התחתונות הסמוכות לקרקע¹⁰⁴.

ניקוי הגינה בשמיטה מאבנים ופסולת

< אדם שרגיל לנקות כל שנה את גינתו או חצרו הסמוכים לביתו מפסולת ולכלוך של עלים או ניירות וכדו' שנפלו שם, מותר לו לנקות אותם מפסולת ולכלוך גם בשנת השמיטה, כיון שהדבר ניכר שעושה זאת לצורך ניקיון המקום, ובלבד שלא יתכוון לתועלת הצמחים שבגינה או להכשרת המקום לזריעה.

- אך סיקול אבנים מהגינה לצורך ניקיון מותר רק בתנאים הנ"ל, שישאיר את האבנים הסמוכות לקרקע וכו'.

< מותר לסקל אבנים ולאסוף פסולת משטח שאינו ראוי לזריעה, כמו חצר או שביל המרוצפים באבן, או חניה המרוצפת באבן או בטון, וכן ממגרש משחקים שיש עליו חומר יצוק מיוחד המכסה את האדמה.

104. רמב"ם שם פ"ב ה"י.

סתימת בור או תעלה בגינה

< אסור לסתום בור או תעלה בגינה, מפני שמכשיר את המקום לשתילת צמחים. אם כוונתו בסתימת הבור שלא יינזקו בו בני אדם, מותר לסתמו באופן שיהיה ניכר שאינו עושה זאת על מנת להכשיר את המקום לזריעה, והיינו על ידי שיסתום את השכבה העליונה של הבור בחול או חצץ שאינם ראויים לזריעה, ויביא את החול והחצץ הללו למקום לפני שיתחיל את העבודות לסתימת הבור.

חפירה לצורך בניית גדר

< מותר לחפור בקרקע בין גינה או שדה לבין רשות הרבים על מנת לבנות במקום גדר של אבן וכדו'.

- אך אסור לחפור בקרקע בין גינה או שדה שלו לבין הגינה או השדה של חברו על מנת לבנות במקום גדר של אבן וכדו'¹⁰⁵, מפני מראית העין שניתן לחשוב שעושה זאת לצורך זריעה במקום, או מפני שחוששים שיתחרט וישתמש בחפירה לצורך זריעה ולא לצורך עשיית גדר.

< איסור זה הוא רק על חפירה. אך מותר לתקוע עמודים בקרקע לצורך בניית גדר בין גינתו לגינת חברו, בלי לחפור חפירה באדמה.

¹⁰⁵. רמב"ם שם פ"ג הי"ד.

פרק ה

טיפול בעציצים, בגינה ובבית

הקדמה

< מבחינה הלכתית מתחלקים העציצים לשני סוגים: עציץ נקוב, ועציץ שאינו נקוב.

עציץ נקוב

< עציץ נקוב הוא עציץ שיש חור בתחתיתו¹⁰⁶, והעציץ מונח על הקרקע בלי הפרדה בינו ובין הקרקע, או שהוא תלוי באוויר בלי הפרדה בינו ובין הקרקע, כך שהצמח יונק לחות¹⁰⁷ מהקרקע דרך החור שבו.

שיעור הנקב:

< נקב קטן מאוד שנועד להוצאת עודפי מי ההשקיה בלבד, אינו נחשב נקב לעניין זה. עציץ נקוב הוא כאשר הנקב גדול יותר¹⁰⁸.

- כיום, ברוב העציצים יש נקב מספיק גדול כדי שייחשבו לעציץ נקוב.

עציץ שאינו נקוב

< עציץ שאינו נקוב הוא עציץ שאין חור בתחתיתו¹⁰⁹, או עציץ שיש בו חור אך העציץ מונח על גבי צלחת או כלי אחר העשוי מחומר קשיח, כמו פלסטיק, זכוכית, או מתכת, החוצצים בין העציץ לבין הקרקע ומונעים מהצמח שבעציץ לינוק לחות מן הקרקע דרך החור שבעציץ.

זאת ועוד: כדי שייחשב שהצמח גדל בעציץ שאינו נקוב, נדרש שגם הענפים והעלים של הצמח לא ייצאו אל מחוץ לשטח העציץ. אך אם הענפים או העלים של הצמח מתפשטים ויוצאים מחוץ לשטח העציץ ומאהילים ישירות על הקרקע בלי הפסק בינם לבין הקרקע, דין העציץ כצמח היונק מן הקרקע (עציץ נקוב) למרות שאין נקב בעציץ.

106. או בצדדיו כנגד העפר שבעציץ.

107. חיות.

108. יש ששיערו את גודל הנקב ב: 2-3 מ"מ.

109. או בצדדיו.

עציץ של חרס

< עצים, שיחים וצמחי נוי רב שנתיים הנמצאים בעציץ שאינו נקוב העשוי מחרס או מעץ, דינם כגדלים בעציץ נקוב.

אך צמחים עונתיים הנמצאים בעציץ שאינו נקוב העשוי מחרס או מעץ, דינם כגדלים בעציץ שאינו נקוב.

עציץ נקוב שהניחו ע"ג כלי

< צמח שגדל בעציץ נקוב, ואדם לקח את העציץ והניחו על גבי כלי החוצץ בינו לבין הקרקע. או צמח שגדל בעציץ שאינו נקוב אלא שהענפים שלו יצאו אל מחוץ לשטח העציץ והאחילו על הקרקע - שדינו כעציץ נקוב, ואדם לקח את העציץ והניחו על גבי שולחן או כלי באופן שכעת הענפים כבר אינם מאהילים ישירות על הקרקע - העציץ נחשב מכאן ואילך לעציץ שאינו נקוב.

עציץ שאינו נקוב, שנקבו

< לאידך, צמח שגדל בעציץ שאינו נקוב, ואדם עשה בשמיטה נקב בעציץ. או צמח שגדל בעציץ שאינו נקוב וענפיו היו בתוך שטח העציץ, ואדם הוציא את הענפים אל מחוץ לשטח העציץ או שהם גדלו ויצאו מאליהם - נעשה העציץ לעציץ נקוב.

< לקמן יתבאר אם מותר בשמיטה לשנות את מצבו של העציץ.

הטיפול בעציצים הלכה למעשה

עציצים הנמצאים תחת כיפת השמים

< בעציצים הנמצאים תחת כיפת השמים, כגון: בחצר, במרפסת לא מקורה, על הגג, או על אדן החלון מבחוץ, יש דיני שמיטה בין בעציץ נקוב ובין בשאינו נקוב. אלא שיש חילוק ביניהם אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן:

< בעציץ נקוב קיימים דיני שמיטה מן התורה, כיון שהעציץ יונק מהקרקע, וממילא מלאכות הנעשות בו נחשבות כנעשות בקרקע.

< אך בעציץ שאינו נקוב קיימים דיני שמיטה רק מדרבנן, כיון שדינו כקרקע רק מדרבנן.

לדינא, כיון שעכ"פ מדרבנן קיימים דיני שמיטה אפילו בעציץ שאינו נקוב העומד תחת כיפת השמים, ממילא הטיפול בכל העציצים הנמצאים תחת כיפת השמים יכול להיות אך ורק על פי הכללים של טיפול בצמחים הנמצאים בגינה¹¹⁰, שמלאכה האסורה מן התורה אסור לעשותה אפילו כדי להציל את הצמח מכיליון. ומלאכה האסורה רק מדרבנן (כמו השקיה), מותר לעשותה רק כדי להציל את הצמח מכיליון או למנוע הפסד כספי משמעותי.

עציצים הנמצאים בבית

< הדין בעציצים הנמצאים בתוך בית, היינו במקום המקורה בגג ומרוף ברצפה של קרמיקה וכדו'¹¹¹ - מתחלק לשתיים:

א. עציץ נקוב, הנמצא בקומה התחתונה של הבית או הבניין, והקומה מונחת על גבי הקרקע ואינה עומדת ע"ג עמודים:

בעציץ זה יש דיני שמיטה עכ"פ מדרבנן. ממילא, מותר לעשות בעציץ זה רק מלאכות דרבנן שנועדו להציל את הצמח מכיליון או למנוע הפסד משמעותי, ואסור לעשות בו מלאכות שאינן נועדות לזה. לכן: השקיה מינימלית של הצמח - מותרת. אך זריעה או שתילה בעציץ כזה בשמיטה - אסורה לגמרי. ועד"ז לגבי שאר המלאכות.

ב. עציץ שאינו נקוב הנמצא (אפילו) בקומה התחתונה של הבית המונחת ע"ג הקרקע. וכן עציץ נקוב הנמצא בקומה השנייה של הבית, או אפילו בקומה התחתונה שלו אך הקומה עומדת על גבי עמודים:

לגבי שתילה או זריעה בעציצים אלו בתוך הבית, נחלקו הפוסקים האחרונים אם הדבר אסור מדרבנן, או שאין בזה איסור כלל כיון שלדעתם הצמח אינו יכול לינוק מהקרקע במצב כזה.

- ולכתחילה אין לשתול ולזרוע בו (לכו"ע).

אך שאר מלאכות שאינן שתילה או זריעה, מותר לעשות בעציצים אלו (במקרה הצורך).

אדניות הקבועות בבניין

< אדניות הקבועות בקרקע או בקירות הבניין וא"א לטלטלן, הנמצאות תחת גג או אפילו בתוך בית, דינם כעציצים הנמצאים תחת כיפת השמים.

110. שהתבאר לעיל בהרחבה.

111. מלבד רצפת אבן - הנחשבת חציצה בין העציץ לקרקע.

שינוי מצב העציץ

< צמח שגדל בעציץ נקוב המונח על הקרקע בגינה, או צמח שגדל בעציץ שאינו נקוב אלא שהענפים שלו יוצאים מחוץ לעציץ ומאהילים על הקרקע בגינה שדינו כעציץ נקוב כנ"ל - מותר להרים את העציץ מן הקרקע ולהניחו על גבי כלי באופן שיעשה הפסק בין העציץ לבין הקרקע, וכן מותר להרים את העציץ ולהניחו על גבי שולחן באופן שהענפים כבר לא יאהילו על הקרקע, למרות שע"י פעולות אלו תיפסק יניקת הצמח מהקרקע, והעציץ ייעשה לעציץ שאינו נקוב.

- ההיתר בזה הוא מפני שאין איסור בשמיטה להפסיק את יניקת העציץ מן הקרקע, ולכן אין איסור להפוך עציץ נקוב לעציץ שאינו נקוב.

< לאידך, צמח שגדל בגינה בעציץ שאינו נקוב, או צמח שגדל בעציץ נקוב אך העציץ מונח על גבי כלי שמונע את יניקת הצמח מן הקרקע, כמו"כ הענפים של הצמח נמצאים בתוך שטח העציץ ואינם מאהילים על הקרקע - אסור מדרבנן לעשות נקב בעציץ שאינו נקוב, וכן אסור להוציא את הכלי המונח תחת העציץ הנקוב, וכן אסור להוציא את הענפים אל מחוץ לשטח העציץ. זאת מפני שאסור בשמיטה לגרום שהצמח יתחיל לינוק מן הקרקע, מפני שהדבר משפר את צמיחתו.

< כמו"כ, עציץ נקוב שהיה תלוי באוויר מעל הקרקע, אין להניחו בשמיטה על גבי הקרקע, כיון שמגבירים בזה את יניקת הצמח מן הקרקע ומשפרים את צמיחתו.

העברת עציץ ממקום למקום - בגינה ובחצר

הגבהת העציץ:

< אסור להגביה עציץ נקוב (או עציץ שאינו נקוב שענפיו מאהילים על הקרקע) מקרקע הגינה ולהעבירו למקום אחר בקרקע הגינה, כיון שהגבהת העציץ מנתקת את עיקר היניקה שלו מהקרקע, ובעת הנחת העציץ בקרקע מתחדשת יניקתו, והרי זה כעוקר את הצמח ממקומו הקודם וכנוטע אותו במקומו האחר.

גרירת העציץ:

< עציץ נקוב המונח על הקרקע בגינה (או עציץ שאינו נקוב המונח על הקרקע בגינה וענפיו מאהילים על הקרקע), אין להעבירו בשמיטה למקום אחר בגינה אפילו על ידי גרירה על גבי הקרקע, מפני שיניקת הצמח מהקרקע נחלשת בשעה שמזיזים אותו ממקומו, והיניקה מתגברת כאשר הוא נח במקומו החדש,

ואין לגרום בשמיטה התחדשות והתחזקות של יניקת הצמח מהקרקע כיון שהדבר מועיל לגדילת הצמח.

< אך עציץ שאינו נקוב המונח על הקרקע בגינה, וענפיו אינם מתפשטים מחוץ לשטח העציץ, מותר להעבירו ממקום למקום בגינה - במידה שבמקום האחר אין תנאי צמיחה טובים יותר מאשר במקום הראשון כגון אוויר טוב יותר - מפני שהעציץ בין כך אינו יונק מהקרקע שהרי הוא אינו נקוב.

אך אם במקום שרוצה להעביר אליו את העציץ יש תנאי צמיחה טובים יותר עבורו, אין להעביר ממקום למקום בגינה אפילו עציץ שאינו נקוב.

העברת עציץ ממקום למקום - בבית

< עציץ נקוב (וכן עציץ שאינו נקוב שענפיו יוצאים מחוץ לשטח העציץ), והעציץ מונח על גבי כלי או שולחן¹¹² בקומת הקרקע של הבית - ולדעת חלק מהאחרונים¹¹³ זהו גם אם העציץ מונח בקומה הראשונה העומדת על גבי עמודים, או אפילו בקומות העליונות של הבניין - אסור להורידו לרצפה ללא הכלי שתחתיו, מפני שהדבר גורם שהצמח יתחיל לינוק מן הקרקע ויתווסף בגדילת הצמח.

אך עציץ שאינו נקוב, וענפיו אינם יוצאים מחוץ לשטח העציץ, מותר להורידו מהשולחן לרצפה, שהרי הוא בין כך אינו יונק מן הקרקע ולא התווסף כלום ביניקה שלו ע"י הורדתו לרצפה.

< מותר להרים באוויר עציץ נקוב שהיה מונח על הרצפה בתוך הבית - אפילו בקומת הקרקע - ולהעבירו למקום אחר ברצפה.

כמו כן מותר להעביר עציץ נקוב שהיה מונח על גבי שולחן או כלי בבית, לשולחן או לכלי אחר בבית.

כמו כן מותר להניח על הרצפה עציץ נקוב שהיה תלוי קודם באוויר בתוך הבית.

- זאת מפני שחכמים לא החמירו כל כך לעניין העברת העציץ בתוך הבית באופנים אלו, כיון שסו"ס יש רצפה המפרידה בין העציץ לבין הקרקע¹¹⁴.

112. שהעציץ נחשב מחמת זה לעציץ שאינו נקוב.

113. זוהי דעת האחרונים הנ"ל (בפנים) לגבי עשיית מלאכות בעציץ הנמצא בתוך בית - הסוברים שהרצפה של הקומות העליונות, או של הקומה הראשונה העומדת ע"ג עמודים, אינן חוצצות בין העציץ לבין הקרקע שלמטה, ואין בכוחן למנוע מהצמח שבעציץ לינוק מן הקרקע שלמטה.

114. ובפרט אם מטרת העברת העציץ היא לצורך סידור הבית ואינה מחמת תועלת לעציץ.

הוצאת עציץ מהבית ופתיחת חלון כנגד העציץ

< אסור להוציא מהבית עציץ - אפילו שאינו נקוב - ולהניחו בחוץ תחת כיפת השמים, מפני שהאוויר ואור השמש שבחוץ משפרים את גדילת הצמח.

< מטעם זה אסור להעביר עציץ ממקום מקורה במרפסת, למקום שאינו מקורה.

< כמו"כ אסור לפתוח גגון או להסיר את התקרה (כגון את תקרת המרפסת על מנת לבנות סוכה) מעל מקום שנמצא בו עציץ - אפילו שאינו נקוב, מפני שאור השמש והאוויר שיחדרו למקום ישפרו את גדילת הצמח.

על פי זה, הרוצה לבנות סוכה במרפסת שיש בה עציץ, יכניס קודם את העציץ לתוך הבית, ורק אח"כ יפתח את הגגון ויסיר את התקרה. או שיפתח את הגגון ויסיר את התקרה בלילה ויניח את הסכך לפני שיבוא אור הבוקר, שבמקרה זה לא יתווסף אור לצמח ע"י הסרת התקרה.

< עציץ שעמד במרפסת תחת כיפת השמים, או על אדן החלון מבחוץ, והכניסו אותו הביתה (כגון בערב פסח על מנת לנקות אותו), אסור להחזירו למקומו תחת כיפת השמים מפני שישביח בזה את צמיחתו.

< אין לפתוח חלון או דלת כנגד עציצים הנמצאים בבית מתוך כוונה לתועלת הצמח להוסיף לו אוויר ואור.

אך אם אינו פותח למטרה זו כלל, מותר לפתוח.

< העובר דירה בשנת השמיטה ומעביר עציץ נקוב מביתו הישן לביתו החדש, יעטוף את העציץ בניילון מכל צדדיו לפני שיוציאו מביתו הישן, כדי שלא יוכל לינוק מן הקרקע בעת ההעברה. ובביתו החדש יניח כלי תחת העציץ כדי להשאירו במצב שאינו נקוב - כפי שהיה בזמן ההעברה שהיה עטוף בניילון והיה דינו כעציץ שאינו נקוב.

הכנסת פרחים לאגרטל עם מים

< הכנסת פרחים לאגרטל עם מים בשמיטה מותרת בכמה תנאים:

א. באגרטל יהיו רק מים (ולא עפר). ב. האגרטל לא יהיה נקוב. ג. האגרטל יעמוד בתוך הבית ולא תחת כיפת השמים.

קניית צמחים בשמיטה, וקבלת צמחים במתנה

< מותר לקנות בשנת השמיטה צמחים השתולים בעציץ - ונשתלו בהיתר לפני השמיטה, אפילו אם הם נמצאים בעציץ נקוב.

- ויש לעטוף אותם היטב בניילון בזמן העברתם מהמשתלה אל הבית כדי למנוע את יניקת הצמח מהקרקע בזמן ההעברה. כמו"כ, כאשר מניחים את העציץ בבית, יש להניח את העציץ הנקוב על גבי כלי כדי שלא תתחדש יניקתו מהקרקע, שהרי בדרך מהבית למשתלה הוא היה עטוף ולא ינק מן הקרקע¹¹⁵, ואסור לגרום שהעציץ יתחיל לינוק מהקרקע בשמיטה.

< צמח שנשתל בשמיטה באדמה או בעציץ באיסור - אסור לקנותו, מפני שיש חיוב לעקור אותו.

יש אחרונים האוסרים גם לקבל צמח זה במתנה.

< יש להיזהר מאד בעת קניית צמחים בשמיטה, לקנות אותם רק במשתלה שיש לה השגחת כשרות מהודרת, זאת כדי להבטיח שהצמחים הנמכרים בה לא נזרעו בשמיטה.

זהירות זו צ"ל גם בשנה השמינית, מפני שאסור לקנות בשנה השמינית שתילים שנשתלו באיסור בשנה השביעית.

¹¹⁵. ויתכן שבמשתלה עצמה הוא עמד על גבי כלי ולא על הקרקע ולא ינק מעולם מן הקרקע.

קדושת שביעית והמסתעף ממנה

פרק ו

המצוות והאיסורים בפירות שביעית

< בפירות או ירקות הקדושים בקדושת שביעית, אנו מצווים בשישה חיובים - ארבעה מן התורה, ושנים מדרבנן:

מדאורייתא

א. צריך להפקיר פירות או ירקות של שביעית, שנאמר¹¹⁶: "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה"¹¹⁷.

ב. אסור להשחית פירות או ירקות של שביעית, שנאמר¹¹⁸: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל¹¹⁹: "לאכלה ולא להפסד".

ג. אסור לסחור בפירות או ירקות של שביעית, שנאמר¹²⁰: "לאכלה", ודרשו חז"ל¹²¹: "לאכלה ולא לסחורה".

ד. צריך לבער פירות או ירקות של שביעית בזמן הביעור, שנאמר¹²²: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול", ודרשו חכמים¹²³: כל זמן שהפירות מצויים לחיה שבשדה, אתה רשאי להשאיר את הפירות ברשותך. לאחר שכלו הפירות לחיה שבשדה, אין אתה רשאי להשאיר את הפירות ברשותך.

מדרבנן

א. איסור ספיחים: גידולי הקרקע של השנה השביעית אסורים באכילה ובשימוש¹²⁴.

ב. איסור הוצאה לחו"ל: אסור להוציא פירות שביעית לחוץ לארץ¹²⁵.

מצוות ואיסורים אלה יתבארו בפרקים הבאים.

116. שמות כג, יא.

117. רמב"ם שם פ"ד הכ"ד.

118. ויקרא כה, ו.

119. פסחים נב, ב.

120. ויקרא שם.

121. ע"ז סב, א.

122. ויקרא שם, ז.

123. פסחים שם.

124. שביעית, פ"ט מ"א.

125. שם, פ"ז מ"ה.

פרק ז

קדושת שביעית

זמן חלות קדושת השביעית

פירות העץ

< הזמן הקובע בפירות הוא חנטת¹²⁶ הפרי, אם חנטתו הייתה בשנת השמיטה או לא¹²⁷:

אם החנטה הייתה בשנה הששית, אפילו אם רוב גידול הפרי וקטיפתו מן העץ היו בשביעית אין בו קדושת שביעית.

אך אם החנטה הייתה בשנה השביעית, אפילו אם רוב גידול הפרי וקטיפתו היו בשמינית יש בו קדושת שביעית.

< לכן, פירות הדר הנקטפים במהלך החורף של שנת השמיטה - אין בהם קדושת שביעית, מפני שהחנטה שלהם הייתה בשנה הששית. אך פירות הדר הנקטפים במהלך החורף של השנה השמינית יש בהם קדושת שביעית, כיון שחנטתם הייתה בשנה השביעית.

< כך הדין גם לגבי אבוקדו, אפרסמון, קיווי, וכל פירות העץ הנקטפים בחורף של השנה השמינית והחנטה שלהם הייתה בשביעית, שיש בהם קדושת שביעית. אך אם החנטה שלהם הייתה בששית ונקטפו בשביעית, אין בהם קדושת שביעית.

< גם בהדסים קובע זמן החנטה.

ירקות

< בירקות, בין ירק רגיל ובין ירק עלים, בין ירק העומד למאכל אדם ובין העומד למאכל בהמה, הקובע הוא זמן הלקיטה, שאם נלקטו בשביעית יש בהם קדושת שביעית אפילו אם רוב גידולם היה בששית¹²⁸.

- אלא, שאם נלקטו בשמינית אך גמר בישולם היה בשביעית, מחמירים לנהוג בהם קדושת שביעית.

¹²⁶. יש אומרים שחנטה היא השלב שאחרי נפילת הפרח - שאז הפרי ניכר, ויש אומרים שהיא שליש הגידול.

¹²⁷. רמב"ם שם פ"ד הל' ט-יג.

¹²⁸. רמב"ם שם.

< ויש לציין, שירקות שנזרעו ויצאו מעל פני האדמה בשנה הששית וזמן לקיטתם הוא בשביעית, יש בהם קדושת שביעית גם לפי הנוהגים לפסוק כדעת הר"ש והרמב"ן¹²⁹ שאין בהם איסור ספיחים והם מותרים באכילה¹³⁰.

< תפוח אדמה, שום, בננות, שעועית בתרמילים, גרעיני דלעת וגרעיני אבטיח - דינם כירקות.

< בענפים ופרחים של שיחים חד שנתיים העומדים לריח או לתבלין - הקובע הוא זמן הלקיטה כמו בירקות.

הערה: ירקות הקדושים בקדושת שביעית - ואינם ספיחים

< קיימות אפשרויות שהירקות יהיו קדושים בקדושת שביעית, ולאידך הם יהיו מותרים באכילה ולא יהיה בהם איסור ספיחים, כגון:

א. לפי הנוהגים לפסוק כדעת הר"ש והרמב"ן¹³¹ שירקות שנזרעו ויצאו מעל פני האדמה לפני שמיטה והמשיכו לגדול ונלקטו בשמיטה עצמה, אין בהם איסור ספיחים למרות שיש בהם קדושת שביעית.

אך לדעת הרמב"ם¹³² שירקות שנלקטו בשמיטה יש בהם איסור ספיחים גם אם נזרעו ויצאו מעל פני האדמה כבר בששית, נמצא שיהיה על ירקות אלו איסור ספיחים מפני שנלקטו בשביעית - כשם שיש עליהם קדושת שביעית מטעם זה שנלקטו בשביעית, והם יהיו אסורים באכילה.

ב. דוגמא נוספת: ירקות שגדלו בשדה של גוי בארץ ישראל - לדעת המבי"ט¹³³ הסובר שיש בהם קדושת שביעית. דאיסור ספיחים לא גזרו בשדה של גוי לכו"ע, אך קדושת שביעית יש בהם לדעת המבי"ט.

אלא, שלמנהג ירושלים ולמנהגינו כדעת השו"ע שאין בהם קדושת שביעית¹³⁴, נמצא שאין זו דוגמא לירקות שיש בהם קדושת שביעית ואין בהם דין ספיחים.

ג. דוגמאות נוספות המתאימות לכל השיטות: ירקות שגדלו בשדה בור שיש בה תנאי זריעה קשים, או בשדה שהיא רחוקה ממקום יישוב ולא כדאי לעבד אותה, וכן גידולי שדה שאין בהם חשיבות ורוב בנ"א אינם זורעים אותם אלא הם גדלים בר (ומקרים נוספים שיובאו לקמן בדין ספיחים), שבירקות אלו לא

129. ולא כדעת הרמב"ם.

130. ב' הדעות בזה הובאו לעיל בפרק א' לענין זריעת ירקות בערב שנת השמיטה ע"ש.

131. שהובאו לעיל שם.

132. שהובאו לעיל שם.

133. ראה להלן.

134. כנ"ל.

גזרו חז"ל איסור ספיחים אם הירקות צמחו מעצמם, משום שלא חוששים שאדם יזרע אותם בשמיטה. אך קדושת שביעית יש בהם.

ד. ירקות שצמחו בשמיטה בעבר הירדן, יש בהם קדושת שביעית אך אין בהם איסור ספיחים, כדלקמן.

זיתים, ענבים, תבואה וקטניות

< בזיתים, ענבים, חמשת מיני דגן וקטניות הקובע הוא השליש הראשון של הגידול, שאם הגיעו לשליש גידולם בשביעית, אפילו נזרעו בששית יש בהם קדושת שביעית.

אתרוג

< מצד אחד אתרוג הוא פרי העץ. אך לאידך לא די לו במי גשמים כשאר פירות העץ, והוא דומה בזה לירק הדורש השקיה רבה נוספת על ידי האדם. לכן הולכים באתרוג גם אחרי הלקיטה וגם אחרי החנטה - לחומרא. זאת אומרת שבין אם האתרוג חנט בששית ונלקט בשביעית, ובין אם הוא חנט בשביעית ונלקט בשמינית יש בו קדושת שביעית.

וראה לקמן בפרק ארבעת המינים בשמיטה לגבי אתרוג לחג הסוכות.

על מה חלה קדושת השביעית

< קדושת שביעית חלה על גידולי ארץ ישראל הגדלים בקרקע השייכת ליהודי, בין אם הם עומדים למאכל אדם, כגון: פירות, ירקות, תבואה, קטניות, ותבלינים. ובין אם הם עומדים למאכל בהמה, כגון: חציר, דורה וכדומה.

< קדושת שביעית חלה גם על גידולים המיועדים להדלקת הנר, כגון שמן. או העומדים לסיכת אדם, כגון צמח החוחובה. או העומדים לעשיית צבע לצביעת גוף האדם, בגדיו או כלי תשמישו.

< קדושת שביעית לא חלה על עצים המשמשים להסקה לצורך חימום הבית, מפני שהנאת האדם מהם באה רק אחרי שהעץ כבר נשרף.

כמו"כ אין קדושת שביעית על עצים המשמשים לבניין או לייצור רהיטים.

< אין קדושת שביעית על פירות ערלה, מפני שהם אסורים באכילה. אך על פירות נטע רבעי יש קדושת שביעית.

< אין קדושת שביעית על מרבדי דשא, כיון שהם אינם מיועדים למאכל בהמה.

< אין קדושת שביעית על פשתן וסיבי כותנה כיון שאינם ראויים למאכל בהמה. אך על גרעיני כותנה יש קדושת שביעית כיון שהם ראויים למאכל בהמה.

< יש קדושת שביעית על עלי טבק העומדים לעישון או להרחה.

< יש קדושת שביעית על צמחים או פרחים העומדים לריח, וכן על הדסים שלא נקטפו לצורך מצווה. הקדושה קיימת כל עוד יש בהם ריח.

אך על פרחי נוי שאין להם ריח, אין קדושת שביעית.

< צמח שנקטף לצורך קיום מצוה, כגון לולבים או הדסים לד' מינים, וכן הדסים וכדו' להריח בהם בהבדלת מוצש"ק, אין בהם קדושת שביעית. מפני שחז"ל דרשו¹³⁵ "לכם, לכל צרכיכם", ומצוות לא ניתנו לאדם להנאה.

< על פטריות אין קדושת שביעית (מפני שאין להן שורש).

< על ירקות האסורים משום ספיחים יש קדושת שביעית.

< קדושת שביעית חלה על גם על כסף שקנו בו פירות שביעית, וכן על מאכלים שנקנו בכסף זה כדלקמן.

מיץ, קליפות וגרעינים

< יש קדושת שביעית על מיץ היוצא מן הפירות.

< אם עשה מיץ מפרי או ירק שאין דרך לעשות מהם מיץ, למרות שעבר על איסור¹³⁶ בעשיית המיץ, מ"מ יש במיץ קדושת שביעית.

< קליפות של פירות או ירקות שיש עליהם חלק מהפרי או הירק עצמו, כגון קליפות של תפוחים, מלפפונים, אבטיח וכדו'. וכן חלקים רקובים מפרי, ירק או חסה וכדו' שהאדם הסיר מהפרי יחד עם חלק הראוי לאכילת אדם. וכן שאריות של פרי או ירק שנשארו במגדרת או במסחטה - יש עליהם קדושת שביעית.

< גרעיני אבטיח ומלון קדושים בקדושת שביעית, מפני שהם ראויים למאכל אדם.

< גרעיני פירות שאינם ראויים לאכילת אדם או בהמה, ולא דבוק עליהם מבשר הפרי, אינם קדושים בקדושת שביעית ומותר להשליכם לאשפה¹³⁷. לכן:

135. ב"ק קבא.

136. איסור הפסד והשחתת פירות שביעית כדלקמן.

137. ראה רמב"ם שם פ"ה הכ"א.

גרעיני תפוזים, קלמנטינות, אשכוליות, משמש, תפוחים, ואגסים, אין בהם קדושת שביעית.

אך גרעינים שדבוק בהם שאריות מבשר הפרי, כגון גרעיני שזיפים, תמרים, זיתים ואפרסקים, יש עליהם קדושת שביעית מחמת שאריות אלו.

< קליפות הראויות למאכל בהמה, כגון קליפות של תפוזים וכדו', יש לנהוג בהם קדושת שביעית - גם אם אין בהם חלק מבשר הפרי.

כמו"כ יש העושים מקליפות של תפוזים מאכל אדם, על ידי טיגון הקליפות בסוכר וכדו'.

קדושה על "טעם" של שביעית

< דבר שיש בו "טעם" של פירות או ירקות הקדושים בקדושת שביעית, ה"ה קדוש בקדושת שביעית כמו הפירות והירקות עצמם. לכן, תבשיל או מרק שהתבשלו בו פירות או ירקות של שביעית, אפילו אם לאחר הבישול הוציאו מתוכם את הפירות או הירקות יש קדושת שביעית על המרק או התבשיל, מפני שיש בו טעם מן הפירות או הירקות.

- ויש לאכול את התבשיל ולשתות את המרק תוך הקפדה על קדושת שביעית. כמו"כ יש לנהוג קדושת שביעית בפירות או בירקות עצמם שהוצאו מהמרק לאחר הבישול, כיון שהם ראויים לאכילה.

< מים שכבשו או בישלו בהם פרי או ירק של שביעית וטעמם טפל, ובדרך כלל לא נוהגים להשתמש במים אלו, כגון מים שבישלו בהם תפוח אדמה או כבשו בהם מלפפונים - אין בהם קדושת שביעית ומותר לשופכם.

אך אם נוהגים להשתמש במים אלו, כגון מים שבישלו בהם סלק שהמים הם 'חמיצה' ('בארשט') שנוהגים לשתותה, יש במים אלו קדושת שביעית - גם אם האדם לא התכוון בעת הבישול לעשות 'חמיצה'.

וכן מים שבישלו בהם פירות או ירקות ודרך להשתמש במי בישול מסוג זה ללפתן או למרק - יש במים קדושת שביעית.

דבר הקדוש בקדושת שביעית שהתערב בחולין

< דבר הקדוש בקדושת שביעית שהתערב בחולין ממין אחר, כגון יין של שביעית שהתערב בעוגה, או במים: אם אין בחולין ששים כנגד הדבר הקדוש בקדושת שביעית, יש דין שביעית על הכל.

< דבר הקדוש בקדושת שביעית שהתערב במינו, כגון יין של שביעית שהתערב ביין של ששית, יש דין שביעית על הכל אפילו אם התערבבה כמות של "משהו" בלבד¹³⁸.

לתת לגוי פרי שיש בו קדושת שביעית

< אסור לתת לגוי לאכול פרי או ירק שיש בו קדושת שביעית¹³⁹, שנאמר: "לכם לאכלה, לכם ולא לאחרים". אך אם הגוי מתארח על שולחנו מותר לתת לו לאכלם.

הוצאת דבר הקדוש בקדושת שביעית לחו"ל

< אסור להוציא לחוץ לארץ פירות, ירקות או שאר גידולי קרקע שיש בהם קדושת שביעית¹⁴⁰.

הטעם:

שלא לא ישמרו עליהם בחו"ל קדושת שביעית. או מפני שבזמן הביעור צריכים פירות שביעית להתבצר בארץ ישראל דווקא ולא בחו"ל.

עפ"ז, על הנוסע מארץ ישראל לחו"ל לשים לב, שלא להכין צידה לדרך מפירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית.

שדה של גוי בארץ ישראל

< פירות או ירקות שגדלו בשדה של גוי בארץ ישראל, לדעת הבית יוסף בשו"ע¹⁴¹ אין בהם קדושת שביעית. וכן הוא מנהג ירושלים שלא לנהוג בהם קדושת שביעית, וכך המנהג בכפר חב"ד¹⁴².

לפי זה, ניתן למכור ולקנות פירות וירקות בשמיטה כמו בכל שנה, ואין צורך גם לשמור על קדושת שביעית בפירות ובירקות שקונים - ובלבד שהתוצרת תהיה משדה של גוי.

138. רמב"ם הל' מאכלות אסורות פט"ו ה"ח.

139. רמב"ם הל' שמיטה פ"ה ה"ג.

140. רמב"ם שם.

141. יו"ד שלא, ד. שר"ת אבקת רוכל סי' כד.

142. ולא כדעת המבי"ט ח"א סי' יא, והמהר"ט ח"א סי' מג, הסוברים שגם פירות משדה של נכרי בא"י יש בהם קדושת שביעית.

פרק ח

הפקרת גידולי שביעית

'אפקעתא דמלכא' או חיוב על הגברא

< מצוות עשה מן התורה שהבעלים יפקיר את הגידולים הקדושים בקדושת שביעית הגדלים בשדהו או בחצרו, שנאמר¹⁴³ "והשביעית תשמטנה ונטשתה"¹⁴⁴.

< כל הרוצה יכול לזכות בגידולים, שנאמר¹⁴⁵: "ואכלו אביוני עמך".

< לדעת המבי"ט¹⁴⁶, גם אם הבעלים לא הפקיר את הגידולים, הרי הם הפקר ממילא על ידי שתורה מפקירה אותם, ובלשון חז"ל: "אפקעתא דמלכא", והציווי על האדם הוא רק לנהוג בהם בפועל כמו שנוהגים בדבר של הפקר ולאפשר לכל אדם לקחתם מחצרו ומשדהו.

אך דעת הבית יוסף¹⁴⁷ שההפקר היא מצוה המוטלת על בעל השדה, שהוא חייב להפקיר את הגידולים, ואם לא הפקיר עבר על מצוות עשה אך הפירות אינם הפקר ואסור לאף אדם לקחת מהם.

זאת ועוד: לגישת הבית יוסף על בעל השדה להפקיר את הגידולים בדיבור, ובפני שלשה.

נראה, שדעת הרבי בלקו"ש¹⁴⁸ נוטה כדעת הב"י¹⁴⁹.

זמן החנטה או זמן הלקיטה

< חובת ההפקר מתייחסת רק לגידולים שיש עליהם קדושת שביעית. עפ"י יש חילוק בין ירקות לפירות:

בירקות שזמן הלקיטה קובע, כל ירק שעתידי להילקט בשנה השביעית, אפילו אם עיקר גידולו היה בששית הרי הוא קדוש בקדושת שביעית וצריך להפקירו.

143. שמות כג, יא.

144. רמב"ם שם פ"ד הכ"ד.

145. שמות שם.

146. ח"א סי' יא, ומהר"ט ח"א סי' מג.

147. בספרו אבקת רוכל סי' כב-כד. הובאו השיטות במנחת חינוך מצוה פד.

148. ח"י"ז ע' 286 ואילך ע"ש בארוכה.

149. ויש להעיר, שהב"י עצמו בשו"ת אבקת רוכל סי' כד נותן מקום לדעת המבי"ט שבעה"ב שלא הפקיר בשביעית, רחמנא אפקרה, ורק שלדעת הב"י כל עוד בעה"ב עצמו לא הפקיר, הפירות חייבים בתרו"מ, ד"אפקעתא דמלכא" אינו פוטר מתרו"מ עד שיפקיר בעצמו ע"ש.

כמו"כ, ירק שגמר גידולו היה בשביעית, שנוהגים בו קדושת שביעית לחומרא אפילו אם לקיטתו תהיה בשמינית, צריך להפקירו בשנה השביעית.

< אך בפירות שזמן החנטה קובע, אם החנטה הייתה בשביעית יש לפירות קדושת שביעית גם אם נלקטו בשמינית, ויש להפקירם. אך אם החנטה הייתה בששית, אין בפירות קדושת שביעית אפילו אם יילקטו בשביעית, ואין צורך להפקיר פירות אלו.

< הגידולים הם הפקר עוד בעודם מחוברים לעץ או לקרקע, וגם במהלך גידולם, ולא רק בשעה שהם מוכנים לקטיפה או ללקיטה.

< גידולים שאין עליהם קדושת שביעית אינם הפקר. לכן, על כל אדם שנכנס ליטול פירות מחצר חברו לשים לב, שלא לקחת פירות שחנטו בשנה השישית, וכן לא להזיק לצמחים או לעצים עצמם שהרי הם אינם הפקר.

כמו"כ אסור לקטוף בחצר חברו ללא רשות פרחי נוי או צמחים שאין בהם קדושת שביעית, מפני שהם אינם הפקר.

האיסור לנעול את חצירו

< כיון שהגידולים הם הפקר, אסור לאדם לנעול בשמיטה את חצרו או את שדהו אם יש בהם גידולי שביעית, ואסור להעמיד שומר שימנע מאנשים לקחת את הגידולים.

גם אם כוונת האדם לשמור על הפירות על מנת לחלקם אח"כ לציבור, אסור לו לנעול את המקום או למנוע מאנשים לקחת אותם¹⁵⁰.

< האיסור לנעול את חצרו וכדו' הוא גם אם כוונתו לקטוף את הגידולים בעצמו ולהוציאם מחוץ לשער חצרו כדי שאנשים ייקחו את הפירות משם. אלא הבעלים חייב לאפשר לאנשים לקטוף בעצמם את הגידולים מחצרו, כיון שהגידולים הם הפקר עוד בעודם גדלים ואינם נעשים הפקר רק בשעת לקיטתם.

< המונע מאנשים לקחת את הגידולים שבשדהו ביטל מצוות עשה של "והשביעית תשמטנה ונטשת"¹⁵¹.

יש דעות בראשונים שמלבד זה שעובר על מ"ע, נאסרו הפירות באכילה (איסור "שמור"). אך בפועל נוהגים להקל בזה והפירות מותרים באכילה.

ומ"מ אסור לקנות פירות אלו מבעל הבית, מפני שחז"ל קנסו בזה את ה"משמר פירותיו".

150. מכילתא משפטים כג, יא.

151. רמב"ם שם פ"ד הכ"ד.

< האיסור לנעול את חצרו בשנה השמינית מפני שיש בה פירות הקדושים בקדושת שביעית, הוא רק עד זמן רביעה שניה שהוא בין כג מרחשון לר"ח כסלו¹⁵². לאחר זמן זה מותר לאדם לנעול את החצר או השדה והמטע שלו, ויקיים את מצוות ההפקר בזה שיוציא את הפירות לחוץ.

< אדם שקטף את פירות שדהו לעצמו באיסור, עבר על מצוות עשה, וחייב להפקיר את הפירות לאחר שקטפם.

גוי או בהמה

< מותר למנוע מגוי¹⁵³ או מבהמה¹⁵⁴ לקחת פירות שביעית. אך לאחר שהגוי כבר לקח וזכה בפירות שביעית אסור לקחתם ממנו מפני שהם הפקר. וכן אם הבהמה כבר נכנסה לשדהו והחלה לאכול, אסור לעצור אותה מלאכול.

החושש מקלקול העצים בעת הקטיפה

< החושש שגוים או בהמות יכנסו לרשותו לקחת פירות שביעית, או שחושש שיהודים יקלקלו את העצים בעת שיקטפו מהם את הפירות באופן לא אחראי, או שחושש מפגיעה בפרטיותו כאשר אנשים יכנסו לחצרו ללא הודעה מוקדמת, מותר לו לנעול את שער חצרו או שדהו, אך עליו לתלות שלט במקום בולט שהפירות הינם הפקר וניתן לקבל מפתח במקום פלוני על מנת להיכנס לקחת פירות.

זהירות בעת הקטיפה

< הבא לקטוף פירות שביעית בחצר חברו, עליו להיזהר שלא לקטוף פירות בוסר שאינם ראויים עדיין לאכילה, מפני שאסור להפסיד פירות שביעית ואכילת פירות שאינם בשלים נחשבת הפסד¹⁵⁵.

אך אפילו אם יאכל פירות אלו אסור לקוטפם לפני שהגיעו לעונת המעשרות¹⁵⁶.

< כמו"כ מותר לו לקטוף רק כמות קטנה לצריכה ביתית שלו ושל בני ביתו לכמה ימים ולא יותר¹⁵⁷.

< עליו להיזהר שלא לקלקל את העץ בעת הקטיפה.

152. שם, פ"ז הי"ח.

153. שם, פ"ד ה"ל.

154. ראה רמב"ם שם פ"ה ה"ה.

155. ר"ש שביעית פ"ד מ"ז.

156. ראה רמב"ם שם פ"ה הל' טו-טז.

157. ראה הפרטים בזה לקמן בפרק ט.

פרק ט

קטיפת פירות שביעית

כללי יסוד

< תורה לא אסרה את עצם הקצירה או הקטיפה של פירות וירקות של שביעית, ואפילו על ידי הבעלים עצמם, שהרי מפורש בפסוק¹⁵⁸: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", היינו שמותר לאכול גידולי שביעית.

מה שנאמר בפסוק¹⁵⁹: "את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור", פירשו חז"ל: "לא תבצור בדרך הבוצרים"¹⁶⁰, היינו בדרך הרגילה שאדם רגיל לקצור ולבצור בשנים האחרות.

< אם קצר או קטף בדרך הרגילה, חייב מלקות¹⁶¹.

< האיסור לקטוף ולקצור בדרך הרגילה הוא בין על בעל הבית, ובין על אדם זר הבא לקטוף גידולי שביעית - שהם הפקר.

< לכתחילה, השינוי באופן הקטיפה בשמיטה צריך להיות בב' עניינים:

א. בכמות¹⁶²: הקטיפה תהיה רק של כמות שאדם רגיל להביא אל ביתו משדה של הפקר, והיינו כמות שתספיק לו ולבני ביתו למספר ימים בלבד ולא יותר (הכמות יכולה להשתנות בהתאם לסוגי הפירות).

כאשר יסיים לאכול כמות זו יוכל לקטוף כמות נוספת.

ב. בצורת הקטיפה¹⁶³: הקטיפה צריכה להיעשות בכלי אחר או ביד, ולא בכלי שרגילים לקטוף באמצעותו בשנים אחרות.

שינוי הא' הכרחי ומעכב. אך שינוי הב' אינו מעכב, ואם אינו יכול לקטוף בשינוי יכול לקטוף גם בדרך הרגילה.

< האיסור לקצור או לקטוף כדרכו הוא רק בגידולים שיש עליהם קדושת שביעית. אך גידולים שאין עליהם קדושת שביעית כגון פירות שחנטו בשנה הששית יכול לקטוף כדרכו בלי שינוי.

158. ויקרא כהו.

159. שם כהה.

160. רמב"ם שם פ"ד ה"א והל' כב.

161. שם, ה"א.

162. שם, הכ"ד.

163. ר"ש שביעית פ"ח משנה ו.

< הערה: השינוי מדרך עשיית המלאכה בשנים אחרות, נדרש לא רק בקצירה או קטיפה של פירות המחוברים לאדמה, אלא גם עבודות הנעשות בפירות או בגידולים הקדושים בקדושת שביעית לאחר שנתלשו מן האדמה צ"ל בשינוי.

- לכן¹⁶⁴, אסור לדרוך ענבים של שביעית בגת, כי אם בקערה שרגילים ללוש בה. ואין לייבש תאנים של שביעית במקום המיוחד לזה, כי אם במקום אחר. וכן בשאר מלאכות. ויש לעשות זאת בשינוי, בכמות ובכלים.

164. רמב"ם שם הכ"ג.

פרק י

אופן השימוש בפירות שביעית והאיסור להפסיד אותם

כללי יסוד

< אף שמותר לאכול פירות שביעית, ולהשתמש בהם שימושים נוספים שהפירות מיועדים להם והם דומים לאכילה, שנאמר¹⁶⁵: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" ודרשו חז"ל¹⁶⁶ "לכם - לכל צרכיכם", מכל מקום הגבילה התורה את אפשרויות השימוש בפירות שביעית:

א. אסור לקלקל ולהפסיד פירות, ירקות או שאר גידולים שיש עליהם קדושת שביעית, שנאמר¹⁶⁷: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל¹⁶⁸: "לאכלה, ולא להפסד".

ב. אסור לשנות את צורת בריאתם של גידולי השביעית¹⁶⁹.

ג. מותר להשתמש בהם רק באופן שרגילים להשתמש בהם בשנים אחרות¹⁷⁰, ואסור להשתמש בהם שלא בצורת השימוש הרגילה שלהם. כגון: דבר העומד לאכילה יש לאכלו, העומד לשתייה יש לשתותו, והעומד להדלקה יש להדליק בו.

ד. רק שימושים הדומים לאכילה מותרים - כלשון הפסוק "לאכלה". אך שימושים שאינם דומים לאכילה אסור להשתמש בפירות שביעית גם אם רגילים להשתמש בשימושים אלו בשנים אחרות.

להלן נביא דוגמאות לכך.

שימוש בדרך הרגילה

< פירות או ירקות שדרך לאכלם חיים, כגון: פירות הדר ומלפפונים, יש לאוכלם חיים, ואסור לבשל אותם.

ואם דרך לאכלם מבושלים, כגון: קישואים, תפוח אדמה, חצילים וסלק, אסור לאכלם חיים.

165. ויקרא כהו.

166. תורת כהנים א.י.

167. ויקרא שם.

168. פסחים נב.ב.

169. רמב"ם שם פ"ה ה"ג.

170. שם.

אם דרך לאכלם גם חיים וגם מבושלים, כגון: תפוחים, שזיפים, פלפל, בצל, גזר ועגבנייה, מותר גם בשביעית לאכלם בין חיים ובין מבושלים.

< עבר ובישל מין שדרך לאכלו חי: התבשיל מותר באכילה ויש עליו קדושת שביעית. כך הדין בכל מקרה שהשתמש בפירות שביעית שלא בדרך הרגילה, שיש קדושת שביעית על כל חלקי הפרי.

< מין שדרך לבשלו, מותר גם לאפות או לצלות אותו. וכן להיפך, ובלבד שהפרי לא יתקלקל בזה.

< מותר לכבוש, או לעשות ריבה וממרחים וכדו', מפירות או ירקות שדרך לעשות מהם כך בשנה רגילה.

< מותר לשים פרוסת לימון בתה כדי להוסיף בו טעם.

לאחר השימוש יש לסחוט היטיב את הלימון לתוך התה, או לאכלו, מפני שיש עליו קדושת שביעית.

< מותר לקלף פירות וירקות שדרך לקלף אותם, כגון תפוח עץ, גזר ומלפפונים, למרות שאפשר לאכלם גם בקליפתם (וראה לקמן מה יעשה עם הקליפות).

אסור לקלף פירות וירקות שאין דרך לקלף אותם, כגון פירות קיץ או עגבניות.

< מותר להסיר מפירות וירקות או מירק עלים חלקים רקובים או נגועים, למרות שעלול להיחתך עם זה גם חלק קטן הראוי לאכילה, כיון שזוהי צורת הסרת חלקים אלו בשנה רגילה (וראה לקמן מה יעשה עם שאריות אוכל אלו).

< מותר לשים בסיר המרק בצל של שביעית כדי לתת טעם במרק, למרות שעצ"ז הבצל לא יהיה ראוי לאכילה והוא יזרק לאחר הבישול, כיון שזהו אחד השימושים הרגילים בבצל ואין זה נחשב ל'הפסד' הבצל.

< מותר לערבב יין או מיץ תפוזים בעוגה או בתבשיל וכדו' כדי להוסיף בהם טעם - אם דרך לערבב בהם משקים אלו בשנה רגילה. אלא שהעוגה והתבשיל יהיו קדושים בקדושת שביעית.

< בעת הצורך מותר למזוג יין במים, כאשר דרך לעשות כן בשנה רגילה.

< מותר להריח או לעשן טבק של שביעית, כיון שזוהי דרך השימוש הרגילה בטבק (ויש להיזהר שלא יהיה בטבק איסור ספיחים).

< מותר לקטוף פרחי ריח או עשבי בשמים על מנת להריח בהם, כיון שכן היא דרך השימוש בהם. ומותר גם למלול אותם כדי להגביר את הריח.

אך יש להיזהר שלא להשליכם כל זמן שהם ראויים להרחה, כיון שיש בהם קדושת שביעית.

"לאכלה - ולא להפסד"

< אסור לקלקל - על ידי פעולה - פירות שיש עליהם קדושת שביעית, ואפילו משהו מהם, שנאמר: "לאכלה, ולא להפסד".

איסור זה הוא בין על מאכל אדם, בין על מאכל בהמה, ובין על צמחים העומדים לריח.

< אסור לקטוף פירות או ירקות של שביעית שהם בוסר ואינם ראויים לאכילה, מפני שאכילת פירות שאינם בשלים נחשבת הפסד כנ"ל.

< אדם שיש לו עץ עם פירות הקדושים בקדושת שביעית, והפירות נושרים מהעץ במקום שבני אדם הולכים בו (כגון עץ תאנים - שפירותיו נושרים), עליו לאסוף את הפירות מידי יום כדי שבני אדם לא ידרכו עליהם ויקלקלו אותם.

< אסור לשים שמן של שביעית בסיר או במחבת, כאשר המטרה בזה היא רק כדי שהתבשיל או החביתה לא יידבקו למחבת, מפני שמפסיד בזה את השמן הראוי לאכילה.

אך אם הנחת השמן נעשית גם כדי שיוסיף טעם בתבשיל, מותר להשתמש לצורך זה בשמן של שביעית.

< אסור לכבוש מלפפונים וכדו' בחומץ של שביעית, מפני שלאחר הכבישה שופכים את החומץ והוא הולך לאיבוד.

< גידולי שביעית שנפסלו ממאכל אדם וראויים עדיין למאכל בעלי חיים, לא פקעה מהם קדושת שביעית ואסור לקלקלם.

< אסור לקלקל גידולי שביעית הראויים למאכל אדם, גם אם לאחר הקלקול הם יהיו עדיין ראויים עכ"פ למאכל בעלי חיים.

לכן אסור להניח פירות שביעית באשפה או במקום שנעשים מאוסים לרוב בני אדם, למרות שהם עדיין ראויים למאכל בע"ח.

< פירות שביעית הראויים למאכל אדם אסור לתת לבעלי חיים לאוכלם, ואפילו אם ידוע שבני אדם לא יאכלו פירות אלו בפועל והם יתקלקלו (כגון שמדובר בעודפי פירות), אלא יש להניח את הפירות שיירקבו מעצמם.

אך לאחר שהפירות החלו להתקלקל וכבר אינם ראויים לאכילת אדם, מותר לתת לבעלי חיים לאוכלם.

< בעלי חיים שהלכו מעצמם ואכלו פירות שביעית הראויים למאכל אדם בעודם מחוברים לקרקע, אין על האדם חיוב למנוע זאת מהם, מפני שכתוב¹⁷¹ "ולבמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול"¹⁷².

אך אם הפירות כבר נתלשו מהאדמה וזכו בהם בני אדם, צריך למנוע מבעלי החיים לאוכלם כיון שהם ראויים למאכל אדם.

< אסור לעשות מזרון או כרית באמצעות מילוי תבן וקש של שביעית, כיון שהם מיועדים למאכל בהמה¹⁷³.

כמו"כ אסור לנקות את הנעליים מבוץ על ידי שפשוףם בקש ותבן - אם עי"ז לא יהיו ראויים למאכל בהמה.

< אסור לעשות מלאכות יד של קישוט כלים או שרשראות וכדו' במיני קטניות שיש עליהם קדושת שביעית, מפני שמפסידם על ידי זה מאכילת אדם או בהמה.

< אסור לחקוק צורות בפירות שביעית לשם נוי, אם אינו אוכל אחר כך את כל חלקי הפרי.

< מותר לייבש פירות שביעית שדרך לייבשם בשנה רגילה, כגון: ענבים, תאנים, תמרים, תפוחים וכדו'.

< אסור להשתמש בוודקה וכדו' העשוי מגידולי שביעית לחיטוי פצעים, או לשטיפת הפה כדי להרגיע כאב שיניים - כאשר האדם פולט אותו לאחמ"כ, וכן אסור להניח צמר גפן טבול בוודקה על שן כואבת, מפני שוודקה של שביעית הולך לאיבוד.

אך מותר לשתות חומץ של שביעית לצורך רפואה, כיון שהחומץ נועד לאכילה וסוף סוף הוא שותה אותו ואינו פולט אותו, ואינו משתמש בו באופן שאינו מיועד אליו, ולכן לא נחשב שהחומץ הולך לאיבוד.

כמו"כ מותר לגרגר בוודקה של שביעית על מנת להרגיע כאב שיניים - כאשר האדם בולע את הוודקה לאחר שמגרגר בה, מפני שסו"ס הוא שותה אותה וזוהי דרך השימוש הרגילה בה.

< אסור לערב בפירות שביעית דבר מר שמקלקל את טעמם, לכן אסור לערב תרופה מרה במיץ תפוזים וכדו' של שביעית.

< אסור למכור לגוי פירות שביעית, מפני שנחשב ל"הפסד" של פירות שביעית.

171. ויקרא כה,ז.

172. רמב"ם שם פ"ה ה"ה.

173. שם, פ"ה הכ"ג.

הפסד בעניין של מצווה

< בעת מילוי כוס הקידוש או ההבדלה ביין של שביעית והיין עולה על גדותיו ונשפך לחוץ, יש להקפיד שלא לגרום להפסד היין שנשפך. לכן צריך לשים צלחת תחת הכוס כדי שתקלוט את היין, ולאחמ"כ יש להשתמש ביין זה.

כמו"כ אסור לכבות את נר ההבדלה ביין שבצלחת, כיון שעיי"ז הוא מתקלקל ונפסד.

< אסור לשפוך יין של שביעית לתוך כלי שבור בעת אמירת דצ"ך אד"ש באח"ב וכו' בליל הסדר, מפני שמפסיד את היין.

< מותר לפסטר יין או מיץ ענבים של שביעית כדרך כל השנה - כאשר עושה זאת בכלי סגור שהיין אינו מתאדה כ"כ, מפני שטעם היין לא נפגם ע"י פסטור וזוהי דרך הכנת היין.

אך בישול היין או המיץ ענבים כדי שלא ייאסר בראיית גוי או בנגיעת ישראל - יש אוסרים, מפני שבישול פוגם פעמים רבות את טעם היין, וכן חלק מהיין מתאדה ע"י הבישול.

< אסור להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר חנוכה¹⁷⁴, מפני שנר חנוכה אסור בהנאה.

כמו"כ אסור להדליק נר נשמה בשמן של שביעית, כיון שלא נהנים מאור נר זה.

אך מותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר שבת ויו"ט, כיון שהאדם נהנה מנר שבת ויו"ט בעת האכילה על יד הנר עד שמקיים בזה מצוות עונג שבת ויו"ט.

ריסוק וסחיטה של פירות שביעית

< אסור לשנות פירות שביעית מצורת בריאתם, כגון לשנות אותם מאוכל למשקה. לכן אסור לסחוט מיץ מפירות או ירקות של שביעית שאין דרך להשתמש בהם למיץ, כגון מאגסים או בצל.

אם עבר וסחט באיסור, המיץ ושאריות הפרי קדושים בקדושת שביעית.

< מותר לסחוט ענבים של שביעית לעשות מהם יין או מיץ ענבים, כמו"כ מותר לסחוט זיתים של שביעית לעשות מהם שמן, כיון שדרך לעשות בהם כך גם בשנים אחרות.

174. ראה לקמן שמותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקה בכלל.

ויש להקפיד שהפרי ייסחט היטב, כיון שבשר הפרי הנותר נזרק ואינו עומד לאכילה ואסור לגרום הפסד של פירות שביעית.

< מותר לסחוט מיץ מפירות שדרך להשתמש בהם למיץ, כגון תפוזים, אשכוליות ולימונים. ויש האומרים שאין לסנן את המיץ במסננת דקה שתוציא את כל בשר הפרי מהמיץ, אלא יש להשאיר במיץ מבשר הפרי הראוי למאכל¹⁷⁵.

יש להקפיד שהפרי ייסחט היטב, כיון שבשר הפרי הנותר נזרק ואינו עומד לאכילה, ואסור לגרום הפסד של פירות שביעית.

ויש לנהוג כהלכות קדושת שביעית בשאריות הפרי ובמיץ הסחוט.

< מותר לרסק פירות וירקות שדרך לאוכלם מרוסקים, כגון: אבוקדו, בננה, ותפוח אדמה. וכן מותר לגרד במגרדת פירות וירקות שדרך לאוכלם (גם) מגורדים, כגון: תפוח עץ, גזר, ועגבניות.

אך אסור לרסק או לגרד במגרדת פירות או ירקות של שביעית שאין דרך לאוכלם מרוסקים או מגורדים - אפילו אם יאכל את כל הפרי ולא ייזרק ממנו כלום.

< מותר לטחון שום ובצל של קדושת שביעית כדי לערבבם בקציצות בשר או דגים, וכן מותר לרסק אגוזים ושקדים כדי לערבבם בעוגה, מפני שדרך לעשות כן בשנים אחרות.

< מותר לרסק פירות וירקות לצורך תינוקות שדרך לרסק אותם להם, גם אם אין דרך לרסק מינים אלו למבוגרים.

< תינוק היודע לאכול פירות בכוחות עצמו, מותר לתת לו לאכול פירות שביעית למרות שדרכו של התינוק לפורר ולמעוך את הפרי ומקצת הפרי יתמעך וייזרק, מפני שכך היא דרך אכילת התינוק (אך יש להשתדל ככל האפשר שהתינוק יאכל את כל הפרי, וגם מקצתו לא ילך לאיבוד). ויש לאסוף את השאריות ולהניחם בפח של שמיטה.

אך תינוק שאינו יודע לאכול כראוי בכוחות עצמו ורוב הפרי יתקלקל וייזרק, אסור לתת לו לאכול פירות שביעית בכוחות עצמו.

< מותר לתת לבהמה מאכל בהמה הקדוש בקדושת שביעית למרות שהיא מקלקלת חלק מן האוכל, כיון שזוהי דרך אכילתה.

175. כדי שייחשב כריסוק הפרי ולא כסחיתו, מפני שיש האומרים שאין לסחוט תפוזים ואשכוליות אלא יש לאוכלם כמו שהם.

שאריות של אוכל הקדוש בקדושת שביעית

< שאריות של מאכל אדם שיש עליו קדושת שביעית, וכן קליפות או גרעינים וכדו' שיש עליהם שאריות של מאכל אדם הקדוש בקדושת שביעית, אסור לזרוק אותם לאשפה מפני שיש בזה הפסד של פירות שביעית. אלא יש להשאירם בבית עד שיתקלקלו ויעלו עובש ולא יהיו ראויים למאכל אדם (ובהמה) אפילו על ידי הדחק, ואז יהיה מותר לזרוקם לאשפה כמו שהם.

ניתן גם לאסוף את שאריות האוכל, הקליפות והגרעינים לשקית ניילון, ולהמתין שהם עכ"פ יתחילו להתקלקל בבית, ולאחמ"כ לקשור את פי השקית היטב ולהניחה בפח האשפה, והשאריות ימשיכו להתקלקל ויעלו עובש - באשפה עצמה.

אין להכניס באותה שקית שאריות של אוכל טרי עם שאריות של אוכל שכבר החל להירקב, מפני שעל ידי זה קלוקל שארית האוכל הטרי ייעשה מהר יותר וה"ה מפסיד פירות שביעית.

והמנהג בבתי ישראל בשנת השמיטה להעמיד פח מיוחד עבור שאריות של פירות, קליפות, גרעינים או שאריות של מאכלים שיש עליהם קדושת שביעית, ומידי יום מכניסים את השאריות לתוך שקית ניילון נפרדת ומניחים אותה בפח המיוחד עד שהתכולה שבה תתחיל להירקב, ואז משליכים את השקית לפח האשפה.

< גרעיני פירות שאינם ראויים לאכילת אדם או בהמה ולא דבוק עליהם מבשר הפרי, אינם קדושים בקדושת שביעית ומותר להשליכם לאשפה.

< ירקות (כגון בצל, גזר וקישואים) או צמחי תבלין שהשתמשו בהם לתת טעם במרק או בתה, אם נשאר בהם טעם אין להשליכם לאשפה, אלא יש להניחם בשקית עד שיתקלקלו.

אך אם לא נשאר בהם טעם כלל ואינם עומדים לאכילה, מותר להשליכם לאשפה לאחר השימוש.

< שאריות של מרק שהתבשלו בו ירקות של שביעית, אסור לזרוקם לאשפה כיון שיש עליו קדושת שביעית מחמת טעם הירקות של שביעית שיש בו, ויש להניחו בשקית עד שיתקלקל.

יש לשמור קדושת שביעית גם במים שהתבשלו בהם פירות שביעית, כאשר דרך להשתמש במים אלו למרק או לליפתן וכדו' ואין דרך לשופכם.

< ענפים של בשמים ושאר צמחי בושם, כל עוד יש בהם ריח אסור להשליכם לאשפה כמו שהם אלא יש להניחם בשקית כנ"ל. אך אם פג ריחם מותר להשליכם לאשפה כמו שהם.

רחיצת כלי אוכל של שביעית

< שטיפת צלחות או סירים וכדו' שדבוק עליהם שאריות אוכל של שביעית: כמות קטנה של שאריות אוכל שדרך לזרוק אותה, מותר לשוטפה ואין זה נחשב להפסד פירות שביעית.

ואם אסף שאריות אלו, יש עליהם קדושת שביעית וצריך להניחם בשקית עד שיתקלקלו.

אך כמות גדולה יותר של שאריות אוכל שדרך לאסוף אותם מהצלחת ולשמור אותה לאכילה בפעם אחרת, אסור לשטוף אותה, אלא יש לאוספה ולהניחה בשקית עד שתתקלקל.

כך הדין גם לגבי שיירי משקה.

< שמן של שביעית (כגון שמן זית) שנשאר במחבת לאחר טיגון: אם נשארה כמות שאפשר להדליק בה, אסור להשליכה. ואם נשארה כמות קטנה הדבוקה בכלי, מותר לשטוף אותה.

הדלקה, סיכה וצביעה

< בפסוק נאמר: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל¹⁷⁶ "לכם, לכל צרכיכם", ז"א שפירות שביעית ניתנו לא רק לאכילה ושתייה כי אם גם לשימושים נוספים הדומים לאכילה.

שימוש הדומה לאכילה הוא שימוש ש"הנאתו וביעורו שווה", ז"א שההנאה מהפרי וכליו מן העולם נעשים באותו זמן.

לכן מותר להשתמש בפירות שביעית להדלקת הנר - כגון בשמן זית (ראה לקמן הפרטים בזה). או לסיכת אדם - כגון בצמח החוחובה. או לצביעת גוף האדם, בגדיו וכלי תשמישו¹⁷⁷.

176. תורת כהנים שם.

177. ראה רמב"ם שם פרק ה הפרטים בזה.

כיבוס, ניקיון ורפואה

< אסור להשתמש בפירות שביעית לכיבוס או לניקיון, שנאמר¹⁷⁸ "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" ודרשו חז"ל¹⁷⁹: "ולא למשרה ולא לכביסה".

לכן אסור להשתמש בחומץ או במיץ לימון וכדו' כדי להסיר כתמים מבגד, או כדי להסיר אבנית מקומקום חשמלי, או כדי לנקות חסה מחרקים וכדו'.

< אסור להשתמש לצורך רפואה בגידולי שביעית העומדים למאכל, שנאמר: "לאכלה" ודרשו חז"ל¹⁸⁰: "ולא למלוגמא" (לרפואה). לכן אסור להכין תרופות או משחות וכדו' מפירות שיש בהם קדושת שביעית העומדים למאכל אדם או בהמה.

ואם עבר והכין, פקעה קדושת השביעית מהתרופה ומותר להשתמש בה לריפוי, אך זה שהכין את התרופה צריך לקנות פירות חולין בשווי הפירות שהכין מהם את התרופה ולאוכלם בקדושת שביעית.

178. ויקרא כהו.

179. ב"ק קב.א. רמב"ם שם פ"ה ה"י.

180. ב"ק שם. רמב"ם שם ה"א ע"ש הפרטים.

פרק יא

סחורה בפירות שביעית

איסור סחורה

< אסור לסחור בפירות, ירקות ושאר גידולי שביעית¹⁸¹, והסוחר בהם עובר על מצוות עשה. שנאמר¹⁸²: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה", ודרשו חז"ל¹⁸³ "לאכלה, ולא לסחורה".

< פירות שביעית שעשו בהם סחורה באיסור, לא נאסרו באכילה.

< אסור לקנות פירות שביעית, אפילו בכמות קטנה, על מנת למכרם לאחרים.

רק אם קנה כמות קטנה¹⁸⁴ לצורך אכילה בעצמו ונשארו לו פירות מותרים, מותר למכרם לאחרים¹⁸⁵.

< מותר לאדם לקטוף בעצמו פירות שביעית - בכמות שאדם רגיל לקטוף לצורך אכילת משפחתו במשך כמה ימים - על מנת למכור כמות זו לאחרים¹⁸⁶.

לאחר שמכר כמות זו, יכול לקטוף כמות נוספת ושוב למכור.

דין זה הוא בין לגבי קטיפת פירות משדה הפקר השייכת לאדם אחר, ובין לגבי קטיפת פירות משדהו הפרטי לאחר שהפקירה.

< במקרים הנ"ל בהם מותר למכור פירות שביעית, אין למכרם לפי משקל או לפי מספר או מידה כלשהי, כי אם באומדן בלבד. זאת כדי שלא ייראה כסוחר בפירות שביעית¹⁸⁷, וכן כדי שיהיה ניכר לקונה שהם פירות שביעית ויאכלם בקדושת שביעית.

כמו"כ, כדי שלא ייראה כסוחר בפירות שביעית אסור למכור פירות אלו במקומות שרגילים למכור פירות וירקות כל השנה כגון בשוק או בחנות, אלא מותר למכרם רק בבית, או בחצר, או בסימטא של רשות הרבים.

< איסור סחורה הוא על מכירה, אך מותר לתת פירות שביעית במתנה.

181. רמב"ם שם פ"ו ה"א.

182. ויקרא שם.

183. ע"ז סב,א.

184. בשיעור שיפורט לקמן.

185. רמב"ם שם פ"ו ה"ב.

186. ראה רמב"ם שם פ"ו הל' א והל' ג.

187. שם, פ"ז ה"ג.

דמי שביעית

< במכירת פירות שביעית, אפילו באופן המותר כמפורט לעיל, נשארה קדושת שביעית על הפירות כמקודם.

זאת ועוד: קדושת השביעית שעל הפירות מתפשטת ונתפסת גם בכסף שנ ניתן תמורת הפירות. הכסף נעשה "דמי שביעית", ומותר להשתמש בו לקניית מאכל ומשקה בלבד¹⁸⁸.

< מותר לקנות בכסף שנעשה "דמי שביעית" מאכל או משקה שאין עליהם קדושת שביעית, כגון דגים ובשר וכדו', אך צריך לאוכלם בהתאם לכללי אכילת דבר שיש עליו קדושת שביעית¹⁸⁹.

בקניית המאכל או המשקה הללו מסתלקת הקדושה מן הכסף, והכסף יוצא לחולין.

< גם אם המוכר לא קיבל כסף תמורת מכירת פירות השביעית, אלא קיבל תמורתם מיני מאכל ומשקה שאין עליהם קדושת שביעית, כגון דגים ובשר, קדושת השביעית שעל הפירות מתפשטת ונתפסת גם על מיני אוכל אלו, וגם הם נעשים "דמי שביעית".

אם מכר מיני אוכל אלו שנעשו "דמי שביעית" תמורת כסף, יורדת הקדושה ממיני מאכל אלו ועוברת להיות רק בכסף.

סיכום

< מכר פירות שביעית תמורת כסף, קדושת השביעית קיימת גם על הפירות וגם על הכסף.

קנה בכסף בשר, הקדושה עוברת לבשר, והכסף יוצא לחולין.

אם החליף את הבשר בדגים, קדושת השביעית עוברת לדגים, והבשר יוצא לחולין.

זה הכלל¹⁹⁰: התמורה האחרונה שניתנה עבור דבר שיש עליו קדושת שביעית, נעשית קדושה בקדושת שביעית. אך פירות השביעית עצמם נשארים בקדושתם לעולם¹⁹¹.

188. שם, ה"א.

189. שם.

190. שם, ה"ז.

191. שם, ה"א.

בגדים או כלים תמורת פירות שביעית

< אסור לתת תמורת פירות שביעית בגדים או כלים וכיו"ב, וכן אסור לקנות ב"דמי שביעית" בגדים או כלים וכיו"ב, כי אם רק דברי מאכל או משקה (ולאוכלם בקדושת שביעית כאמור לעיל).

חילול דמי שביעית

< ניתן להפקיע את קדושת "דמי השביעית" באמצעות חילול הקדושה שבדמים על דבר מאכל¹⁹². נוסח החילול הוא: "כל דמי שביעית או חילופי שביעית הנמצאים ברשותי, יהיו מחוללים על מאכל זה".

החילול צ"ל על דבר מאכל שהוא שווה-ערך ל"דמי השביעית", ואין לחלל על דבר מאכל השווה פרוטה בלבד.

מכירה בהקפה או בהבלעה

< יש כמה אפשרויות בהם קדושת פירות שביעית אינה עוברת בעת מכירתם אל הכסף, והכסף שהמוכר מקבל תמורת הפירות יישאר חולין ולא ייעשה "דמי שביעית":

א. כאשר מכירת פירות השביעית נעשית בהקפה. היינו שהקונה אינו משלם בעת הקניה, והתשלום נחשב בעת הקניה כחוב והוא משולם כעבור זמן (לכתחילה: אחרי שהפירות כבר נאכלו. בדיעבד: עכ"פ שלא בשעת הקנייה עצמה). במקרה זה לא תחול קדושת שביעית על הכסף שישולם כעבור זמן.

ב. כאשר מכירת פירות השביעית נעשית בהבלעה. היינו שיחד עם פירות השביעית מוכר גם דבר שאינו קדוש בקדושת שביעית, והמוכר מבקש עבור הדבר שאינו קדוש מחיר גבוה ממחירו האמיתי, ואת הדבר שיש עליו קדושת שביעית הוא נותן במתנה (ניתן להבליע את פירות השביעית רק בדבר שימושי ובעל ערך, אך לא בשקית הניילון או בארגז שפירות השביעית נמצאים בתוכה).

ג. כאשר מכירת פירות השביעית נעשית בכרטיס אשראי לא חלה קדושת שביעית על התשלום, מפני שלא ניתן שום דבר ממשי שהקדושה יכולה לחול עליו.

ד. כאשר משלם עבור הפירות יום לפני הקניה.

ה. כאשר משלם בצ'ק דחוי עם "קרוס", מפני שצ'ק כזה אינו סחיר כעת, ודומה לשטר חוב בלבד ולא לכסף העובר לסוחר.

192. שם, ה"ח.

פירעון חוב, ומשלוח מנות

< אסור לפרוע חוב בפירות שביעית¹⁹³, משום שנחשב כסוחר בפירות שביעית, וגם מפני שמשמש בפירות שביעית שלא כדרך ההשתמשות הרגילה שלהם.

עפ"ז, אדם שהלווה מחברו פרי או ירק, אינו יכול להחזיר לו פרי או ירק הקדושים בקדושת שביעית.

< אסור לשלם לפועל וכיו"ב, בפירות שביעית או ב"דמי שביעית".

< מותר לשלוח פירות שביעית למשלוח מנות, אך חובה לציין שמדובר בפירות שביעית כדי שהמקבל ישמור על קדושתן.

אך אסור להחזיר פירות שביעית לאדם ששלח לו מנות, מפני שזהו כעין פירעון חוב, מפני שהדרך היא להחזיר למי ששלח לו.

סחורה בפרחי נוי

< מותר לסחור בפרחי נוי שאין בהם ריח - אם לא עשו בהם עבודות האסורות בשמיטה, מפני שאין בהם קדושת שביעית.

אך אם עשו בהם עבודות האסורות בשמיטה אסור לסחור בהם, משום קנס שקנסו חכמים.

193. שם, פ"ה הל' יג-יד. ופ"ז ה"י.

אוצר בית דין

< עניינו של אוצר בית דין הוא, שבעל השדה מוסר את השדה שלו לבית דין לטובת הציבור, על מנת שבית דין יקטפו את הפירות ויחלקו אותם לציבור.

מובא בתוספתא¹⁹⁴ שבמקרה זה מותר לבית דין לשכור פועלים שיקצרו ויקטפו כמות גדולה של פירות או ירקות הקדושים בקדושת שביעית (- כמו בשאר השנים), על מנת לחלקם לציבור. ומותר לפועלים אלו לעשות זאת בדרך הרגילה כבכל שנה. וכן מותר לפועלים שלוחי בית הדין לדרוך את הענבים בגת ולסחוט את הזיתים בבית הבד ללא כל שינוי.

טעם ההיתר:

< כאשר הקטיפה נעשית על ידי שליח בית דין לצורך הציבור, הפירות והירקות נשארים הפקר גם לאחר קטיפתם, לכן מותר לקצור ולקטוף כמות גדולה כמו בשנה רגילה.

< אסור לבי"ד לשמור על השדה שבעה"ב מסר לאוצר בי"ד, שהרי הפירות הם הפקר למרות שהשדה נמסרה לאוצר בי"ד, וממילא מותר לכל אדם להיכנס לשדה ולקטוף משם פירות.

< מותר לבית דין לגבות שכר טרחה מאנשים שלוקחים פירות וירקות מאוצר בית דין, על מנת לכסות את עלות הפועלים ושאר ההוצאות שבקטיף ובחלוקת הפירות, ללא רווח. אך אסור לגבות תשלום עבור הפירות עצמם.

< הכסף שמשלמים עבור קניית פירות מאוצר בי"ד אינו נעשה "דמי שביעית", מפני שהוא תשלום עבור ההוצאות בלבד ואינו תמורה עבור הפירות עצמם.

כמו"כ אין בפירות של אוצר בי"ד איסור סחורה, מפני שהתשלום הוא עבור כיסוי ההוצאות בלבד.

< מותר לאוצר בית דין לחלק כמות גדולה של פירות או ירקות ואין הגבלה של כמות המספיקה לכמה ימים כו' (ובלבד שלא יהיה חשש שהמקבל יעשה סחורה בפירות השביעית שמקבל מהאוצר בית דין).

< מותר לשלוחי בית דין לחלק את הפירות לפי מידה ומשקל כרגיל, כיון שאינם נחשבים כמוכרים שהרי הכסף שהם גובים הוא לכיסוי ההוצאות בלבד ואין בו שום רווח.

וכן מותר לשלוחי בי"ד לגבות את שכר הטרחה מיד, וא"צ לשלם בהקפה.

194. שביעית פ"ח הל' א.

< אין למיין פירות מאוצר בי"ד ולגבות עבורם מחירים שונים בהתאם לאיכותם, מפני שההוצאות על פירות באיכות גבוהה זהות להוצאות על פירות באיכות ירודה. אלא יש לארוז את הכל יחד בשקיות ולגבות מחיר אחיד.

< בי"ד צריכים לחלק את הפירות של אוצר בי"ד - לכל נפש בשווה.

< פירות הנמצאים במחסני אוצר בית דין אין צורך לבער אותם כאשר הגיע זמן הביעור, מפני שהם הפקר, ובי"ד יכול להמשיך ולחלק אותם לציבור גם אחרי זמן הביעור כמו לפני כן.

אדם שקונה פירות אלו מאוצר בית דין לאחר שעבר זמן הביעור אינו צריך לבערם, מפני שהתקיימה בהם מצוות ביעור בזה שהיו הפקר בזמן הביעור.

פרק יב

ביעור פירות שביעית

כללי יסוד

< מותר לאכול גידולים הקדושים בקדושת שביעית רק כל עוד המין שמבקש לאכול מצוי בשדה או בפרדס המופקרים, שבעלי חיים כמו בהמות או חיות יכולות להיכנס אליהם לאכול. אך כאשר מין זה כבר אינו מצוי לבעלי החיים בשדה או בפרדס המופקרים, אם משום שהוא נלקט ונקטף משם, ואם משום שהוא נרקב שם, אסור לאדם או בהמה לאכול יותר מין זה כלל, וחובה לבער מין זה גם מן הבית.

המקור לכך הוא בפסוק¹⁹⁵ "ולבמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול", ודרשו חז"ל: כל זמן שחיה אוכלת מין זה בשדה, מותר לאכול מין זה בבית. אך כאשר מין זה כבר אינו מצוי לחיה בשדה, יש לבער גם את הגידולים הנמצאים בבית ובכל מקום¹⁹⁶.

< לדעת רוב הראשונים חובת הביעור היא מן התורה.

מה חייב בביעור

< כל דבר שיש עליו קדושת שביעית חייב בביעור. כגון מאכל אדם או בהמה, פרחי ריח, וכל האמור לעיל.

< טעם הבלוע בכלי אינו צריך ביעור, וא"צ להגעיל את הכלים.

< שאריות של אוכל, וכן קליפות וגרעינים מן הסוג שיש עליהם קדושת שביעית, וכל דבר שיש בו טעם של פרי או ירק של שביעית כגון מרק או תבשיל שבישלו בתוכו פרי או ירק של שביעית - חייבים בביעור.

< טעם של שביעית הבלוע באוכל, צריך ביעור בהתאם לזמן הביעור של הפרי או הירק שנתן בו את הטעם. כגון אם כבש או בישל ירק או פרי שיש עליו קדושת שביעית, יחד עם ירק או פרי שאין עליו קדושת שביעית, צריך לבער את הכל בזמן הביעור של הפרי או הירק שיש עליהם קדושת שביעית.

< ריבה העשויה מאתרוג או מפרי אחר שיש עליו קדושת שביעית, וכן מוצרים אחרים שהופקו מפירות שביעית, חייבים בביעור.

195. ויקרא כה,ז.

196. רמב"ם שם פ"ז ה"א.

< "דמי שביעית" חייבים בביעור - בזמן הביעור של הפרי ש"דמי השביעית" התקבלו תמורתו¹⁹⁷.

< גידולי שביעית המופקרים לכל בזמן הביעור, אינם חייבים בביעור.

< גידולי שביעית הנמצאים בזמן הביעור ברשות אוצר בית דין, אינם חייבים בביעור מפני שהם נחשבים הפקר גם בהיותם ברשות אוצר בית דין.

אך אם אדם קיבל אותם מאוצר ב"ד לפני זמן הביעור, ובזמן הביעור היו ברשות אדם, הרי הם חייבים בביעור כיון שבזמן הביעור הם לא היו הפקר.

אופן הביעור

< כאשר הגיע זמן הביעור יוציא את המין שהגיע זמן ביעורו לרשות הרבים, יניחו על הארץ ויפקירו¹⁹⁸ בפני שלושה אנשים על ידי שיאמר בפניהם שפירות אלו הם הפקר לכל וכל מי שרוצה ליטול אותם יכול ליטול.

בדיעבד, אם אינו יכול להוציא את הפירות מביתו, יביא שלושה אנשים לביתו ויפקירם בפניהם.

< ג' האנשים שמפקיר בפניהם יכולים להיות קרוביו או חבריו, אף שידוע שהם לא יזכו בפירות לעצמם לאחר ההפקר והפירות ישארו ברשותו.

יש הסוברים שאשתו ובני ביתו הסמוכים על שולחנו אינם יכולים להיות מג' האנשים שמפקיר בפניהם.

< פירות שביעית שיצאו לחו"ל, יש להפקירם בזמן הביעור באופן הנ"ל.

< בעצם ההפקר שעשה קיים את מצוות הביעור, ולאחר ההפקר יכול לחזור ולזכות בכל הפירות לעצמו ולהכניסם לביתו כמקודם.

< הביעור אינו מפקיע את קדושת השביעית מן הפירות, וגם לאחר שזכה מן ההפקר צריך לאכול פירות אלו בקדושת שביעית לכל דיניה.

גם אם אדם אחר זכה בפירות לאחר ההפקר, עליו לאוכלם בקדושת שביעית.

זמן הביעור

< זמן הביעור הוא באותו היום שבו כלו הגידולים לחיה מן השדה, ואם עבר היום ולא ביער, נאסרו הפירות כדלקמן.

197. שם, ה"ז.

198. כדעת הרמב"ן (ויקרא כה, ו) וראשונים נוספים שמצוות הביעור היא הפקר בלבד, והלכה כמותם, ולא כדעת הרמב"ם הל' שמיטה פ"ז ה"ג שצריך לבערם מן העולם לגמרי כגון באש או בזריקה לים המלח.

< ישנם פרטים שונים מתי נחשב שכלה לחיה מן השדה, כמו"כ לכל מין יש את זמן הביעור שלו, והדבר משתנה גם ממקום למקום.

יש לעקוב אחרי הזמנים המתפרסמים לציבור לגבי כל מין בפני עצמו.

< בתאנים, תמרים, ענבים ויין, זיתים ושמן, קבעו חז"ל את זמן ביעורם¹⁹⁹:

תאנים: בחנוכה של השנה השמינית.

תמרים: בפורים של השנה השמינית.

ענבים ויין: בפסח של השנה השמינית.

זיתים ושמן זית: בשבועות של השנה השמינית.

< ברוב המינים האחרים זמן הביעור אינו ידוע במדויק.

גידולי שביעית אלו, צריך להפקירם כאשר הגיע הזמן בו מתחיל הספק שמא זהו זמן ביעורם, ואסור לזכות בגידולים אלו עד אחרי שיגיע זמן ביעורם באופן וודאי.

העצה המעשית לזה היא, להפקיר את הגידולים כאשר הגיע הזמן שייתכן שזהו זמן ביעורם, ולאחר שהפקירם יכול להכניסם לביתו מתוך כוונה שלא לזכות בהם כל זמן שיש ספק אם הגיע זמן ביעורם. ועליו לומר זאת לפני ג' האנשים שמפקיר בפניהם, שהפירות ממשיכים להיות הפקר גם אחרי שיכניסם לביתו והוא אינו רוצה שביתו וחצירו יקנו אותם עבורו, וכל הרוצה לבא לביתו ליטול מהם יכול לעשות כן.

< פירות שזמן ביעורם בשבת ויו"ט, יפקירם קודם השבת והיו"ט. ואם לא עשה כן, יפקירם בשבת ויו"ט עצמם.

< זמן הביעור של משקה וכדו' היוצא מן הפירות, הוא בזמן הביעור של הפרי עצמו.

< פרי שיש לו שני יבולים בשנה, כגון לימון, זמן ביעורו הוא כאשר כלה היבול השני.

< פרי שיש לו זנים שונים, זמן ביעורו הוא כאשר כלה הזן האחרון²⁰⁰.

< כבש או בישל יחד שני מינים שזמן ביעורם שונה, יבער כל מין בזמן הביעור שלו²⁰¹, למרות ששני המינים קיבלו טעם זה מזה.

199. רמב"ם שם הר"א.

200. שם, ה"ה.

201. שם, ה"ז.

השיעור החייב בביעור

< כאשר הגיע זמן הביעור, מותר לאדם להשאיר בביתו שיעור של ג' סעודות²⁰² מאותו מין עבור כל אחד ואחד מבני ביתו הסמוכים על שולחנו, ואת השאר צריך לבער.

כמו"כ מותר לאדם לחלק לשכניו ומכריו שיעור של ג' סעודות אם אין להם שיעור זה מאותו מין, ואת השאר צריך לבער.

אם נשאר לאדם שיעור ג' סעודות בלבד ולא נשאר לו יותר, אינו חייב בביעור.

< שיעור ג' סעודות אינו שיעור שאדם יאכל אם יקבע את כל סעודתו על אותו מין לבד. אלא זהו שיעור שדרכו של אדם לאכול מאותו מין בתוך סעודה או בסיומה. כגון אם מדובר על תפוחים, השיעור הוא כמות התפוחים שדרך אדם זה לאכול לקינוח בסוף הסעודה, או בסלט פירות בתוך הסעודה וכדו'.

< אם הגיע זמן ביעור של ב' מינים באותו היום, יש לחשב שיעור ג' סעודות שדרך האדם לאכול מב' מינים אלו יחד באותה סעודה. כגון שיעור של תפוחים ואגסים שעושה מהם יחד סלט פירות או לפתן. אך לא ניתן להשאיר ג' סעודות מכל מין בנפרד - כאשר אין דרך האדם לאכול ב' שיעורים נפרדים אלו באותה סעודה. כגון: אם דרך האדם לאכול בסעודה תפוח שלם, או אגס שלם, או חצי תפוח וחצי אגס - לא ניתן להשאיר בזמן הביעור גם תפוח שלם וגם אגס שלם עבור כל סעודה, כיון שאין דרך לאכול גם תפוח שלם וגם אגס שלם באותה סעודה.

< מינים שאינם עומדים למאכל, כגון מיני בשמים, אסור להשאיר בזמן הביעור אפילו שיעור קטן, אלא חייב לבער את הכל.

עבר זמן הביעור ולא הפקיר את הפירות

< עבר זמן הביעור - היינו שעבר היום שבו הפירות כלו לחיה מן השדה - ולא הפקיר את הפירות במזיד, נאסרו הפירות באכילה לכל אדם, וצריך לאבדם על ידי קבורה או שריפה או בכל דרך אחרת.

< אך אם לא הפקיר את הפירות בזמן הביעור מחמת אונס, או מחמת שגגה שלא ידע שהגיע זמן הביעור של מין זה או שלא ידע את עצם חובת הביעור - לא נאסרו הפירות, ויפקירם מיד ויכול לחזור ולזכות בהם.

202. שם, ה"ג.

< אדם שקיבל פירות שביעית מחברו לאחר זמן ביעורם ויש לו ספק אם הם הופקרו בזמנם, יכול לקיים בהם את מצוות הביעור מיד, ולאחמ"כ יוכל לזכות בהם ולאוכלם.

< גידולי שביעית שעבר זמן ביעורם ולא הופקרו בזמן הביעור כדין, שנאסרו באכילה, אם הם נמכרו הרי הם אוסרים גם את הדמים שניתנו תמורתם.

< "דמי שביעית" שלא התבערו בזמן ונאסרו, נשארים באיסורם.

פרק יג

איסור ספיחים

כללי יסוד

< ספיחים הם גידולי שדה, כמו: חמשת מיני דגן, קטניות, ירקות או שאר גידולי שדה המיועדים למאכל אדם או בהמה, שצמחו בשמיטה מעצמם, בין מן הגידולים שנקצרו לפני השמיטה וחזרו והצמיחו, ובין מגרעינים שנפלו בשדה בעת הקציר שלפני השמיטה²⁰³.

< מן התורה גידולים אלו מותרים באכילה. אך בעקבות זה שחז"ל ראו שעוברי עבירה זרעו את שדותיהם בשמיטה בסתר ואמרו שהגידולים צמחו מאליהם, אסרו חז"ל גידולים אלו - באכילה ובשימושים אחרים שהגידולים מיועדים להם - בין לאדם ובין לבהמה²⁰⁴.

< גידולי שדה שאדם זרע בשמיטה באיסור, אסורים בוודאי (באיסור ספיחים).

< גם המיץ הנסחט מספיחים אסור.

< בפרחים העומדים לריח יש אסור ספיחים ואסור להריח אותם בשמיטה.

< כלי שבישלו בו ספיחים נאסר, והוא טעון הגעלה.

< הקוצר או המלקט ספיחים, מכין אותו מכת מרדות²⁰⁵.

הזמן הקובע לאיסור ספיחים

< הזמן הקובע לאיסור ספיחים הוא אותו זמן הקובע לקדושת שביעית²⁰⁶. לכן:

חמשת מיני דגן או קטניות שנזרעו בששית והגיעו לשליש גידולם רק בשביעית, אסורים באיסור ספיחים. אך אם הגיעו לשליש גידולם לפני השמיטה, אין בהם איסור ספיחים אפילו אם רוב גידולם וקצירתם היו בשמיטה.

כמו כן, אם התחילו לצמוח מעצמם בשמיטה והגיעו לשליש גידולם בשמיטה, יש עליהם איסור ספיחים אפילו אם רוב גידולם וקצירתם היו בשמינית. אך אם הגיעו לשליש גידולם רק בשמינית, אין בהם איסור ספיחים.

203. ראה רמב"ם שם פ"ד ה"א. 'ספיח' הוא מלשון 'נספח', ז"א גידול המחובר לקציר של שנה שעברה.

204. שם, הל' א-ב.

205. שם, ה"ג.

206. מפני שאיסור ספיחים קיים רק על דבר שיש עליו קדושת שביעית.

< לגבי ירקות שהקובע לקדושת שביעית הוא זמן הלקיטה (כנ"ל), אם נזרעו בששית ונלקטו בשביעית לדעת הרמב"ם יש עליהם איסור ספיחים אפילו אם רוב גידולם היה בששית.

אך לעיל²⁰⁷ הובאה דעת האחרונים שפסקו כדעת הר"ש והרמב"ן, שירק שנזרע בששית והצמח יצא מעל פני האדמה לפני השמיטה, אין בו איסור ספיחים. ובשתי ירקות (שכבר בעת השתילה הם יוצאים מעל פני האדמה), אם הם נקלטו באדמה לפני השמיטה אין בהם איסור ספיחים. ונוהגים כדעה מקילה זו כנ"ל.

אך ירקות שלא נקלטו באדמה לפני השמיטה, וכן ירקות שהחלו לגדול מעצמם בשמיטה ונלקטו בשמיטה, אסורים לכו"ע באיסור ספיחים.

< ירקות שהחלו לצמוח מעצמם בשמיטה וממשיכים לגדול בשנה השמינית, אסורים באיסור ספיחים עד שיעבור פרק זמן שהירק היה יכול לגדול אם היה נזרע בשנה השמינית, מפני שכשעבר פרק זמן זה בטל החשש של מראית עין שיאמר שהירקות הללו נלקטו בשביעית²⁰⁸.

הטעם:

< חכמים חששו שאדם ילקט ירק בשביעית ויצניע אותו עד השנה השמינית ויאמר שהוא נלקט בשמינית. רק אם עבר מספיק זמן בשנה השמינית שהירק יכול היה לגדול גם אם היה נזרע בשמינית, לא חששו חכמים יותר.

< בחנוכה של השנה השמינית מסתיים איסור ספיחים בירקות לגמרי²⁰⁹, ואפילו על סוגי ירקות שהחלו לגדול בשמיטה ונלקטו בשמינית לפני שעבר שיעור הזמן שהיו יכולים לגדול בו בשמינית לבד. זאת מפני שחז"ל לא חששו שאדם ילקט ירק בשמיטה כדי להשתמש בו אחרי חנוכה של שמינית.

אך ירקות שנלקטו בשמיטה עצמה אסורים לעולם.

< בקניית ירקות בקופסאות שימורים, יש לוודא שלא מדובר בירקות שנלקטו בשביעית או בתחילת שמינית שיש עליהם איסור ספיחים.

207. פרק א' לעניין זריעת ירקות בערב שנת השמיטה.

208. רמב"ם שם ה"ז.

209. שם, ה"ו.

בשדה של גוי או של הפקר

< בגידולים שצמחו מעצמם בשדה של גוי, ואפילו בגידולים שגוי זרע אותם בשמיטה בשדה של גוי, אין איסור ספיחים. מפני שלגוי מותר לעבוד בשדהו, ואין סיבה לגזור איסור על גידולי שביעית שלו²¹⁰.

< גידולים שצמחו בשדה של יהודי, או גידולים שצמחו בשדה של גוי (מושכרת ו)מעובדת על ידי יהודי, יש עליהם איסור ספיחים.

< בשדה הפקר יש איסור ספיחים (מפני שהיא שדה הראויה ועומדת לזריעה).

בשדה קשה לזריעה ובגידולים שאינם חשובים

< אין איסור ספיחים בגידולי שדה שצמחו מאליהם בשדה שאין דרך לזרוע בה, כגון בשדה בור שיש בה תנאי זריעה קשים וכדו', או בשדה שהיא רחוקה ממקום יישוב ולא כדאי לעבד אותה. משום שחז"ל לא חששו שאדם יזרע בשדה כזו דווקא בשמיטה²¹¹.

< איסור ספיחים קיים רק בגידולי שדה חשובים שדרך בני אדם לזרוע אותם. אך בגידולי שדה שאין בהם חשיבות ורוב בנ"א אינם זורעים אותם אלא הם גדלים בר, אין בהם איסור ספיחים אם צמחו מעצמם, משום שלא חוששים שאדם יזרע אותם בשמיטה²¹².

< אין איסור ספיחים בשדה שנחרשה לפני השמיטה על מנת שתישאר בשנת השמיטה ללא כל גידול כדי שיתחדש כוחה.

< אין איסור ספיחים בגידולי שדה שצמחו מעצמם בשדה הזרועה במין אחר. מפני שלא חוששים שאדם יזרע בעצמו מין אחר מהמין הזרוע בשדה.

בפירות ובננות

< בפירות האילן אין איסור ספיחים, מפני שחכמים לא חששו שאדם ייטע אילן דווקא בשמיטה, שהרי גם אם ייטע בשמיטה לא יצמחו לו עדיין פירות בשנה זו.

< במיני ירקות רב שנתיים נוהגים איסור ספיחים, משום שחכמים לא חילקו בגזירת ספיחים בין סוגי הירקות אם הם חד שנתיים או רב שנתיים.

< אין איסור ספיחים על בננות למרות שהן גידולי אדמה ודינן כירק, מפני שצורת הגידול שלהן דומה לפירות האילן שלוקח משך זמן עד שהן צומחות²¹³,

210. שם, פ"ה הכ"ט.

211. שם, פ"ד ה"ד.

212. שם, ה"ג.

213. צמח חדש של בננות נותן פירות רק כשנה וחצי לאחר שתילתו.

לכן לא גזרו איסור ספיחים אפילו על הבננות היוצאות מעצמן מידי שנה משורשי צמח ישן.

בעציץ

< אין איסור ספיחים בגידולים שגדלו בעציץ בתוך בית, או בעציץ שאינו נקוב שגדל בחוץ באוויר הפתוח והעלים שלו אינם יוצאים מחוץ לשטח העציץ.

בעבר הירדן

< אין איסור ספיחים בגידולים הצומחים בעבר הירדן, מפני שעולי בבל לא כבשו את עבר הירדן ולא גזרו שם איסור ספיחים²¹⁴.

< בשטח ארץ ישראל יש איסור ספיחים אפילו במקומות שלא כבשו עולי בבל, מפני שלא ידוע בבירור איזה שטח בא"י כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל.

עקירת הספיחים

< מצוה לעקור גידולי ספיחים כדי שלא יחשדו בבעה"ב שהוא זרע אותם בשמיטה, ו/או שדעתו לאכלם.

ויש להיזהר בשעת העקירה שלא לקלקל את הגידולים, מפני שיש עליהם קדושת שביעית. אלא יש לעקורם ולהשאירם בשדה שיירקבו מעצמם. ואם יש חשש שאנשים עלולים להיכשל באכילתם, ניתן לקברם באדמה.

< ירקות שהחלו לצמוח בשמיטה וממשיכים לגדול במוצאי שמיטה ולא יחזיקו מעמד עד פרק הזמן שהיו יכולים לגדול בו בשנה השמינית לבד, או עד חנוכה שבה הותרו הספיחים כנ"ל - אף שמצווה לעקור אותם מדין ספיחים, מ"מ לא יעקור אותם ביד (שמא יבא לאוכלם), אלא יחרוש את האדמה כדרכו והם ייעקרו מאליהם. או שיעמיד בהמה שתאכל אותם.

214. שם, פ"ד הכ"ח.

פרק יד

קניית פירות, ירקות ופרחים, בשנת השמיטה

הזהירות הנדרשת

< יש להיזהר מאד שלא לקנות פירות, ירקות, פרחים העומדים לריח, או שאר צמחים ופרחים, מאדם שאינו שומר שמיטה, מפני שעלולים להיכשל בזה בכמה איסורים, כמו שנפרט:

א. ירקות, חמשת מיני דגן, קטניות, ופרחים העומדים לריח, שגדלו בשדה של יהודי בשמיטה הינם ספחים ואסורים באכילה ובשימוש, וממילא אסור בשמיטה לקנות מינים אלו מאדם שאינו שומר תומ"צ, מחשש שמא הם ספחים והקונה ייכשל באיסור ספחים.

ב. אסור גם לקנות ממנו פירות - למרות שבפירות אין איסור ספחים, מפני שיתכן שיש על הפירות קדושת שביעית והכסף שייתן למוכר תמורת הפירות ייעשה "דמי שביעית" וצריך לקנות בו דברי מאכל ולאוכלם בקדושת שביעית כנ"ל, וכאשר המוכר לא יקפיד על כך נמצא שהקונה מכשילו ויעבור על "לפני עור לא תיתן מכשול"²¹⁵.

איסור זה קיים גם בירקות, ה' מיני דגן, קטניות ופרחי ריח הנ"ל, כיון שיש בהם קדושת שביעית בנוסף לזה שהם אסורים משום ספחים כנ"ל.

ג. אם הגידולים שיקנה גדלו בשמיטה על ידי עבודות האסורות בשמיטה, לדעת הרמב"ן²¹⁶ ה"ה אסורים באכילה לגמרי משום איסור 'נעבד', והקונה עלול להיכשל באכילתם באיסור גם אם אין בהם איסור ספחים.

ד. גם לדעת הרמב"ם²¹⁷ שגידולים שצמחו ע"י עבודות האסורות בשמיטה מותרים באכילה, מכל מקום אסור לקנות גידולים אלו מאדם שאינו שומר שמיטה (מלבד סיבה הנ"ל שהכסף שייתן למוכר תמורת הפירות ייעשה "דמי שביעית" והמוכר חשוד שלא ישמור קדושת שביעית ונמצא שהקונה מכשילו ויעבור על "לפני עור" כנ"ל), משום קנס שקנסו חז"ל שלא לקנות דבר שעשו בו מלאכות בשמיטה.

מסיבה זו אסור לקנות במקום שאין עליו השגחת כשרות מהודרת אפילו פרחים שאין בהם ריח - למרות שאין בהם קדושת שביעית ואין בהם איסור ספחים

²¹⁵. שם, פ"ח ה"י.

²¹⁶. יבמות קכב.א.

²¹⁷. בתשרי פאר הדור סי' טו.

כנ"ל, מפני שיתכן שעשו בהם מלאכות בשמיטה, וחז"ל קנסו שלא לקנות דבר שעשו בו מלאכות בשמיטה, וכן אסור לסייע ביד אדם העושה מלאכות בשמיטה.

ה. אם הגיע זמן הביעור של גידולים שיש בהם קדושת שביעית והמוכר לא הפקירם בזמן הביעור מפני שאינו שומר שמיטה, ה"ה אסורים באכילה, והקונה ממנו עלול להיכשל באכילתם אחר זמן הביעור.

ו. כאשר קונים גידולים שיש בהם קדושת שביעית מאדם שאינו שומר שביעית, מכשילים את המוכר באיסור סחורה בפירות שביעית - לפי מידה ומשקל וכו', והקונה עובר משום "לפני עור".

זאת ועוד: יש דעות שגם הקונה עובר על איסור סחורה בפירות שביעית כמו המוכר.

ז. אסור לקנות מאדם החשוד שאינו שומר שמיטה, דבר שיש לו 'זיקה' למצווה או לאיסור של שמיטה - היינו דבר ששייכת בו קדושת שביעית, או דבר ששייך שנזרע בשמיטה - ואפילו כאשר יודעים שבדבר המסוים שקונה לא נעשה איסור, וזהו קנס שקנסו חז"ל אדם שאינו שומר שמיטה²¹⁸ (רק גידולי השנה השנית או גידולי חו"ל מותר לקנות ממנו, כיון שלא שייכת בהם 'זיקה' שביעית').

כללים נוספים

< החשוד על השביעית, אינו נאמן להעיד על פירות או ירקות שלו שהם אינם של שביעית או שאינם ספיחים²¹⁹.

< בקניית פירות, ירקות וכדו' בחוץ לארץ, יש להיזהר ולוודא שאינם מארץ ישראל. מפני שאם הם באו מארץ ישראל יש בהם את כל דיני קדושת שביעית, חובת ביעור ואיסור ספיחים.

< המקבל עודף ממוכר שיש בקופתו "דמי שביעית" צריך לנהוג בכסף כדין "דמי שביעית", ואפילו אם רוב הכסף בקופה הוא של חולין ורק מיעוטו "דמי שביעית", מחשש שמא העודף הוא "דמי שביעית", כיון ש"דמי השביעית" אינם בטלים במין במינו.

- ויש לקנות בכסף דברי מאכל ולאוכלם בקדושת שביעית.

218. רמב"ם שם, הי"ד.

219. רמב"ם שם, הי"ז.

מכירת פירות שביעית לאדם שאינו שומר שמיטה

< אדם החשוד שיעשה סחורה בפירות שביעית או שלא יבערם בזמן הביעור, מותר למכור לו פירות שביעית בשיעור שמותר לאדם לקטוף לצורך אכילת משפחתו במשך כמה ימים בלבד.

מכירת כלי עבודה לאדם שאינו שומר שמיטה

< אסור בשמיטה למכור, להשאיל או להשכיר ליהודי שאינו שומר שמיטה כלים המיוחדים לעבודות השדה האסורות בשמיטה, מחשש שיעשה בהם מלאכות אסורות, ואסור לחזק ידי עוברי עבירה²²⁰.

220. ראה רמב"ם שם פרק ח הפרטים בזה.

פרק טו

המקומות שנוהגים בהם דיני השמיטה

בשדה של יהודי בארץ ישראל

- < בשטח ארץ ישראל בכללותו נוהגים בפועל כל דיני השמיטה, בין איסור עבודת הקרקע וקדושת שביעית על כל המסתעף מכך, ובין איסור ספיחים.
- ולמרות שבמקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל אין איסור ספיחים²²¹, מכל מקום כיון שאין ידיעה ברורה איזה שטח כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, יש לנהוג איסור ספיחים בכל המקומות.
- < לגבי שטח מסוים בערבה הדרומית עד אילת, יש פוסקים שמקילים שלא לנהוג שם דיני שמיטה - גם לא איסור עבודת הקרקע, מפני שמניחים שלא נכבשה אפילו על ידי עולי מצרים.
- גבולות שטח זה גופא שנוי במחלוקת בין הבדצי"ם ואכמ"ל.

בשדה של גוי בארץ ישראל

- < אין איסור ספיחים לכו"ע.
- < לעניין קדושת שביעית הובא לעיל שנחלקו בזה, ומנהג ירושלים כדעת השו"ע שאין בפירות קדושת שביעית.
- < ליהודי אסור לעבוד את האדמה²²², אך לגוי מותר.
- < מדין "אמירה לעכו"ם", אסור ליהודי לומר לגוי שיעבוד בשדה של גוי בשמיטה לצורך היהודי²²³.

בעבר הירדן

- < אין איסור ספיחים בגידולים הצומחים בעבר הירדן, מפני שעולי בבל לא כבשו את עבר הירדן ולא גזרו שם איסור ספיחים. אך יש קדושת שביעית בגידולים אלו²²⁴.

221. שם, פ"ד הכ"ו.

222. שם, פ"ח ה"ח.

223. ראה תוס' ב"מ צ"א ד"ה "אבל".

224. רמב"ם שם פ"ד הכ"ח.

פרק טז

תרומות, מעשרות, ערלה, והפרשת חלה, בשמיטה

תרומות ומעשרות

< גידולי שנת השמיטה שיש בהם קדושת שביעית, פטורים מתרומות ומעשרות.

הטעם:

לדעת הב"י²²⁵ מפני שהם הפקר והפקר פטור מתרו"מ. ולדעת המבי"ט²²⁶ מפני שתורה לא חייבה מלכתחילה תרו"מ על גידולי השביעית.

< גידולי נכרים בשמיטה, למנהג ירושלים כדעת השו"ע שאין בהם קדושת שביעית כנ"ל, דינם לגבי תרומות ומעשרות בשביעית שווה לדינם בשנים אחרות:

אם גמר מלאכתם, היינו הפעולה האחרונה הנעשית בפרי לצורך הכנתו לשיווק, נעשתה על ידי יהודי (בין בשדה ובין בבית האריזה), ה"ה חייבים בתרו"מ בלי ברכה.

ונוהגים להפריש מהם בשמיטה גם מעשר שני וגם מעשר עני (על תנאי).

ואם גם גמר מלאכתם נעשה בידי גוי, ה"ה פטורים מתרו"מ.

< פירות וירקות המיובאים בשמיטה מחוץ לארץ שגמר מלאכתם נעשה בארץ, חייבים בתרו"מ גם בשנת השמיטה, ויש להפריש מהם מעשר עני.

< גידולי שביעית של ישראל שלא הפקיר פירותיו בשמיטה, לדעת הב"י²²⁷ חייבים בתרומות ומעשרות. ולדעת המבי"ט²²⁸ פטורים מתרומות ומעשרות.

< גידולי השנה השישית שנכנסו לשביעית ואין בהם קדושת שביעית, כגון פירות שחנטו בששית ונקטפו בשביעית, חייבים בתרו"מ כרגיל. ויפריש מהם מעשר עני כמו בשנה הששית, כיון שחנטו בששית.

כמו"כ פירות וירקות של השנה הששית שנשמרו במקרים בבתי האריזה, חייבים בתרו"מ כרגיל.

225. יו"ד שלא, יט.

226. שו"ת ח"א סי' י-יא.

227. שם.

228. שם.

ערלה ונטע רבעי

< דין ערלה נוהג בשנת השמיטה כבכל שנה. אך אין קדושת שביעית בפירות ערלה.

< דין נטע רבעי נוהג בשנת השמיטה כבכל שנה, ויש לפדות את הפירות כרגיל.

< אדם שיש בחצרו או בשדהו נטיעות של ערלה או נטע רבעי, חייב ליידע בזה את האנשים שייכנסו לרשותו לקטוף פירות בשמיטה כדי שלא ייכשלו באכילה אסורה. ועליו להעמיד שלט שכתוב עליו שהפירות הם ערלה ואסורים באכילה ובהנאה, או שהפירות הם נטע רבעי וחייבים בפדיון.

הפרשת חלה

< מפרישים חלה מעיסה שנעשתה מקמח הקדוש בקדושת שביעית. זאת למרות ששורפים או זורקים את החלק שהופרש לחלה.

פרק יז

ארבעת המינים בשמיטה

אתרוג

< לעיל הובא, שלגבי קדושת שביעית באתרוג הולכים גם אחרי הלקיטה וגם אחרי החנטה - לחומרא, היינו שבין אם האתרוג חנט בששית ונלקט בשביעית, ובין אם חנט בשביעית ונלקט בשמינית יש בו קדושת שביעית.

על פי זה, לחג הסוכות שחל בתחילת שנת השמיטה יש להשתדל לקנות ולברך על אתרוג שנקטף בשנה הששית, כדי שלא תהיה בו קדושת שביעית.

לאידך, באתרוג שנקטף לחג הסוכות שחל בתחילת השנה השמינית יש לנהוג קדושת שביעית, בין אם האתרוג נלקט בשנה השביעית ובין אם נלקט אחרי ראש השנה של שמינית.

קניית אתרוג לחג הסוכות של השנה השמינית

< כיון שיש על האתרוג קדושת שביעית, הקונה אתרוג לכבוד חג הסוכות של השנה השמינית עלול לעבור על איסור שלא לקנות פירות שביעית מאדם שאינו שומר קדושת שביעית, מחשש שלא ינהג בכסף כדין "דמי שביעית" כנ"ל.

ישנן ג' דרכים לקנות אתרוג בלי שהכסף ייעשה "דמי שביעית", ויוכל לקנות את האתרוג ללא חשש:

א. לקנות את האתרוג בהבלעה בדמי ג' המינים האחרים²²⁹.

ב. לקנות אותו בהקפה.

ג. לקנות אותו מאוצר בית דין.

אוצר בית דין באתרוג

< כאשר בעל הפרדס מסר את הפרדס לאוצר בית דין, על בית דין לגבות לכתחילה מחיר אחד עבור כל האתרוגים ללא הבדל בין כשרים למהודרים יותר, שהרי התשלום לאוצר בית דין הוא עבור ההוצאות בלבד, והוצאות הקטיפה והאריזה וכו' זהות בכל האתרוגים.

²²⁹ שאין עליהם קדושת שביעית כדלקמן. היינו שישלם רק עבור ג' המינים האחרים ויקבל את האתרוג במתנה. ראה רמב"ם הל' שמיטה פ"ח ה"א.

אך במקרה הצורך ניתן גם לגבות על האתרוגים הפשוטים מחיר שהוא נמוך מעלות ההוצאה, ומהאתרוגים המהודרים מחיר שהוא גבוה מעלות ההוצאה, תוך שקלול שבעל השדה יקבל מבית הדין בסך הכול את שיעור כלל ההוצאות שהיו לו, ללא רווח.

כניסה לחצר חבירו לצורך קטיפת אתרוג למצווה

< אתרוג שחנט בששית ונלקט בשביעית, למרות שנוהגים להחמיר שיש עליו קדושת שביעית משום שנלקט בשביעית כנ"ל, מכל מקום אסור לאחרים להיכנס לשדה לקחת אתרוגים אלו ללא רשות הבעלים, שמא הקובע באתרוג הוא שעת החנטה והם אינם הפקר.

אך אם האתרוג חנט בשביעית ונכנס לשמינית, מותר לאחרים להיכנס לקחת אתרוג זה מהפרדס, ואפילו אם הפרדס נמסר לאוצר בית דין, מפני שעל אתרוג זה יש בוודאי קדושת שביעית והוא הפקר.

- אך אין לאדם לקחת יותר ממספר האתרוגים שהוא צריך לו ולבני ביתו, וזאת בהתאם לדין קטיפה של פירות הקדושים בקדושת שביעית, שמותר לקטוף רק מה שהוא צריך לכמה ימים לו ולבני ביתו כנ"ל.

שליחת אתרוגים לחו"ל

< יש אחרונים שהתירו לשלוח לחוץ לארץ אתרוגים עם קדושת שביעית שהם תחת אוצר בית דין, מפני שזהו צורך מצוה, ובפרט כאשר ללא משלוח זה יהיה קושי במציאת אתרוג ראוי לברכה בחו"ל.

ויש לשמור בהם קדושת שביעית, ולבערם בזמן הביעור של אתרוג שהוא (מספק) בראש חודש שבט של השנה השמינית.

תרומות ומעשרות

< אתרוגים שנקטפו בשנה השמינית, יש להפריש מהם תרומות ומעשרות בלא ברכה.

ונכון להפריש מספק גם מעשר שני וגם מעשר עני.

ויש שכתב²³⁰ להקפיד על נתינת המעשר ללוי ולעני, על מנת שאתרוגים אלו ייחשבו בוודאי "לכם".

230. על פי דעת תוס' פסחים לחא, וסוכה להב ד"ה "אתיא", שבטבל שלא ניתנו מתנותיו לא מתקיים דין "לכם".

לולב, הדס וערבה

< על לולב והדס של מצווה אין קדושת שביעית כנ"ל. בערבה בוודאי אין קדושת שביעית מפני שהיא "עץ בעלמא".

לפי זה מותר לקנות לולב, הדס וערבה לחג הסוכות כרגיל.
אך אין לקנות אותם מאדם המוכר אתרוגים בדרכים אסורות.

שמיטת כספים

פרק יח

שמיטת כספים

מהות המצווה

< מצוות עשה מן התורה שהמלווה ישמיט את כל החובות שחייבים לו, שנאמר²³¹: "שמוט כל בעל משה ידו".

מהות המצווה, שהמלווה יעזוב את החובות ולא יתבע אותן מן הלווה.

לדעת הרב²³², שנת השמיטה אינה מפקיעה את עצם החוב, ובכסי הלווה נשארים משועבדים למלווה. מצוות שמיטת כספים רק מחייבת את המלווה לעזוב את החוב ואוסרת עליו לגבות אותו.

< התובע חוב שעברה עליו שביעית עובר (גם) על מצוות לא תעשה, שנאמר²³³: "לא יגוש את רעהו ואת אחיו".

< אם הלווה בא להחזיר את החוב, צריך המלווה לומר לו: "משמיט אני (את החוב) וכבר נפטרת ממני"²³⁴.

פרטי המצווה

< המצווה מתייחסת בין להלוואות שנעשו בשטר, ובין להלוואות שנעשו בעל פה.

< המצווה מתייחסת בין לחובות כספיים, ובין לחובות של מיני מאכל וכדומה - שהלווה מחזיר דבר אחר ואינו מחזיר את הדבר עצמו שלקח מהמלווה.

< המצווה מתייחסת גם לחוב שחייב הלווה לערב שלו - כאשר הערב שילם את החוב למלווה (במקום הלווה), שהשביעית משמטת חוב זה והערב לא יוכל לגבות את הכסף מהלווה²³⁵.

< המצווה היא בין בארץ ישראל ובין בחוץ לארץ, כיון שמצוות שמיטת כספים מתייחסת לאדם ולא לקרקע (בשונה ממצוות שמיטת קרקעות שמתייחסת לקרקע, וקיימת בארץ ישראל בלבד²³⁶).

231. דברים טו,ב.

232. ראה לקו"ש ח"ז ע' 289 ואילך.

233. דברים שם.

234. רמב"ם שם פ"ט הל' כח. שו"ע אדה"ז הל' הלוואה סעי' לו.

235. שו"ע"ר שם, סעי' מ.

236. כנ"ל במבוא.

< בזמן הזה שמצוות היובל אינה נוהגת, מצוות שמיטת כספים היא מדרבנן בלבד.²³⁷

חז"ל ציוו בה כדי שלא תשתכח מישראל²³⁸.

< שביעית משמטת רק חובות שמועד פירעונם חל לפני שנת השמיטה (והלווה לא שילם את החוב והגיעה שנת השמיטה), או חובות שמועד פירעונם חל במהלך שנת השמיטה עצמה²³⁹ - ולכל המאוחר עד ערב ראש השנה של השנה השמינית, שבחובות אלו שייכת נגישה (תביעת המלווה) בשנת השמיטה עצמה, ועליהם מצווה תורה "לא יגוש" שאסור למלווה לתבוע את החוב²⁴⁰.

אך חובות שמועד פירעונם חל רק לאחר שנת השמיטה, אין השביעית משמטת כלל²⁴¹.

החזרת הכסף בתור מתנה

< אם הלווה עומד על כך שהמלווה יקבל ממנו את הכסף, מותר למלווה לקבל את הכסף בתור מתנה בלבד ולא בתור פירעון חוב, ועל הלווה לומר זאת בפירוש למלווה: "שלי הם, ובמתנה אני נותן לך".

- אם הלווה לא אמר בפירוש שנותן את הכסף למלווה בתור מתנה, (מן הדין) אסור למלווה לקבל ממנו את הכסף²⁴².

< המחזיר חוב שעברה עליו שביעית - על ידי נתינת הכסף במתנה, רוח חכמים נוחה הימנו, כדי שאנשים לא יימנעו מלהלוות זל"ז²⁴³.

237. שו"ע"ר שם, סעי' לד.

238. רמב"ם שם פ"ט ה"ג.

239. כלומר שהמלווה נתן הלוואה ללא תאריך פירעון מוגדר, שאז המלווה יכול לדרוש את החזר ההלוואה לאחר שלושים יום מנתינתה, ואם יום זה חל בתוך השמיטה הרי השביעית משמטת את החוב. אך אם יום הפירעון נקבע מראש לתאריך מוגדר בתוך שנת השמיטה, אין השביעית משמטת את החוב, מפני שנחשב שהלווה קיבל על עצמו לשלם את החוב למרות שאינו חייב בכך, וחוב זה אין השביעית משמטת לדעת הרא"ש כדלקמן - ראה לקו"ש חלק יב ע' 256. וראה לקמן בזה עוד.

240. לקמן נביא את מחלוקת הראשונים אם האיסור על המלווה לתבוע את החוב קיים גם במהלך שנת השמיטה, או שהוא חל רק בסיומה. אך כאן מדובר על עניין נוסף - איזה חובות מצווה המלווה להשמיט, שהמלווה מצווה להשמיט רק חובות שמועד פירעונם חל עד מוצאי שנת השמיטה ולא חובות שמועד פירעונם חל רק אחרי שנת השמיטה.

241. שו"ע"ר שם, סעי' לט

242. רמב"ם שם, פ"ט הל' כח-כט.

243. רמב"ם שם, הכ"ח. וראה לקו"ש שם שנחשב שהלווה משלם את חובו, משום שעצם החוב אינו מתבטל ע"ש וכו"ל.

זמן שמיטת החובות

< לדעת רוב הראשונים, שמיטת החובות נעשית רק בסוף שנת השמיטה, זאת אומרת ברגע האחרון של יום כ"ט אלול במוצאי שנת השמיטה, מפני ש"שביעית אינה משמטת אלא בסופה". אך במהלך שנת השמיטה עצמה מותר למלווה לתבוע ולגבות את חובותיו, בין הלוואות שנתן לפני שנת השמיטה, ובין הלוואות שנתן במהלך שנת השמיטה עצמה - לפני סיומה.

- רק בליל ראש השנה של השנה השמינית "אבד החוב"²⁴⁴.

אך לדעת הרא"ש²⁴⁵, כבר במהלך שנת השמיטה אסור למלווה לתבוע את חובותיו. החילוק בין שנת השמיטה לבין הזמן שאחרי השמיטה לדעת הרא"ש הוא, שבשנת השמיטה מותר ללווה לבא ביוזמתו לפרוע את חובו²⁴⁶, ואין חיוב על המלווה לומר לו "משמט אני" ולוותר לו על החוב, אלא במצב זה שהלווה בא מעצמו מותר למלווה לקבל ממנו את הכסף בתור פירעון החוב. רק מליל ראש השנה של שמינית אם הלווה בא מעצמו לשלם את חובו חייב המלווה לומר "משמט אני" ולהודיע לו שהוא מוותר לו על החוב.

יש נפק"מ לדינא בין הרמב"ם לבין הרא"ש לגבי זמן עשיית הפרוזבול, כדלקמן.

הלוואות שאין בהם מצוות שמיטת כספים

< כאמור לעיל, מצוות שמיטת כספים קיימת רק בהלוואות ששייכת בהם 'נגישה' בשמיטה - עליהם מצווה תורה "לא יגוש" שאסור למלווה לנגוש ולתבוע אותם. לכן:

א. הלוואה לתקופה ארוכה

< המלווה לחברו כסף לתקופה ארוכה, ומועד פירעון החוב נקבע מלכתחילה לאחר שנת השמיטה, חוב זה אין השמיטה משמטת מפני שלא שייכת בו נגישה בשנת השמיטה, שהרי מועד פירעון החוב עדיין לא הגיע בשנה זו.

כמו"כ, אם ההלוואה הייתה במהלך חודש אלול של שנת השמיטה ולא נקבע מועד לפירעון, אין השביעית משמטת את החוב, מפני שסתם הלוואה היא לשלושים יום ונמצא שרק בחודש תשרי של השנה השמינית תהיה אפשרות לגבות חוב זה, ואין אפשרות לגבות את החוב בשנת השמיטה עצמה.

244. רמב"ם שם, ה"ד.

245. הובא בשו"ע"ר שם סעי' לו.

246. בתור פירעון החוב, ורק שעושה זאת ביוזמתו ולא מתוך תביעת המלווה.

ב. קניות במכולת בהקפה

< חובות שאדם צבר בחנות המכולת והתחייב לשלם בהקפה ולא נקבע מועד מסויים לתשלום - אין השביעית משמטת אותם, כיון שדרכו של חנווני להחזיק את החוב תקופה ארוכה ואפילו מספר שנים ואין דרכו לנגוש מיד, "והרי זה כאילו קבע לו זמן אחר שביעית"²⁴⁷.

אך אם המוכר קבע לו זמן לפרוע את חובו וזמן הפירעון הגיע לפני השמיטה או במהלכה - ויש אומרים שזהו כבר משעה שהמוכר סיכם את החובות ו"כתב בפנקסו כל החשבון ביחד" לפני השמיטה או במהלכה - הרי השביעית משמטת את החוב²⁴⁸.

ג. שכר עבודה

< שביעית אינה משמטת 'שכר שכיר', היינו חובות משכורת של מעסיק לעובד שלו - שלא שולמו לו בזמן, וזהו ג"כ מטעם הנ"ל שדרך שכיר להמתין לשכרו אפילו כמה שנים עד שהמעסיק ישלם לו, ואין דרכו של שכיר לתבוע את הכסף דווקא מיד, "והרי זה כאילו קבע לו זמן אחר שביעית"²⁴⁹.

אך אם השכיר קבע לבעה"ב מועד בו עליו לשלם לו את החוב, והמועד היה לפני השמיטה או במהלכה, השביעית משמטת את החוב²⁵⁰.

ד. משכון

< במקרה שהלווה נתן למלווה משכון על החוב, אין השביעית משמטת את החוב, מפני "שאין אני קורא בו לא יגוש", שהרי המלווה אינו צריך ליגוש ולתבוע את החוב כיון שהוא כבר גבוי בידו באמצעות המשכון²⁵¹.

ה. גבייה ע"י בית דין

< שביעית אינה משמטת חוב שנמסר לבית דין על מנת שבית דין יגבו אותו, שנאמר: "לא יגוש את רעהו", וזה אינו צריך ליגוש (לתבוע את חובו, מפני) שהבית דין נוגשים בשבילו חוב זה שכבר נמסר להם לפני השמיטה²⁵².
זהו יסוד תקנת פרוזבול כדלקמן.

247. שו"ע"ר שם סעי' לט.

248. שם.

249. שם.

250. שם.

251. שם, סעי' לח.

252. שם, סעי' לד.

ו. הלווה קיבל על עצמו לשלם

< כאשר הלווה קיבל על עצמו בשעת ההלוואה לשלם את החוב – למרות מצוות שמיטת כספים, אין השמיטה משמטת את החוב. מפני שזכותו של הלווה לחייב את עצמו בממון שתורה לא חייבה אותו ו"תנאו קיים וחייב מן התורה", שהרי אדם יכול לקבל על עצמו כל התחייבות כספית שירצה²⁵³.

אך המלווה אינו יכול להתנות בשעת ההלוואה שהוא נותן את הכסף בתנאי שהלווה יחזירנו לו למרות מצוות שמיטת כספים. כיון שתנאי כזה מצד המלווה הוא נגד מה שכתוב בתורה שעל המלווה לעזוב את החובות ואסור לו לגבותם. רק אם הלווה קיבל ע"ע לשלם בכל אופן, יוכל המלווה לגבות ממנו את החוב.

על פי זה²⁵⁴, הלוואה שניתנה מלכתחילה עם תאריך פירעון מוגדר שיחול בתוך שנת השמיטה, אין השביעית משמטת חוב זה, מפני שכאשר תאריך הפירעון נקבע לשנת השמיטה, נחשב שהלווה קיבל על עצמו לשלם את החוב למרות ההלכה של שמיטת כספים, וחוב שהלווה קיבל ע"ע לשלם בכל אופן אין השביעית משמטת.

ז. חוב לצדקה

< שביעית אינה משמטת חוב שאדם חייב לצדקה²⁵⁵. גם חובות של שכר לימוד שאדם חייב למוסדות החינוך אין שביעית משמטת.

פרוזבול

< כאשר ראה הלל הזקן שאנשים נמנעים מלהלוות זל"ז עקב שמיטת החובות בשביעית, ועוברים על ציווי התורה²⁵⁶ "השמר לך וגו' לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחריך האביון ולא תתן לו וגו' והיה בך חטא", עמד הלל ותיקן פרוזבול כדי שהשמיטה לא תשמט את החוב, כך אנשים ימשיכו להלוות זה לזה ללא חשש מפני שהחוב לא ייאבד.

< עניינו של פרוזבול הוא, שהמלווה מוסר את חובו לבית דין שהם יגבו את החוב עבורו. במצב כזה השביעית אינה משמטת את החוב, שנאמר: "לא יגוש

253. מסיבה זו יכול המלווה בימינו לגבות את חובותיו גם אם לא עשה פרוזבול, כדלקמן.
254. ראה לקו"ש חלק יב ע' 256. וזהו על פי דעת הרא"ש הנ"ל ששביעית משמטת כבר בתחילתה, וכל השנה,

ולא רק בסופה, ולכן אם זמן הפירעון נקבע להיות בתוך השמיטה עצמה, הרי זה כאילו עשו תנאי ששביעית לא תשמט את החוב.

להעיר שבדברי הרבי לא מפורש אם דבריו אמורים רק לגבי הלוואות שנלקחו בשנת השמיטה עצמה, או גם לגבי הלוואות שנלקחו קודם שנת השמיטה, שגם אותם שביעית לא תשמט כאשר נקבע להם תאריך פירעון מוגדר בתוך שנת השמיטה, ואכמ"ל.

255. שו"ע חו"מ סי' סז סעי' כח.

256. דברים טו, ט.

את רעהו, וזה אינו צריך ליגוש (לתבוע את חובו, מפני) שהבית דין נוגשים בשבילו חוב זה שכבר נמסר להם לפני השמיטה²⁵⁷.

אם ב"ד לא יגבו את החוב שנמסר להם, הרי המלווה מודיע מראש שהוא עצמו יגבה את החוב מהלווה מכוח ב"ד בשעה שירצה.

< השם 'פרוזבול' מורכב משתי מילים: 'פרוז' - תקנה, 'בול' - עשירים. כלומר: התקנה של פרוזבול הייתה לטובת העשירים, שלא יפסידו את הכסף שהלוו לאחרים כאשר לא יוכלו לגבותו עקב מצוות שמיטת כספים.

דיני פרוזבול

< תקנת פרוזבול מיוסדת על הדין שאדם שמוסר את שטר החוב שלו לבית דין, אין שביעית משמטת את החוב כנ"ל. אלא שבתקנת פרוזבול הרחיבו חכמים דין זה בשני עניינים²⁵⁸:

א. מסירת החוב לבית דין על ידי הודעה - בכתב או בעל פה - נחשבת כאילו מסר להם את שטר החוב עצמו, ואין צורך שהמלווה ימסור לב"ד את שטר החוב עצמו.

ב. פרוזבול מועיל גם על חובות שבעל פה, אף שמעיקר הדין אי אפשר למוסרם לבית דין.

< הפרוזבול מועיל רק להלוואות שניתנו לפני עשיית הפרוזבול.

אדם שנתן הלוואה אחרי שעשה פרוזבול, צריך לעשות פרוזבול נוסף עבור הלוואה זו (אם זמן פירעון הלוואה זו יהיה בשמיטה).

< אדם שנמצא ביתרת זכות בחשבון הבנק שלו, נחשב כמלווה את הכסף לבנק כיון שהבנק משתמש בכספו. גם הלוואה זו מצריכה עשיית פרוזבול כדי שיוכל לבקש את כספו בחזרה מהבנק והשביעית לא תשמט את ההלוואה.

< מותר לעשות פרוזבול בלילה.

< מותר לעשות פרוזבול בפני דיינים שהם קרובים למלווה או ללווה. אך אסור שהדיינים עצמם יהיו קרובים זה לזה, מפני שבמצב כזה אין הם נחשבים בית דין.

257. שוע"ר שם, סעי' לד.

258. ראה שוע"ר שם.

זמן עשיית הפרוזבול

< לדעת אדה"ז²⁵⁹, זמן עשיית הפרוזבול הוא לכתחילה בסוף השנה הששית - לפני ראש השנה של שביעית, ולא כמנהג העולם לעשות פרוזבול בסוף השנה השביעית, זאת מפני שאדה"ז חושש לדעת הרא"ש הנ"ל ששמיטת הכספים נעשית כבר בתחילת השנה השביעית - עכ"פ לעניין זה שבשמיטה עצמה אסור למלווה לתבוע את החוב, וממילא הוא עלול להימנע מלהלוות. לכן עושים פרוזבול בסוף השנה הששית כדי שהמלווה יוכל לתבוע את החוב בשנת השמיטה.

< למנהגינו עושים פרוזבול גם בסוף השנה הששית וגם בסוף השנה השביעית. הטעם: בסוף ששית: מפני דעת הרא"ש הנ"ל.

בסוף שביעית: מפני שבלעדי זה יישמטו בסוף שנת השמיטה כל ההלוואות שניתנו במהלך שנת השמיטה עצמה ומועד פירעונם במהלך שנת השמיטה²⁶⁰, שהרי שביעית משמטת בסופה²⁶¹. על ידי שעושים פרוזבול גם בסוף השנה השביעית, לא יתבטלו חובות אלו²⁶².

< אדם שלא עשה פרוזבול בסוף השנה הששית, יעשה פרוזבול במהלך השנה השביעית ורק אח"כ יגבה את החוב שחייבים לו.

המלווה בחו"ל והלווה בא"י

< באחרונים שקו"ט במקרה שהמלווה נמצא בחו"ל והלווה נמצא בארץ ישראל, האם על המלווה לעשות את הפרוזבול לפי הזמן שלו, היינו לפני השקיעה של ערב ראש השנה אצל המלווה. או לפי הזמן של הלווה, היינו לפני השקיעה של ערב ראש השנה אצל הלווה. ודעת האחרונים היא, שעליו לעשות את הפרוזבול לפי הזמן של הלווה, מפני שאם יכנס ראש השנה אצל הלווה לפני שהמלווה עשה פרוזבול, כבר התבטל החוב והשעבוד של הלווה, וממילא לא יועיל שהמלווה יעשה לאחמ"כ פרוזבול כיון שהחוב כבר התבטל.

אך לכאורה, לפי דעת הרב²⁶³ שהשמיטה אינה מבטלת את עצם החוב ועדיין נשאר שיעבוד עכ"פ על נכסי הלווה, ועיקרה של שמיטת כספים הוא איסור על

259. שם, סעי' לו.

260. היינו שהמלווה נתן הלוואה במהלך שנת השמיטה בלי לקבוע תאריך פירעון, שאז לאחר שלושים יום יכול המלווה לתבוע את החוב מפני שסתם הלוואה שלושים יום, ואם מועד זה חל במהלך השמיטה הרי השביעית משמטת את החוב, וכמבואר לעיל.

261. וממילא אנשים יימנעו מלהלוות במהלך שנת השמיטה.

262. ראה שלחן מנחם שם ע' מז. ולהעיר מלשון שו"ע"ר שם סוף סעי' לו ש"אם לא עשה פרוזבול בסוף ששית יעשה בשביעית".

263. הנ"ל, בלק"ש ח"ז ע' 289 ואילך.

המלווה לתבוע את החוב, א"כ בפשטות הזמן הקובע לפרוזבול צ"ל המקום שבו נמצא המלווה ולא המקום שבו נמצא הלווה.

אמירת הנוסח בעל פה

< אין הכרח לחתום על שטר פרוזבול ולהחתים עליו בית דין, אלא מספיק לומר בעל פה לפני ג' אנשים כשרים (שהם יכולים להיחשב בית דין) שמוסר להם את החוב. ד"כשאומר דברים הללו עשאו חכמים כאילו מסר שטרו לבית דין²⁶⁴.

המנהג למעשה

< מנהגינו לומר אחרי התרת נדרים של ערב ראש השנה (שאז בין כך עומד האדם לפני בית דין המתירים את נדריו): "הריני מוסר לכם כל חובות שיש לי שאגבה אותם כל זמן שארצה"²⁶⁵.

[וראה שלחן מנחם²⁶⁶ לגבי אנשים שאין להם קרקע או בית אפילו בשכירות, שיש מעלה אם יחתמו על שטר פרוזבול יותר מאם רק יאמרו את הנוסח בעל פה, מפני שאז ב"ד יוכלו להקנות להם קרקע כלשהי כדי שיוכלו לעשות פרוזבול ע"ש].

< אומרים נוסח זה של פרוזבול גם בסוף השנה הששית, וגם בסוף השנה השביעית (לאחר התרת נדרים כנ"ל).

אדם שלא נתן הלוואות

< גם אדם שלא נתן הלוואות יעשה פרוזבול, מצד החביבות בקיום תקנת חכמים²⁶⁷.

על פי זה גם בחורים יעשו פרוזבול אפילו אם לא הלוו כסף לאחרים.

מנהל קופת גמ"ח

< יש אחרונים שכתבו, שראוי שמנהל קופת גמ"ח - ובפרט אם אנשים פרטיים הפקידו אצלו כספים על מנת שילווה אותם לאנשים הזקוקים לזה - יוסיף לפרוזבול שלו את ההלוואות שנותן הגמ"ח שבניהולו²⁶⁸.

²⁶⁴. שוע"ר שם.

²⁶⁵. ראה שוע"ר שם סעי' לה, ושלחן מנחם ח"ז ע' מה-מו.

²⁶⁶. שלחן מנחם שם ע' מו בסוגריים.

²⁶⁷. שלחן מנחם שם ע' מו, מז.

²⁶⁸. למרות הנ"ל ששביעית אינה משמטת חוב לצדקה.

< כמו"כ יש אחרונים שכתבו, שמנהלי חברות ובנקים יעשו פרוזבול עבור החברה או הבנק.

יש ללווה קרקע

< פרוזבול מועיל רק אם יש ללווה קרקע, או בית - המחובר לקרקע. ומספיק שיחזיק בהם עכ"פ בשכירות או בשאלה ואין הכרח שהם יהיו שייכים לו ממש²⁶⁹.

< האחרונים כתבו, שגם בחורים יכולים לעשות פרוזבול למרות שאין להם קרקע וגם אינם שוכרים בית למגורים, מפני שיש להם רשות לישן ולהניח חפצים בחדרם בישיבה או בביתם.

אדם שלא עשה פרוזבול

< בימינו, גם אדם שלא עשה פרוזבול יכול לגבות את חובותיו:

אדה"ז כותב²⁷⁰, שבימינו עשיית הפרוזבול היא חומרא של ירא שמים ש"יחמיר לעצמו לעשות פרוזבול שהוא דבר שאין בו הפסד וקל לתקן", אך מן הדין מותר למלווה לגבות את חובותיו גם אם לא עשה פרוזבול. דכיון שהמנהג בימינו לגבות כל חוב אחר השביעית גם אם המלווה לא עשה פרוזבול, והלווה יודע מזה²⁷¹, "הרי זה כאילו התנה עמו המלווה בשעת הלוואה" שההלוואה ניתנת על דעת שהלווה ישלם את ההלוואה בכל אופן, שא"כ הלווה חייב את עצמו בממון שתורה לא חייבה אותו, "שתנאו קיים וחייב מן התורה" ע"ש.

פרוזבול לנשים

< גם נשים מצוות בשמיטת כספים, שהרי יש בה גם מצוות לא תעשה של "לא יגוש", ונשים חייבות בכל מצוות לא תעשה.

לפי זה מעיקר הדין, אישה שיש לה חשבון בנק נפרד מבעלה ואין לבעלה שליטה בכסף הנמצא בחשבונה, והאישה הלווהה כסף לאחרים²⁷², צריכה לעשות פרוזבול כדי שתוכל לגבות את חובותיה.

ויש שכתבו עוד, שגם אישה שיש לה חשבון בנק משותף עם בעלה, אם האישה שולטת בנעשה בחשבון ומוציאה כספים וכו', תעשה פרוזבול.

269. שוע"ר שם, סעי' לה. ואם אין ללווה קרקע כלל, מזהה לו המלווה קרקע כלשהו על ידי אחר ע"ש.

270. שם.

271. והרי אף לווה אינו שואל את המלווה בעת שבא לגבות את חובו אם הוא עשה פרוזבול, אלא הלווה משלם את החוב בכל אופן.

272. או לבנק, במידה וחשבונה נמצא ביתרת זכות כאמור לעיל בפנים.

< במקרים שעל האישה לעשות פרוזבול, רשאי הבעל לעשות פרוזבול עבורה גם אם היא לא ציוותה עליו לעשות כן, מפני שזכין לאדם שלא בפניו. אך עליו להודיע לה שעשה עבורה פרוזבול.

כמו"כ בעלה יכול לומר במקומה את נוסח הפרוזבול - בעת שהוא עושה התרת נדרים ואומר את נוסח הפרוזבול עבור עצמו. ויאמר לבית הדין באותה שעה, שגם אשתו מוסרת לבית הדין את חובותיה.

< כל זה מעיקר הדין. אך למעשה, לדברי אדה"ז²⁷³ שבימינו עשיית הפרוזבול אינה מעכבת והיא נחשבת חומרא של 'רא שמים, נראה לכאן' שלא הטריחו את הנשים לעשות פרוזבול, ולא הטריחו את הבעל לומר את נוסח הפרוזבול עבור אשתו.

ועכ"פ לדינא, אישה שלא עשתה פרוזבול, ובעלה לא אמר את נוסח הפרוזבול עבורה. או אישה שאין לה בעל ואף אחד לא מסר לבי"ד את חובותיה, יכולה לגבות את חובותיה למרות שלא עשתה פרוזבול.

273. שם, סעי' לה.

